

КРЕДИТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

За редакцією професора В.В. Коваленко

УДК 336.77:061(477)
ББК 65.262.222

Авторський колектив: Керівник та науковий редактор – Коваленко В.В., д-р екон. наук, проф.

Д.е.н., професор Коваленко В. В. (вступ, підрозділ 1.1., 1.2); д.е.н., професор Шевцова О.Й. (підрозділ 4.2); к.е.н., старший викладач Гайдукович Д.С. (підрозділ 4.1); к.е.н., доцент Жердецька Л.В. (підрозділи 3.2); к.е.н., доцент Завадська Д.В. (підрозділ 2.1); к.е.н., доцент Онищенко Ю.І. (підрозділи 2.3); к.е.н., доцент Сирчін О. Л. (підрозділ 3.3); к.е.н., старший викладач Радова Н.В. (підрозділ 1.3); к.е.н., старший викладач Сергєєва О. С. (підрозділ 3.1); к.е.н., викладач Шепель Є.В. (підрозділ 1.2); аспірант Шелудько С.А. (підрозділ 3.1); головний фахівець - економіст відділу фінансів підприємств Головного управління статистики в Сумській області Вербицька Я.Є. (підрозділ 2.2); аспірант Яценко О.В.(підрозділ 2.4)

Рецензенти: Міщенко В.І., д.е.н., професор, професор кафедри управління банківською безпекою ДВНЗ «Університет банківської справи»

Колодізєв О.М, д.е.н., професор, завідувач кафедрою банківської справи Харківського національного економічного університету ім. С.Кузнеця;

Науменкова С.В., д.е.н., професор, завідувач кафедрою банківської справи Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Кредитна діяльність банків України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / За ред. В.В. Коваленко. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2015. – 217 с.

ISBN 978-617-7253-33-3

Монографія підготовлена за результатами проведеного комплексного дослідження щодо визначення ролі банків у забезпечення сталого розвитку фінансового ринку та реального сектору економіки України. У монографії визначено основні макроекономічні передумови розвитку кредитної діяльності банків. Проаналізовано основні організаційно-функціональні аспекти кредитної діяльності банків. Обґрунтовано методи та інструменти оцінювання та мінімізації кредитного ризику. Визначено науково-методичні підходи до системи кредитного ризик-менеджменту в банках.

Розраховано на працівників банківських та фінансових установ, науковців, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів та всіх, кого цікавлять проблеми розвитку банків та їх провідної ролі у забезпеченні сталого розвитку фінансового ринку.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Одеського національного економічного університету (протокол №2 від 27.10.2015).

© Коваленко В.В. (керівник та науковий редактор), 2015
© Атлант, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВУ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Кредитна діяльність банків України та її вплив на розвиток реального сектору економіки.....	8
1.2. Вплив операцій рефінансування на кредитну активність банків.....	23
1.3. Тенденції розвитку міжбанківського ринку кредитування в умовах загострення фінансової кризи.....	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТНОЇ АКТИВНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ.....	41
2.1. Визначення стратегічної конкурентоспроможності банків Одеської області в умовах регіональних диспропорцій та трендового зменшення кредитної активності.....	41
2.2. Оцінювання кредитної активності банків України.....	62
2.3. Вплив кредитної діяльності банків на структуру банківської системи України.....	77
2.4. Маркетингові аспекти управління кредитною діяльністю банків в сучасних умовах.....	99
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНЮВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ.....	108
3.1. Теоретичне обґрунтування сутності та необхідності управління кредитним ризиком.....	108
3.2. Структуризація чинників кредитного ризику банківської системи України.....	128
3.3. Оцінка впливу кредитного ризику на фінансові результати вітчизняних банків.....	136
РОЗДІЛ 4. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМИ КРЕДИТНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В БАНКАХ.....	154
4.1. Місце кредитного ризик-менеджменту у реалізації стратегії мінімізації кредитного ризику.....	154
4.2. Кредитний ризик-менеджмент, як складова банківського менеджменту, щодо формування кредитної політики банку в умовах грошово-кредитного регулювання.....	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196

ВСТУП

Основною економічною функцією банків є кредитування їх клієнтів. Від того, наскільки добре банки реалізують свої кредитні функції, багато в чому залежить економічний стан регіонів, що ними обслуговуються. Банківські кредити сприяють появі нових підприємств, збільшенню кількості робочих місць, будівництву об'єктів соціального та культурного призначення, а також забезпечують економічну стабільність.

Кредити становлять близько 60 % всіх активів банку і забезпечують 2/3 усіх доходів. Вони є найбільш прибутковою, але й найбільш ризиковою частиною банківських активів.

Актуальність питання кредитної діяльності банків у забезпеченні сталого розвитку реального сектору економіки забезпечується наступними аргументами. Сьогодні проблема управління кредитним ризиком у банку залишається однією з найактуальніших. Досвід свідчить, що з часом рівень ризикованості банківської діяльності дедалі зростатиме. Для потреб практики необхідні чітко сформульовані рекомендації, що являють собою результат наукового дослідження. Водночас наука може ще не знати відповіді на деякі питання, а банкіру необхідно вирішувати їх на практиці. Тому побудова комплексної системи кредитного ризик-менеджменту в банках є однією з основних складових забезпечення ефективної кредитної діяльності банків.

Дослідженню проблеми забезпечення ефективної кредитної діяльності банків приділяють велику увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, питання макроекономічних передумов розвитку кредитної діяльності банків розробляли у своїх працях такі автори, як: В. Відлацький, О. Дзюблюк, Е. Доллан, В. Зимовець, О.Кузьмак, О.Лаврушин, С. Міщенко, М. Савостьяненко, М. Сулима, К. Тігірбеков; з питань методів та інструменти оцінювання та мінімізації кредитного ризику – А. Беляков, К. Брутян, В.Вітлінський,

Ж. Довгань, Х. Грюнинг, Т. Квасова, О. Ковальов, Н. Костюченко, П.Кудрявцев, Л. Примостка, Л.Слобода, В. Міщенко, С. Науменкова, Н. Няньчук.

Теоретичним і методологічним аспектам розвитку системи кредитного ризик-менеджменту присвячено праці Л. Кльоби, П.Ковалева, В. Коваленко, Л. Кузнєцової, К. Латунової, М. Мескона, М.Степанової, П. Роуза, Н. Шульги.

Проблемам оцінки ефективності кредитної діяльності банків присвячено праці зарубіжних та вітчизняних економістів: М.Зверяков, І. Лютий, Б. Луців, С. Кабушкін, А. Камінський, В.Прядко та інших.

Водночас, враховуючи досягнення фундаментальних і прикладних досліджень, недостатньо уваги приділяється окремим теоретично-методичним і практичним аспектам кредитної діяльності банків. Дискусійними залишаються питання уточнення макроекономічних умов кредитної діяльності банків як фінансових посередників; обґрунтування основних методичних підходів для оцінювання ефективності кредитної діяльності; визначення цілей, завдань, принципів організації кредитного ризик-менеджменту; обґрунтування підходів до оцінювання та шляхів мінімізації кредитного ризику; механізму формування і використання резервів під кредитні операції банків.

Метою цього дослідження є визначення шляхів удосконалення науково-методичних засад кредитної діяльності банків на фінансовому ринку та оцінки практичних аспектів досліджуваної проблематики.

Фундаментальні та прикладні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців – основа дослідження, у процесі якого було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, а саме: для систематизації понятійного апарату – метод наукових абстракцій; при дослідженні закономірностей розвитку кредитної діяльності банків – методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції; при обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності кредитної діяльності – методи логічного узагальнення, порівняння, групувань,

вибірок; для наочного представлення статистичного матеріалу та схематичного подання деяких теоретичних і практичних положень дослідження – графічний метод.

Інформаційна база дослідження – законодавчі акти та нормативно-правові документи з питань розвитку фінансового ринку України, а також банківської системи та системи небанківських фінансових інститутів, статистичні дані Національного банку України та окремих банків, Асоціації українських банків, Державної служби статистики, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Базельського комітету з питань банківського нагляду, Світового банку, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених.

Актуальність теми дослідження зумовила логіку представлено наукового дослідження та його складові.

Перший розділ монографії присвячено макроекономічним передумовам розвитку кредитної діяльності банків. У цьому розділі розглянуто кредитну діяльність банків України та її вплив на розвиток реального сектору економіки; обґрунтовано вплив операцій рефінансування на кредитну активність банків; визначено тенденції розвитку міжбанківського ринку кредитування в умовах загострення фінансової кризи.

У другому розділі монографії досліджено методичні підходи до оцінювання ефективності кредитної діяльності. Проведено оцінку кредитної активності банків України; запропоновано методику визначення стратегічної конкурентоспроможності банків Одеської області в умовах регіональних диспропорцій та трендового зменшення кредитної активності; досліджено вплив кредитної діяльності банків на структуру банківської системи України; обґрунтовано маркетингові аспекти управління кредитною діяльністю банків в сучасних умовах.

Третій розділ монографії присвячено проблематики розвитку методів та інструментів оцінювання та мінімізації кредитного ризику, а саме: теоретичне обґрунтування сутності та необхідності

управління кредитним ризиком; проведено структурування чинників кредитного ризику; оцінено вплив кредитного ризику на фінансові результати вітчизняних банків.

У четвертому розділі монографії визначено основні науково-методичні підходи до системи кредитного ризик-менеджменту в банках. Доведено необхідність кредитного ризик-менеджменту у реалізації стратегії мінімізації кредитного ризику; визначено роль кредитного ризик-менеджменту, як складової банківського менеджменту щодо формування кредитної політики банку в умовах грошово-кредитного регулювання.

РОЗДІЛ 1

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВУ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

1.1. Кредитна діяльність банків України та її вплив на розвиток реального сектору економіки

Економічна ситуація, що склалася із кредитним забезпеченням реального сектору банківською системою України, а саме підприємств малого та середнього бізнесу, на сьогодні не відповідає потребам активізації підприємницької діяльності і стимулювання розвитку виробництва.

Вплив світової фінансової кризи на реальний сектор економіки в усьому світі почав найактивніше виявлятися у вересні 2008 року, коли скорочення обсягів банківського кредитування найвідчутніше позначилося на тих галузях, які більшою мірою залежать від поточних запозичень коштів для формування оборотного капіталу – будівництво і машинобудування (особливо автомобільна промисловість).

Як зазначив О. Дзюблук, однією з найгостріших проблем взаємодії банківської системи України з реальним сектором економіки може стати істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості за кредитами банків, багатьом із яких це загрожуватиме різким погіршенням фінансового стану, неплатоспроможністю і навіть банкрутством. А це, вочевидь, вимагатиме від комерційних банків таких заходів: перегляду в бік підвищення оцінки рівня ризиків і вимог до потенційних позичальників; встановлення ще вищих процентних ставок за кредитами; збільшення різних видів комісій; посилення вимог щодо забезпеченості позичок; збільшення обсягів резервування на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями [1, с. 26].

Тому, банки змушені будуть дедалі більшу частку своїх активів розміщувати в найменш ризиковані вкладення, а тому скорочувати власний кредитний портфель. На практиці це ще більше погіршить можливості подолання виробничого спаду і виходу реального сектору з кризи.

Слід відмітити, що економічне зростання визначається системою постійної взаємодії сукупності причин, умов та чинників. В загальному вигляді чинник економічного зростання доцільно визначати як рушійну силу, одну з необхідних умов, що визначає його характер або певні риси.

Під чинником економічного зростання в економічній літературі розуміють ті явища і процеси, які визначають розміри збільшення реального обсягу виробництва, можливості підвищення ефективності і якості економічного зростання [2, с. 9].

В науковій літературі існують різні класифікації чинників економічного зростання за тими чи іншими критеріями. Залежно від типу економічного зростання виділяють екстенсивні та інтенсивні чинники. Перші характеризуються кількісним збільшенням чинників виробництва, збільшенням випуску продукції за рахунок зростання чисельності працівників і засобів виробництва. До інтенсивних чинників відносять: підвищення ефективності використання предметів праці, зниження матеріало-, фондо-, праце- та енергомісткості продукції, транспортних витрат, підвищення кваліфікації робочої сили, використання принципово нової техніки, підвищення організації праці.

Залежно від того, чи визначають чинники динаміку сукупної пропозиції або попиту, їх можна поділити на такі групи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Чинники економічного зростання

Групи чинників	Склад групи чинників
Чинники пропозиції	1. Кількість і якість природних ресурсів. 2. Кількість і якість працездатного населення. 3. Наявність основного капіталу. 4. Рівень технології, що застосовується для виробництва продукції
Чинники попиту	Зростання споживчих, інвестиційних та державних видатків
Чинники розподілу	Порядок розподілу доходів між суб'єктами господарської діяльності, розподіл виробничих ресурсів за галузями, підприємствами та регіонами країни
Інші чинники	1. Соціальна та культурна атмосфера в суспільстві. 2. Політична ситуація в країні

До першої групи відносять чинники, що безпосередньо впливають на фізичний обсяг виробництва з метою забезпечення різноманітності пропозиції товарі і послуг.

До другої групи відносять чинники попиту. Для реалізації потенційного обсягу виробництва необхідно, щоб на нього був потенційний попит з метою використання обсягу продукції, що збільшується.

До третьої групи відносять чинники розподілу. Зростаючий обсяг ресурсів слід розподіляти таким чином, щоб отримати найбільший обсяг продукції.

До четвертої групи відносять чинники, кількісний вимір яких неможливий. Наприклад, рівень бюрократизації та корумпованість державної влади, відношення до власності, ділова культура.

Існують і інші підходи до класифікації чинників економічного зростання. Наприклад, виділяють внутрішні та зовнішні, довгострокові та короткострокові, кількісні та якісні тощо.

Для України зазначені чинники можна поділити як за групами, так і на внутрішні і зовнішні (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні чинники економічного зростання в Україні

Група чинників	Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
Чинники попиту	Внутрішній споживчий попит. Державні видатки	Кон'юнктура світових цін на ринках сировини
Чинники пропозиції	Інвестиції в основний капітал. Збільшення пропозиції грошей	Приплив фінансових ресурсів
Інші чинники	Удосконалення законодавчої бази	Світовий розподіл праці, глобалізація

Економічна ситуація в Україні в 2014 році значно погіршилася. Спостерігалось стрімке падіння обсягів виробництва всіх основних видів економічної діяльності, крім сільського господарства. Відбувалося зростання інфляційного тиску на економіку, що супроводжувалося падінням реальних доходів населення та відповідно зниженням його купівельної спроможності.

Серед основних факторів, що зумовлювали негативні економічні тенденції в 2014 році, були анексія АР Крим та воєнні дії на сході країни, розрив міжрегіональних зв'язків, звуження як зовнішнього, так і внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників, скорочення державного фінансування, погіршення фінансових результатів підприємств тощо. Водночас високий урожай зернових, зібраний аграріями в звітному році, та лібералізація умов доступу вітчизняних товарів на ринки ЄС мали позитивний вплив на економіку країни (табл. 1.3)

Таблиця 1.4

Динаміка основних макроекономічних показників України за період 2010-2014 рр., темпи росту (зниження), % [3, с. 25]

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
Номінальний ВВП (у фактичних цінах), млрд грн.	1082,6	1302,1	1411,2	1465,2	1566,7
Реальний ВВП (у постійних цінах 2007 року)	4,1	5,2	0,3	0,0	-6,8
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	9,1	4,6	-0,2	0,5	24,9
Індекс цін виробників промислової продукції (до грудня попереднього року)	18,7	14,2	0,3	1,7	31,8
Рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП, %	8,8	8,6	8,1	7,7	9,7
Реальна заробітна плата	10,2	8,7	14,4	8,2	-6,5
Реальний наявний дохід	17,1	8,0	13,9	6,1	-8,4
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу (у % до ВВП)	-2,2	-6,2	-8,1	-8,6	-4,0

Протягом 2010–2014 років закріпилися тенденції незмінності основних показників кредитної діяльності українських банків, посилення їх негативного впливу на процеси економічного розвитку, підвищення недовіри до банківської системи. Питома вага банківських кредитів у ВВП станом на 1.01.2015 року у порівнянні з попереднім збільшилася на 2,03 %, що є непрямою ознакою активізації кредитних вкладень комерційних банків у напрямку кредитного забезпечення підприємницької діяльності (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Частка банківських кредитів у ВВП України, млн. грн.
(складено автором за матеріалами [4;5])**

Показники	Станом на:				
	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Обсяг ВВП	1079346	1299991	1404669	1465198	1566728
Кредити, надані банками в економіку України, усього	755030	825320	815327	911402	1006358
Кредити, надані нефінансовому сектору економіки	508288	580907	609202	698777	802582
Кредити, надані домашнім господарствам	186540	174650	161775	167773	179040
Питома вага банківських кредитних вкладень у ВВП, %	69,95	63,47	58,04	62,20	64,23
Питома вага кредитів нефінансовому сектору у ВВП, %	47,09	44,69	43,37	47,69	51,23
Питома вага кредитів домашнім господарствам у ВВП, %	17,28	13,43	11,52	11,45	11,43

Не значні зрушення у сторону збільшення спостерігаються у активізації діяльності комерційних банків України щодо кредитування суб'єктів господарської діяльності. Так, протягом 2010–2004 років питома вага кредитних вкладень зростала, а станом на 1.01.2015 року у порівнянні з аналогічним показником минулого року зросла 3,54 % ВВП. Причиною незначного збільшення є орієнтація кредитної політики вітчизняних банків на стимулювання внутрішнього попиту на ринку.

Наведені у табл. 1.5 дані, свідчать про послаблення кредитування комерційними банками домашніх господарств і орієнтацію кредитної політики на співпрацю із суб'єктами господарської діяльності, що, з нашої точки зору, не варто розглядати однозначно як виключно позитивне явище, адже зниження темпів зростання кредитних вкладень не відповідає стратегічним завданням стимулювання економічного росту.

Таблиця 1.5

Динаміка обсягів кредитних вкладень банків України за період 2010-2014 рр., (складено автором за матеріалами [5])

Показники		Станом на:				
		01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Кредити надані банками	Усього, млн грн.	755030	825320	815327	911402	1006358
	Темпи зростання, у % до попереднього року	101,0	109,3	98,8	111,8	110,4
Кредити, надані суб'єктам господарювання	Усього, млн грн.	508288	580907	609202	698777	802582
	Темпи зростання, у % до попереднього року	107,0	114,3	104,9	114,7	114,9
Питома вага кредитів, наданих суб'єктам господарювання		67,3	70,4	74,7	76,7	79,8

Корпоративний клієнтський кредитний портфель представлений переважно коротко- та середньостроковими кредитами в національній валюті нефінансовим корпораціям, за цільовим спрямуванням – інші кредити (в т.ч. кредити в поточну діяльність). Кредитний портфель суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності був представлений переважно кредитами, наданими представниками сфери «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» та «Переробна промисловість» (рис. 1.1). Обсяг кредитних операцій з представниками сфери, що працюють в сфері будівництва та нерухомості є також вагомим.

Рис. 1.1 Корпоративний кредитний портфель за видами економічної діяльності у 2014 році, %

Слід відмітити, що обсяг кредитів, наданих підприємствам торгівлі в національній валюті протягом 2014 р. зменшився на 17,58 % (35233 млн грн.), що, в свою чергу, зумовлено складною економічною ситуацією у країні (в т.ч. зменшення платоспроможного попиту та реальних доходів населення, що змушує домашні домогосподарства менше витратити та орієнтацією підприємств торгівлі переважно на імпорт в умовах девальвації національної валюти, що, в свою чергу, зумовлює подорожчання товарів). При цьому, обсяг валютних кредитів збільшився, що загалом пов'язано з девальвацією національної валюти.

Рівень рентабельності операційної діяльності виробництва підприємств сфери «Промисловість» складає (-) 7,4 % та «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» - (-) 3,8 % (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

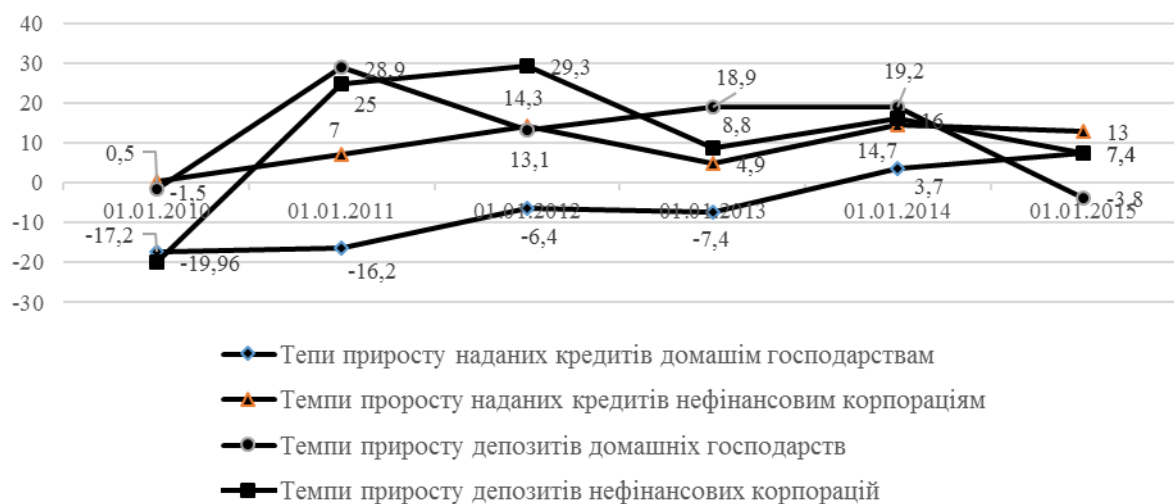
**Динаміка рентабельності від операційної діяльності підприємств
за видами економічної діяльності за період 2010-2014 рр, %
(складено автором за матеріалами [5])**

Види економічної діяльності підприємств	2010	2011	2012	2013	2014
сільське, лісове та рибне господарство	22,9	23,2	21,7	11,3	20,3
промисловість	3,5	4,7	3,4	3	2,3
будівництво	-1,5	0,2	-0,1	0	4,8
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,8	15	12,2	10,2	-13,1
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,6	6,1	5,4	3,5	-3,6
тимчасове розміщування й організація харчування	-1,8	-0,1	-1,1	-2,8	-26,6
інформація та телекомунікації	7,4	7,6	10,5	11,8	-1,7
фінансова та страхова діяльність	3,5	6,2	6,1	5,9	-15,3
операції з нерухомим майном	0,3	-3,6	2,8	3,1	-42,7
професійна, наукова та технічна діяльність	-6,6	0,5	0,3	-1,3	-28,5
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-3,3	-2,7	-2,9	-2,5	-11,5
освіта	4,9	7,4	8,2	8,4	5,4
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4	2,6	2,7	3,1	-4,2
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-26,9	-24,4	-17,6	-8	-11,2
надання інших видів послуг	4,3	3,1	2,6	-0,9	-5

Основні проблеми щодо розвитку кредитної діяльності банків пов'язані з невизначною інституційною організацією кредитного ринку, дефіцитом кредитних ресурсів, підвищеним кредитним ризиком, недовірою контрагентів [7, с. 79].

Доступ до відносно дешевих зовнішніх ресурсів, бурхливе зростання обсягів кредитування, у тому числі в іноземній валюті, та прагнення банків до збільшення їх ринкової частини призвели до прийняття додаткових ризиків та створення дисбалансів. Слабкі кредитні стандарти банків у поєднанні із низьким рівнем фінансової грамотності населення в умовах стабільного курсу національної валюти та відсутності обмежень на кредитування в іноземній валюті призвело до прийняття на себе домогосподарствами валютних ризиків, якими вони не мали можливості управляти.

Слід відмітити, що номінальний середньорічний приріст обсягів кредитування за період 2005-2008 років становив 70 %, причому приріст кредитування домашніх господарств відбувався швидшими темпами (104 %) у порівнянні з кредитуванням нефінансових корпорацій (58 %). Доларизація кредитного портфелю поступово зростала та станом на вересень 2005 року досягла 51 %, зокрема кредитів наданих домашнім господарствам – 62 %. Номінальний середньорічний приріст депозитів за той самий період був набагато повільнішим і склав 44 %. Депозити домашніх господарств також зростали швидше, у порівнянні з депозитами нефінансових корпорацій (50 % та 36 % відповідно). Такі диспропорції призвели до зростання відношення суми кредитів до депозитів резидентів від 106% у 2005-му році до 204 % в 2008-му році. Кредитування здійснювалося багатьма банками за рахунок залучення фінансування із-за кордону. За період 2005-2008 років зовнішній борг банків у іноземній валюті зріс із 2,7 до 39,5 млрд. дол. США, його номінальний середньорічний приріст становив 196 %, а рівень досяг 38% від усіх зобов'язань банків на кінець 2008 року (рис. 1.2) [8, с. 290].

Рис. 1.2 Динаміка темпів приросту наданих кредитів та залучених депозитів за період з 2009-2014 рр., % (розраховано автором за матеріалами [5])

На розвиток кредитної діяльності банків значно впливає стан грошово-кредитного ринку (табл. 1.7). Як свідчать дані наведені у таблиці 3, впродовж 2014 р. обсяг портфеля коштів клієнтів збільшився на 9,07 млрд грн. та станом на 01.01.2015 складав 677,74 млрд грн., що зумовлено значною девальвацією національної валюти. За строковим характером переважали короткострокові депозити строком до одного року. Середні відсоткові ставки за депозитами в національній та іноземній валюті станом на 01.01.2015 склали 12,8 % та 8,6 % відповідно.

При цьому, відсоткові ставки за вкладами банків, що мають дефіцит ліквідності та обмежений доступ до кредитів рефінансування з боку НБУ, значно підвищували відсоткові ставки, що негативно впливало на загальну ефективність їх діяльності. Значне зростання відсоткових ставок за депозитними вкладами фізичних осіб можна було спостерігати у потенційно проблемних банках.

Станом на 01.07.2015 обсяг монетарної бази зменшився у порівнянні з початком року на 0,3 % – до 332,3 млрд грн., готівки поза банками збільшився на 0,4 % – до 284,2 млрд грн., грошової маси збільшився на 1,0 % – до 966,4 млрд грн.

Таблиця 1.7

Основні показники, що характеризують стан грошово-кредитного ринку України за період 2010-2014 рр., млн грн., (розраховано автором за матеріалами [9])

№ пор.	Показники	Станом на:					Зміна з початку року станом на 01.07.2015	
		01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	Приріст, млн.грн	Темп зростання, %
1.	Грошова база	225692	239 885	255 283	307 218	333 194	-868	99,7
2.	Грошова маса, всього	597872	685 515	773 199	909 074	956 728	9 653	101
	в т.ч.							
2.1	готівка	182990	192 665	203 245	237 777	282 947	1 204	100,4
3.	Коррахунки	16726	21 952	24 691	33 041	27 224	564	102,1
4.	Депозити, всього	413851	489 136	567 881	668 539	672 402	9 490	101,4
	в т.ч.							
4.1	- у національній валюті:	239918	281 105	319 828	422 431	365 890	-10 633	97,1
4.2	- в іноземній валюті	173933	208 031	248 053	246 109	306 512	20 124	106,6
5.	Депозити юридичних осіб, всього	142062	181 654	202 027	231 358	260 138	26 322	110,1
	в т.ч.							
5.1	- у національній валюті:	99946	123 102	136 042	168 876	169 875	-2577	98,5
5.2	- в іноземній валюті	42117	58 553	65 985	62 482	90 262	16 009	117,7
6.	Депозити фізичних осіб, всього	271789	307 482	365 854	437 181	412 264	-16 832	95,9
	в т.ч.							
6.1	- у національній валюті:	139972	158 003	183 786	253 554	196 015	-20 946	89,3
6.2	- в іноземній валюті	131817	149 479	182 068	183 627	216 249	4 114	101,9
7.	Кредити, всього	724005	793 277	809 339	904 874	1 015 741	27 101	102,7
	в т.ч.							
7.1	- у національній валюті:	386686	470 063	509 777	596 868	543 061	-57 816	89,4
7.2	- в іноземній валюті	337319	323 213	299 562	308 006	472 680	84 917	118
8.	Кредити, надані юридичним особам, всього	519603	597 033	626 223	716 341	809 060	34 729	104,3

Продовження табл. 1.7

№ пор.	Показники	Станом на:					Зміна з початку року станом на 01.07.2015	
		01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	Приріст, млн.грн	Темп зростання, %
	в т. ч.							
8.1	- у національній валюті:	324523	386 610	410 297	475 090	436 079	-49 310	88,7
8.2	- в іноземній валюті	195080	210 423	215 926	241 251	372 981	84 039	122,5
9.	Кредити, надані фізичним особам, всього	204403	196 244	183 117	188 533	206 681	-7 628	96,3
	в т. ч.							
9.1	- у національній валюті:	62164	83 454	99 480	121 778	106 982	8 505	92
9.2	- в іноземній валюті	142239	112 790	83 637	66 755	99 700	878	100,9
10.	Рівень монетизації, %	50,1	48,8	52,1	53,37	61,21	-11,30	
	Процентна ставка за кредитами в національній валюті (середньомісячна), %	15	18,20	17,55	17,47	16,63	4,87	
12.	Процентна ставка за кредитами в іноземній валюті (середньомісячна), %	10,60	15,20	9,30	8,74	8,39	-0,48	
	Процентна ставка за депозитами в національній валюті (середньомісячна), %	8,10	11,20	13,73	12,73	10,03	4,35	
14.	Процентна ставка за строковими депозитами в національній валюті (середньомісячна), %	8,90	12,10	14,88	13,78	10,86	4,68	
	Процентна ставка за депозитами в іноземній валюті (середньомісячна), %	6	5,70	4,83	6,41	6,97	-0,45	
16.	Процентна ставка за строковими депозитами в іноземній валюті (середньомісячна), %	6,80	6,60	7,03	7,11	7,72	-0,52	

Унаслідок зниження залишків коштів на коррахунках банків у НБУ темпи скорочення монетарної бази збільшилися до 5,9 % у річному вимірі, незважаючи на уповільнення падіння готівки в річному вимірі до 1,1%.

Позитивним у розвитку вітчизняної банківської системи повинно стати те, що вона набуває ознаки соціальної орієнтації, зростання довіри до неї з боку населення. Попри це, станом на 01.07.2015 спостерігається зменшення залишків на рахунках фізичних осіб з початку року на 10,7 % – до 175,1 млрд грн. Натомість обсяг депозитів юридичних осіб у національній валюті з початку року збільшився на 6,1 % – до 180,2 млрд грн.

Слід відмітити, що реалізація кредитної політики банків базується на реальній сумі коштів, що спрямовуються на забезпечення кредитної діяльності. Мобілізація і концентрація вільних грошових коштів в економіці – пріоритетна функція і економічний базис в діяльності банків. Від обсягу мобілізованих і сконцентрованих банками коштів залежить кількість коштів, які, в основному, шляхом надання кредиту та інших активних операцій, будуть залучені у процес відтворення. При цьому, констатуємо, що залишки за кредитами в національній валюті зменшилися з початку року 2015 р. на 10,6% – до 485,2 млрд грн., у тому числі юридичних осіб – на 11,3 % – до 386,8 млрд грн., фізичних осіб – на 8,0 %) – до 98,5 млрд грн.

Станом на 01.01.2015, середнє значення відсоткової ставки за кредитами, наданими суб'єктам господарювання, складало 18,3 % в національній валюті та 8,3 % в іноземній валюті (16,3 % та 8,2 % відповідно на 01.01.2014). При цьому, зважаючи на високу конкуренцію за ресурсну базу, що зумовлює збільшення відсоткових ставок, а також зростання облікової ставки НБУ, вартість кредитного ресурсу залишатиметься високою.

Таким чином, розвиток грошово-кредитного ринку на сьогодні має тенденції негативного впливу на кредитну діяльність банків України.

Основними напрямками підвищення кредитної активності банків для підтримки реального сектору економіки повинні стати заходи макроекономічного та мікроекономічного спрямування.

До заходів макроекономічного спрямування слід віднести впершу чергу подальшу стабілізацію кредитного ринку України. Ефективне функціонування кредитного ринку та його структурних елементів значною мірою залежить від організації регулювання та нагляду за кредитними установами. Важливою передумовою цього є розробка стратегії розвитку кредитного ринку щодо його інституціональної структури. Удосконалення механізмів регулювання та нагляду впливає на підвищення ліквідності кредитних установ; посилення інвестиційної та інноваційної їх діяльності; забезпечення надійної системи гарантування вкладів і захисту клієнтів; підвищення капіталізації кредитних установ шляхом збільшення статутного капіталу.

Для захисту прав вкладників та користувачів фінансових послуг доцільним є створення окремого інституту Фінансового омбудсмена, в функції якого входитиме досудове вирішення суперечок та скарг між фінансовими установами та їх клієнтами – фізичними особами. Така інституція має виступати як вікно звернень скарг вкладників та інших споживачів фінансових послуг й допомагати їм роз'яснити свої права та обов'язки. Фінансовий омбудсмен повинен бути незалежним. Рішення Фінансового омбудсмена повинні виконуватися як фінансовими установами, так і їх клієнтами.

Ключове місце в інфраструктурі кредитного ринку мають займати кредитні бюро як ланка, яка допомагає кредитним установам коректно оцінити платоспроможність майбутніх позичальників. Задля ефективного розвитку кредитних бюро необхідне спрощення процедури ідентифікації клієнта та надання дозволу для обробки даних.

Забезпечення доступу кредитних бюро до інформації в усіх відкритих державних реєстрах. За необхідне є визначення функцій

держателів, адміністраторів єдиних та державних реєстрів з надання бюро кредитних історій інформації з Державного реєстру та передбачити їх відповідальність за не надання бюро кредитних історій інформації з Державних реєстрів.

Врегулювання функціонування колекторських компаній, які необхідні для виконання умов кредитних договорів при банкрутстві позичальника. Задля ефективного функціонування ринку та приведення його до європейських норм необхідно остаточно закріпити статус колекторських компаній [7, 81-82].

До заходів мікроекономічного спрямування повинні стати: на рівні взаємовідносин «банк-клієнт», з точки зору підвищення ефективності кредитних операцій і поліпшення схеми надання позик; на рівні НБУ, з точки зору удосконалення діючого механізму рефінансування; на рівні самого комерційного банку, з точки зору вдосконалення відповідних аспектів фінансового менеджменту, що охоплюють продукування кредитних послуг і підтримання стабільності банківської системи шляхом мінімізації ризиків та оптимального управління портфелем кредитних вкладень загалом.

Необхідно відзначити, що у період виходу з кризи у розрізі банківського напрямку виокремлюються наступні можливі шляхи удосконалення кредитних взаємовідносин, а саме: застосування відповідних заходів щодо стимулювання довгострокового кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності; оптимізація процентної політики банку щодо встановлення диференційованих підходів до кредитування підприємств малого та середнього бізнесу; удосконалення механізму зменшення або унеможливлення кредитних ризиків шляхом створення єдиної нормативної бази для визначення фінансового стану підприємств і системи рейтингів надійності позичальників, поліпшення умов забезпечення банківських позичок; удосконалення юридичної основи реструктуризації заборгованості та відповідних економічних механізмів видозміни заборгованості.

1.2. Вплив операцій рефінансування на кредитну активність банків

Формування ринкових відносин в Україні та перспективні завдання розвитку економіки країни висувають нові вимоги до стійкості і масштабів функціонування банківської системи. Забезпечення рівноваги і стійкості банківського сектора значною мірою обумовлюється повнотою виконання Національним банком України своєї ролі кредитора останньої інстанції. В зв'язку з цим важливого значення набуває система рефінансування НБУ вітчизняних банків.

Рефінансування є одним з основних інструментів грошово-кредитної політики Національного банку України. Під рефінансуванням, в широкому значенні цього поняття, розуміється надання банкам тимчасових запозичень в тих випадках, коли вони гостро потребують додаткових ресурсів.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі існує різноманіття думок з приводу суті рефінансування. Як відзначає М. Пуховкіна, Для комерційних банків рефінансування в центральному банку — це процес відновлення банківських ресурсів, які були вкладені в позички, цінні папери та інші активи, це останній спосіб (надія) регулювання їхньої ліквідності. Для центральних банків — це спосіб випуску в обіг платіжних засобів, тобто канал безготівкової емісії, спосіб регулювання банківської ліквідності та спосіб запобігання банківській паніці [10, с. 147].

У свою чергу С. Міщенко стверджує, що кредити рефінансування, навіть в умовах кризи, не повинні надаватися істотно недокапіталізованим чи неплатоспроможним банкам для вирішення їх капіталізації. Якщо банк є неплатоспроможним або має серйозну нестачу капіталу, спочатку потрібно вирішити питання поповнення його капіталу, а вже потім можливість надання йому додаткових кредитних ресурсів [11, с. 77].

Професор О. І. Лаврушин розуміє під рефінансуванням – можливість кредитних інститутів отримувати при необхідності кредити центрального банку шляхом переобліку векселів або під заставу цінних паперів [12].

На думку К. Р. Тагирбекова, під рефінансуванням банків розуміється надання Центральним банком кредитних ресурсів у формі прямих кредитів, переобліку векселів, позик під заставу цінних паперів, а також через механізм організації кредитних аукціонів [13].

Так, А. Г. Грязнова вважає, що комерційні банки мають можливість проводити рефінансування шляхом взаємного кредиту на міжбанківському кредитному ринку, випуску єврооблігацій на міжнародних фінансових ринках, а також залучення синдикованого кредиту [14].

К.Р. Макконнелл і С. Л. Брю під рефінансуванням розуміють процес отримання кредитними організаціями позик від федеральних резервних банків, що спричиняє за собою збільшення своїх резервів/активів в обмін на боргові зобов'язання [15].

З точки зору Е. Дж. Долану, рефінансування – це кредитування комерційних банків, свого роду певний механізм забезпечення центральними банками ліквідності комерційних банків [16].

В той же час, згідно нормативно-правових актів України, рефінансування банків розглядається у вузькому сенсі і виступає як операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком України порядку [17].

Відповідно до ст.ст. 7, 25 Закону України «Про Національний банк України», виступаючи у ролі кредитора останньої інстанції, НБУ організовує систему рефінансування (кредитування) банків, встановлює порядок і умови рефінансування, здійснює операції рефінансування, забезпечуючи тим самим регулювання ліквідності банківської системи [18]. Окрім цього забезпечує передбачене ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» право банків при нестачі коштів для здійснення кредитування клієнтів і виконання, прийнятих на себе зобов'язань звертатися за отриманням кредитів до НБУ на визначених ним умовах [19].

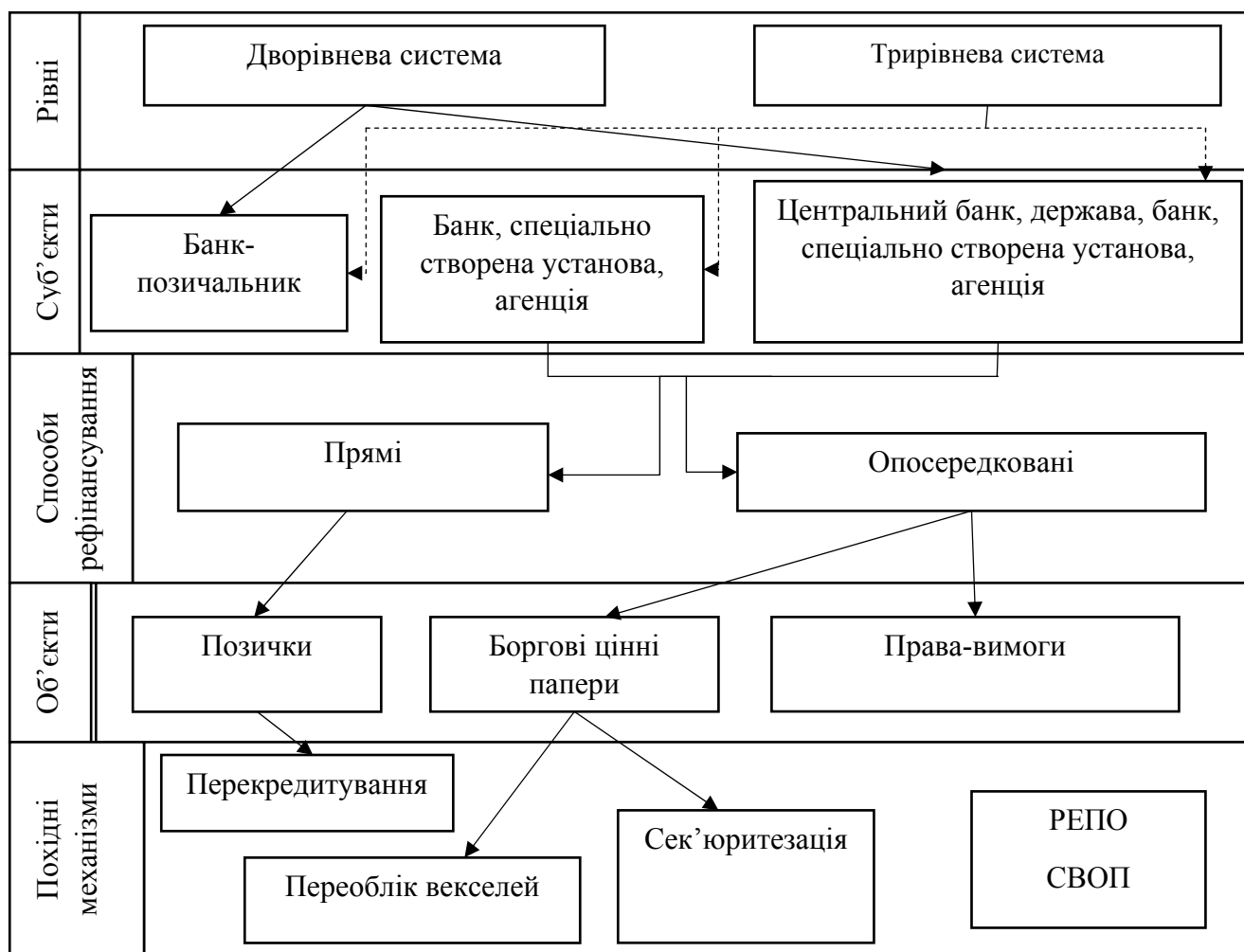
На підставі узагальнення наукових думок автор вважає, що рефінансування є комплексною системою реалізації грошово-кредитної політики, яка спрямована на кредитування НБУ банків другого рівня під заставу певних активів з метою підтримки ліквідності останніх і регулювання грошової пропозиції в економіці. Таким чином, рефінансування банків на сучасному етапі є одним з найважливіших інструментів грошово-кредитної політики НБУ.

Рефінансування банків має призначення на мікро- і макрорівнях: як непрямий інструмент грошово-кредитного регулювання та впливу на грошові агрегати; спосіб регулювання банківської ліквідності; одне з джерел ресурсної бази банків для проведення активних операцій.

У міжнародній практиці грошово-кредитного регулювання накопичений великий досвід в сфері рефінансування банків. Форми і види цих кредитів розрізняють за широким колом критеріїв. Це терміни надання, забезпечення, цільовий напрям, механізм надання та інші (рис. 1.3).

Відповідно до Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», до операцій рефінансування відносять:

- Оперативне підтримання ліквідності банків шляхом надання кредитів овернайт (на термін до наступного робочого дня) або оперативне вилучення Національним банком ліквідності банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів овернайт. Відсоткові ставки за інструментами постійного доступу формують коридор відсоткових ставок овернайт на міжбанківському кредитному ринку. Можливість щоденного безперешкодного доступу до цих інструментів є запорукою результативності процентної політики центрального банку, яка полягає в тому, що ринкові відсоткові ставки знаходяться у межах визначеного коридору;

Рис. 1.3 Система рефінансування банків [20, с. 169]

– Тендери з підтримання ліквідності банків є основним монетарним інструментом з регулювання ліквідності. Відсоткова ставка за даними операціями тісно прив'язана до облікової ставки НБУ;

– Операції з власними борговими зобов'язаннями шляхом випуску депозитних сертифікатів Національного банку строком до 90 днів. Такі операції мають на меті вилучення (зменшення) ліквідності банківської системи;

– Проведення операцій РЕПО. Ці операції є нерегулярними операціями НБУ з банками та спрямовані на урівноваження неочікуваних коливань ліквідності;

– Операції з купівлі/продажу державних облігацій України. До даного типу відносять операції довгострокової дії і використовуються

переважно для нівелювання структурних дисбалансів ліквідності. НБУ може здійснювати операції купівлі (надання ліквідності) та продажу (вилучення ліквідності) державних цінних паперів. Вони можуть проводитись на біржовому та позабіржовому ринках.

За економічною сутністю та ступенем впливу операції рефінансування націлені на підтримку або поглинання ліквідності банків, що представлено у таблиці 1.8.

Таблиця 1.8

Характеристика видів операцій рефінансування НБУ

Вид інструменту	Інструмент	Термін	Процедура	Період
Підтримання ліквідності	Кредит овернайт	До наступного робочого дня	Постійно діюча лінія	Щодня
	Тендер	До 14 днів	Тендер	Три середи підряд
		До 90 днів		Одна середа
		До 360 днів		Нерегулярно
	Пряме репо	До 90 днів	На підставі укладеного договору репо	Нерегулярно
	Купівля державних цінних паперів	-	Участь у торгах або двостороння домовленість	Нерегулярно
Поглинання ліквідності	Депозитні сертифікати овернайт	До наступного робочого дня	Постійно діюча лінія	Щодня
	Депозитні сертифікати	До 14 днів	Тендер	Щотижня
		До 90 днів		Нерегулярно
	Зворотне репо	До 90 днів	На підставі укладеного договору репо	Нерегулярно
	Продаж цінних паперів	-	Участь у торгах або двостороння домовленість	Нерегулярно

Слід відмітити, що станом на 01.08.2015 р. продовжував зберігатися значний профіцит ліквідності в банківській системі. Основними чинниками збільшення ліквідності банківської системи були: виплати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб коштів уповноваженим банкам – 4,5 млрд. грн., додатні сальдо операцій Національного банку України на відкритому ринку на загальну суму 4,8 млрд. грн. та валютних інтервенцій (1,8 млрд. грн. у еквіваленті).

В умовах зниження кредитної активності та низького попиту на гроші банки продовжували використовувати тимчасово вільні кошти для купівлі депозитних сертифікатів Національного банку України. У результаті залишок коштів за мобілізаційними операціями продовжував збільшуватися – на 1,1 млрд. грн. за місяць – до 40,3 млрд. грн. Попит на готівкові кошти залишався низьким унаслідок слабкої економічної активності та високої альтернативної вартості їх утримання – зниження готівки в річному вимірі становило 2,6 %. Це було основним фактором зниження монетарної бази. Водночас, незважаючи на незначні коливання середньоденних обсягів коррахунків банків, станом на кінець місяця залишки на коррахунках банків збільшилися на 5,4 млрд. грн. внаслідок чого падіння монетарної бази уповільнилося до 4,7% у річному вимірі.

Зниження інфляційних і девальваційних очікувань, стабілізація валютного ринку і, як наслідок, формування стійкого тренду на сповільнення інфляції забезпечили підґрунтя для пом'якшення грошово-кредитної політики. З 28 серпня 2015 року облікову ставку знижено з 30 % до 27 %.

Склад та структуру операцій рефінансування НБУ банків представлено у таблиці 1.9.

Як засвідчили дані представлені у табл. 1.9, серед різноманіття операцій рефінансування, головне місце посідають кредити овернайт та позички, що надані на умовах проведення тендеру.

Таблиця 1.9

**Динаміка структури операцій рефінансування НБУ банків у
2007-2014 рр, % (розраховано автором за матеріалами [21])**

Період	Види операцій рефінансування				
	Операції РЕПО	Кредити овернайт	Позички, які надані на тендері	Стабілізаційний кредит	Інші механізми
01.01.2007	16,8	71,9	4,9	1,5	4,9
01.01.2008	-	17,1	78,0	-	4,9
01.01.2009	13,6	54,1	9	0,9	22,4
01.01.2010	0,7	19,8	1,9	18,7	57,8
01.01.2011	2,1	3,5	8,7	20,2	65,5
01.01.2012	20,3	27,5	51,1	-	1,1
01.01.2013	31,3	25,6	40,0	3,1	-
01.01.2014	21,2	27,2	47,2	4,5	-
01.01.2015	0,3	54,2	35,4	-	10,1

У період найбільшого загострення ситуації застосовувалися додаткові спеціальні механізми з підтримки ліквідності банків, що мали суттєвий вплив депозитів. У цілому за допомогою таких механізмів було надано кредитів на загальну суму 32,6 млрд. грн. Так, з 06.02.2014 було введено в дію механізм оперативного підтримання ліквідності банків, які мали вплив строкових вкладів фізичних осіб, шляхом проведення позачергових тендерів з підтримання ліквідності банків строком до 360 днів.

Враховуючи інші ризики, що негативно впливали на фінансовий і банківський ринок, Національним банком України здійснювалася підтримка ліквідності банків шляхом надання стабілізаційних кредитів. З цією ж метою було внесено низку змін до Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України, серед яких розширення переліку забезпечення за стабілізаційним кредитом, внесення змін до порядку надання тощо.

Динаміка процентних ставок рефінансування НБУ представлено у табл. 1.10. Аналіз процентних ставок рефінансування засвідчив, що їх динаміка залежить від циклічності розгортання банківської кризи в Україні. Кредити надавалися банкам під такі

процентні ставки: з лютого 2014 року – на рівні потрійної облікової ставки, а з травня 2014 року – на рівні подвійної облікової ставки Національного банку України. Процентна ставка за цими кредитами в травні 2014 року становила 28,50 % річних порівняно з 19,50 % річних у лютому 2014 року.

Таблиця 1.10

Динаміка процентних ставок рефінансування банків НБУ за період 2007-2014 рр, % (розраховано автором за матеріалами [21])

Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за усіма інструментами	У тому числі				
			Позички, які надані на тендері	Кредити овернайт	Операції РЕПО	Стабілізаційний кредит	Інші механізми
2007	8,4	10,1	10,0	11,1	-	-	-
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	11,5	-
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	10,5	-
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	9,5	-
2011	7,75	12,4	12,5	9,4	12,6	-	-
2012	7,5	8,1	7,7	8,8	7,9	9,5	-
2013	6,5	7,2	6,8	7,6	6,9	8,9	-
2014	з 15.04.- 9,5 з 17.07. - 12,5 з 13.11 – 14,0	15,2	15,3	13,5	10,8	8,5	19,0

При цьому слід звернути увагу на те, що У період економічної кризи розвинуті країни йдуть шляхом скорочення ставок рефінансування майже до нуля з метою збереження ринку кредитування. При ньому рівень інфляції в цих країнах залишається досить низьким, зокрема в Японії у 2008 році він становив 1,75 %, у США – 4,22 %, у Великобританії – 3,78 %, в ЄС – 2–4 % [22]. Навіть в умовах кризи процентні ставки за кредитами у країнах Європи не

перевищують 6–9 % річних. Такий підхід сприяє розширенню виробництва, росту конкуренції і зниженню рівня інфляції.

Таким чином, з точки зору автора, облікова ставка – це ставка, яка у межах грошово-кредитної політики спричиняє прямий вплив на вартість кредитних ресурсів, валютний курс і рівень інфляції в країні.

Слід звернути увагу на те, що облікова ставка застосовуються в більшості банківських систем світу. Проте їх значення набагато нижче, ніж в Україні (наприклад, ЄЦБ встановлює значення цього показника менше 1%).

Значна когорта економістів розходяться в думках з питання зміни облікової ставки. Одні з них вважають, що необхідно знижувати значення цього інструменту, оскільки це пов'язано з ризиками уповільнення зростання економіки, які, у свою чергу, вище, ніж інфляційні. Наслідком чого облікова ставка може зробити негативний вплив на економіку країни і позначитися на динаміці ВВП.

Інші, навпаки, вважають, що облікову ставку треба підвищувати, оскільки для НБУ, облікова ставка – це інструмент впливу на інфляцію, і зменшення її може означати вільний рух цін, вихід їх з під контролю.

Перспективи активізації кредитної діяльності банків безумовно передбачають подальшу лібералізацію політики рефінансування: поступове, виважене зниження облікової ставки, тимчасове введення довгострокового цільового рефінансування життєздатних, платоспроможних банків з метою відновлення іпотечного кредитування, розвитку малого і середнього бізнесу, реалізації загальнодержавних інфраструктурних проектів, що означає появу нових робочих місць і збільшення кількості кредитоспроможного населення.

Основні принципи, на яких повинна базуватися політика рефінансування, це виваженість, прозорість і контрольованість,

тобто контроль НБУ за цільовим використанням банками коштів рефінансування.

Виклики сучасного етапу економічного розвитку в Україні потребують формування ефективної системи рефінансування. Для досягнення такої ефективності автор вважає за доцільне: запровадити бланкове кредитування НБУ терміном до семи днів з метою регулювання ліквідності банків; розширити перелік неринкових активів, які можуть виступати у якості застави при рефінансуванні (портфель споживчих кредитів, портфель кредитів малого та середнього бізнесу, основні засоби банків); створення в НБУ адекватної системи ризик-менеджменту, направлену на мінімізацію ризиків при рефінансуванні банків.

1.3. Тенденції розвитку міжбанківського ринку кредитування в умовах загострення фінансової кризи

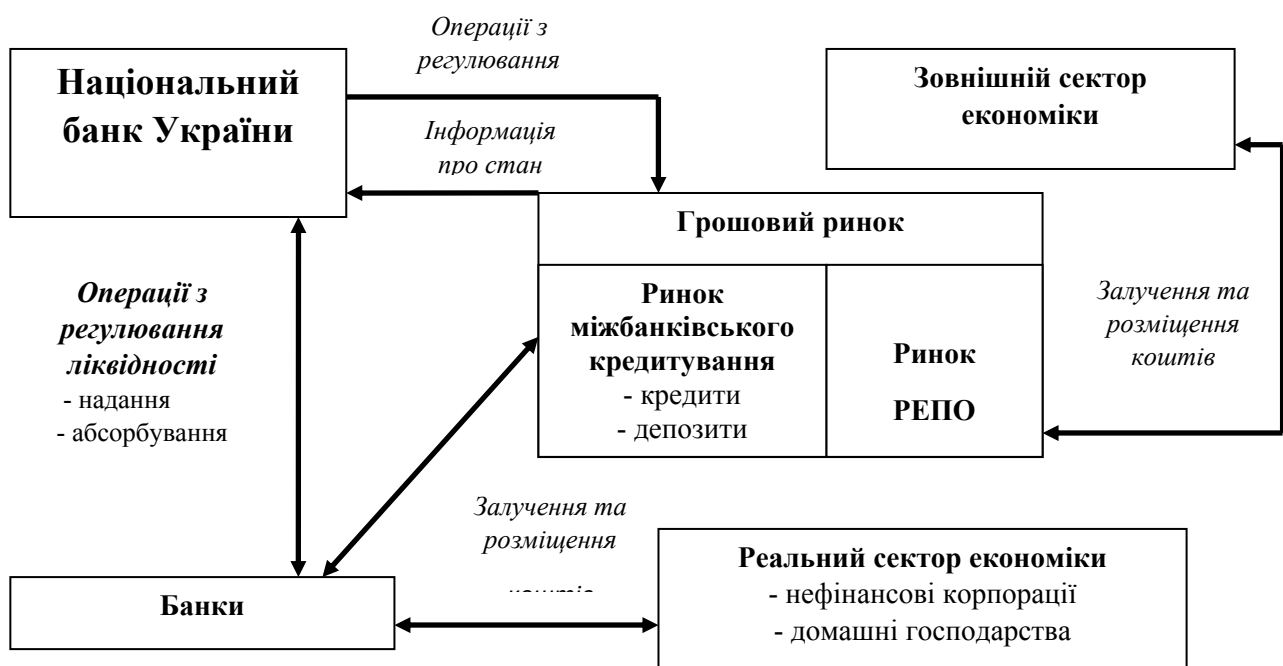
Міжбанківський ринок відіграє значну роль у перерозподілі ліквідності фінансової системи. Саме він є тією фінансово-економічною сферою, у межах якої банки надають та позичають фінансові ресурси, забезпечуючи трансфер тимчасово вільних коштів між фінансово-кредитними установами, які мають її надлишок, до тих суб'єктів, що відчують нестачу ліквідності. Однак, оскільки на міжбанківському ринку кредити є незабезпеченими, вони також збільшують рівень ризику кредиторів. Тому важливим є своєчасний моніторинг ситуації та поведінки відповідних суб'єктів даного сегмента фінансового ринку.

Перехід до інфляційного таргетування в Україні ставить завдання аналізу особливостей функціонування трансмісійного (передавального) механізму грошово-кредитної політики, під яким в сучасній економічній науці розуміють вплив заходів, що приймаються

в сфері монетарної і валютної політики, спрямованих на управління діловою активністю і інфляційними процесами в економіці [23;24].

У зазначених умовах, середньострокова орієнтація грошово-кредитної політики повинна бути направлена на посилення ролі процентного каналу трансмісійного механізму, зокрема і формуванню процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку. Місце міжбанківського кредитного ринку з іншими секторами економіки України представлена на рисунку 1.5.

Рис. 1.5 Взаємозв'язок окремих сегментів вітчизняної економіки

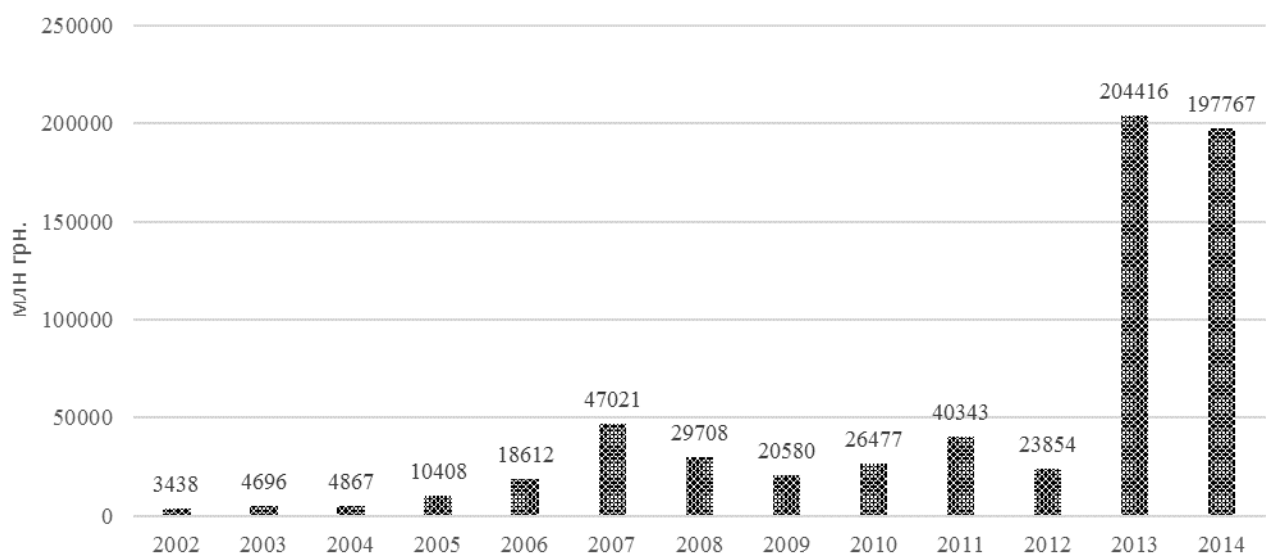
Еволюція надання міжбанківських кредитів містить декілька етапів, яким притаманна певна специфіка їх впливу на процентний канал трансмісійного механізму грошово-кредитної політики.

Вперше в Україні міжбанківський кредит було видано у 1992 р., коли НБУ почав надавати позички за пільговою відсотковою ставкою, яка була нижче за облікову та навіть нижче, ніж інфляція [25]. Такий підхід ще більш підвищував темпи знецінення грошей на той час.

Наступний кризовий етап у розвитку міжбанківського ринку після поступового планомірного зростання спостерігався протягом 2008–2009 рр., коли глобальна фінансова криза мала прояв у дефіциті ліквідності та девальвації гривні, що, відповідно, поширилось і на міжбанківський сегмент фінансового ринку.

Деяке пожвавлення спостерігалось протягом 2010–2011 рр., коли вітчизняні банки почали поступово збільшувати ресурсну базу, рівень капіталізації, а також підтримувати ліквідність для здійснення банківських операцій.

Ситуація суттєво загострилася внаслідок загострення економічного та політичного становища в Україні протягом 2013–2014 рр. (рис. 1.6).

Рис. 1.6 Кредити вітчизняних банків, надані іншим банкам (залишок коштів на кінець періоду) [3]

Так, за даними НБУ, у 2014 році спостерігалось звуження міжбанківського кредитного та депозитного ринку. Порівняно із 2013 роком відбулося зниження загальних обсягів міжбанківських кредитів на 1,6 % – до 1067,1 млрд. грн. та міжбанківських депозитів – на 36,6 % – до 83,2 млрд. грн. Частка міжбанківських договорів у національній валюті впродовж року суттєво

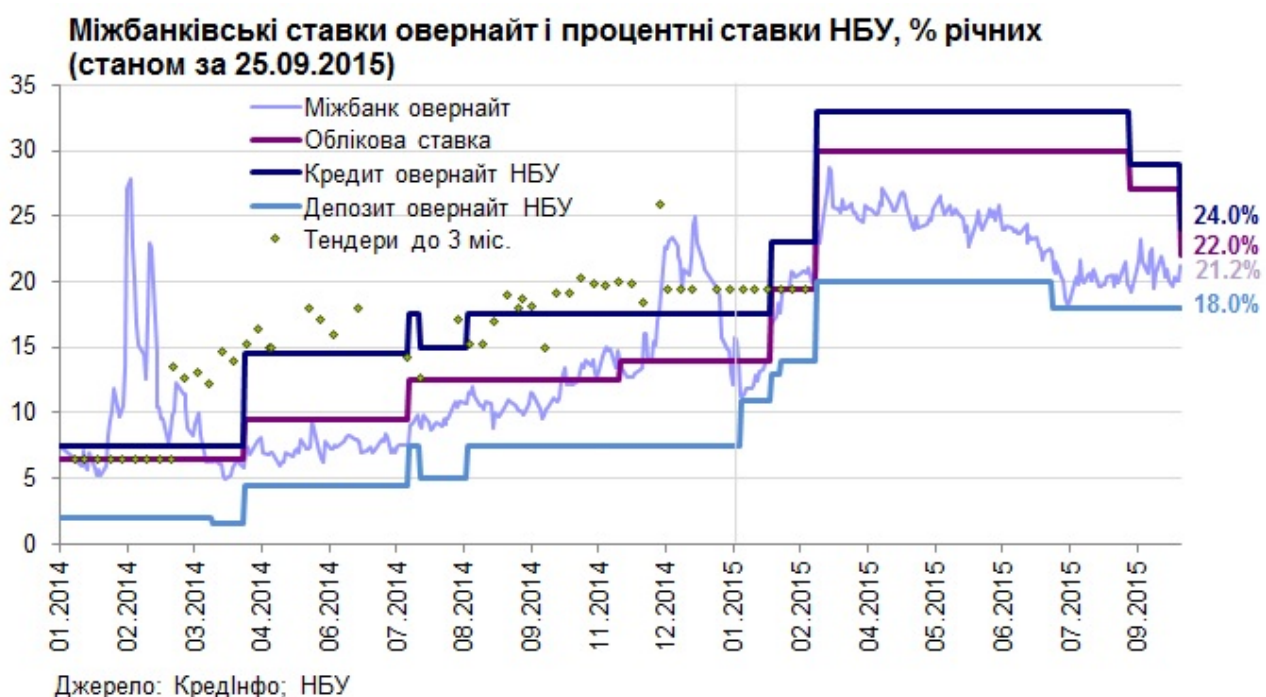
збільшилася – до 90,2 % за кредитами та до 60,6 % за депозитами у грудні порівняно з 54,8 та 16,0 % у січні відповідно. Збереження попиту на міжбанківські кошти на фоні відпливу депозитів клієнтів та послідовні дії Національного банку України щодо підвищення внутрішньої вартості гривні зумовлювали зростання вартості ресурсів на міжбанківському кредитному ринку, переважно у його гривневому сегменті. Так, якщо протягом I півріччя вартість міжбанківських кредитів мала різноспрямовану динаміку, то починаючи з липня постійно зростала, досягши свого максимуму в грудні – 23,0 % річних. Середньозважена процентна ставка за новими кредитами, наданими банкам-резидентам у 2014 році, порівняно з попереднім роком зросла майже у 2,7 раза – до 10,8 % річних. Підвищення ставок спостерігалось як за кредитами в національній валюті – до 13,1 % річних (з 4,9 % річних у 2013 році), так і в іноземній валюті – до 4,9 % річних (до 2,5 % річних у 2013 році). Також за результатами 2014 року зросла середньозважена процентна ставка за новими депозитами, залученими від банків-резидентів на 1,3 процентного пункту – до 4,1 % річних, у тому числі в національній валюті – до 6,3 % річних (порівняно з 5,2 % річних у попередньому році).

За структурою найбільшу частку протягом 2011-2014 р. займав кредит овернайт – від 59 до 80 %. У розрізі строковості стабільно переважали кредити терміном до 1 року. Так, у 2014 р. їх частка склала 91 % (у 2013 р. – 93 %). У національній валюті було видано 66 % кредитів у звітному році, а у 2013 р. та 2012 рр. – відповідно 62 та 66 %. Отже, за критеріями строковості та видами валюти надані позики характеризувались однаковими тенденціями протягом останніх років дослідження.

Слід відмітити, що при формуванні процентних ставок на кредитному ринку індикатором виступає облікова ставка НБУ. Від

цієї ставки прямо чи опосередковано залежать відсоткові ставки за всіма інструментами регулювання ліквідності.

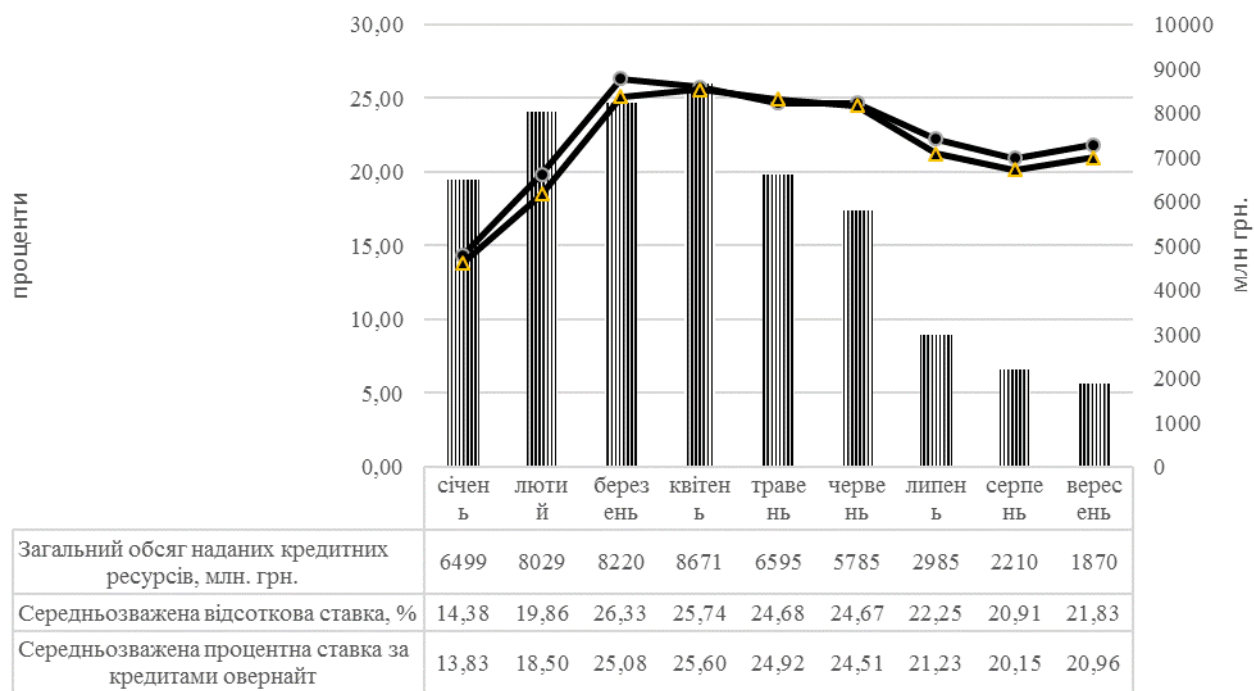
Змінюючи облікову ставку, Національний банк впливає на відсоткові ставки міжбанківського кредитного ринку. З цією метою основні операції з регулювання ліквідності здійснюються за обліковою ставкою, а враховуючи облікову ставку встановлюються межі ставок овернайт за постійно діючими інструментами регулювання ліквідності. Міжбанківські відсоткові ставки мають утримуватися в зазначених межах (рис. 1.7).

Рис. 1.7 Коридор ставок овернайт

Слід звернути увагу на нестабільність показників міжбанківського ринку (рис. 1.8).

Як свідчать дані рис. 1.8, можна зробити наступні висновки щодо зміни процентної ставки за наданими міжбанківськими кредитами: наприкінці 2015 р. середня процентна ставка зросла більш ніж 1,5 рази, досягши рівня 21,83 %.у порівнянні із січнем 2015 р. – 14,38 %.

Рис. 1.8 Динаміка зміни середньозваженої процентної ставки за міжбанківськими кредитами в Україні протягом січня-вересня 2015 р. [3]

Відповідно спостерігається тенденція збільшення середньозваженої процентної ставки за кредитами овернайт, яка пропорційно зростала протягом року, і у вересні 2015 р. становила 20,96%. Слід відмітити, що така динаміка зміни процентних ставок призвела до зменшення обсягів міжбанківського кредитування майже у три рази. Так, падіння обсягів операцій на міжбанківському ринку пояснюється низькою мотивацією кредитування банками один одного. Така ситуація виникла тому, що в умовах невизначеності фінансово-кредитні інститути були несхильні до ризику, віддаючи перевагу створенню буфера фінансових ресурсів [26].

У таблиці 1.11 представлено обсяги міжбанківського кредитування, надані найбільшими банками України станом на 01.08.2015 р.

Як видно з представлених даних, при граничному значенні коефіцієнту надання міжбанківських кредитів на рівні до 200 %,

можна зробити висновок, що обсяги міжбанківського кредитування найбільшими банками знаходяться в межах норми.

Таблиця 1.11

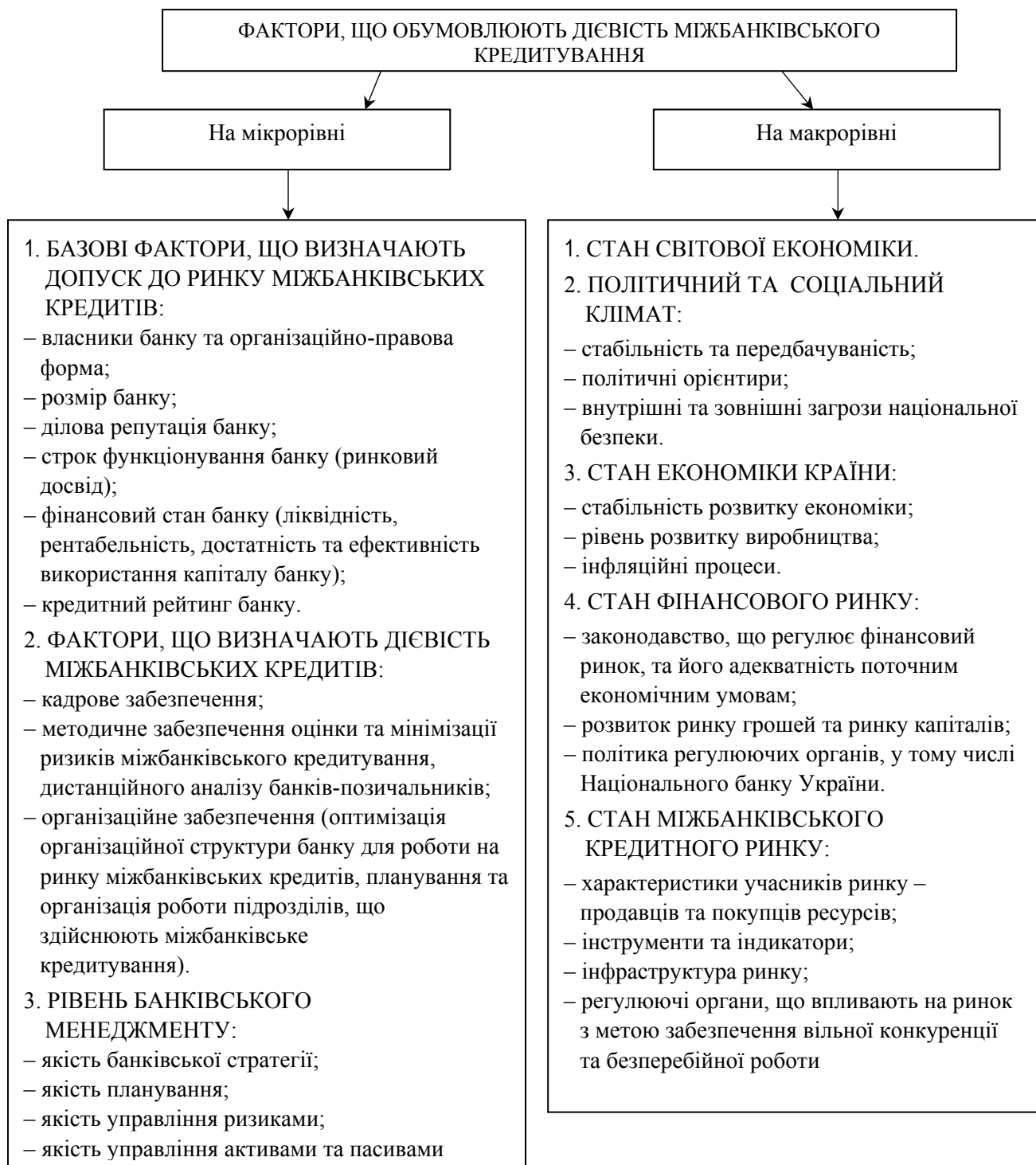
Частка міжбанківських кредитів, наданих найбільшими банками України за станом на 01.09.2015 (розраховано за даними [27])

Банки	Балансовий капітал, млн грн.	Міжбанківські кредити, млн грн.	Коефіцієнт надання міжбанківських позик, %
ПАТ КБ "Приватбанк"	25285,60	2881,94	11,40
АТ "Ощадбанк"	18672,58	663,98	3,56
ПАТ "Сбербанк Росії"	2126,76	2881,94	135,51
ПАТ "Промінвестбанк"	6156,11	663,98	10,79
ПАТ "Альфа-Банк"	2360,33	2881,94	122,10
ПАТ "Райффайзен банк Аваль"	3901,51	663,98	17,02
ПАТ "ПУМБ"	3859,54	2881,94	74,67
ПАТ "Фінанси та кредит"	3174,94	663,98	20,91
ПАТ "Укрсоцбанк"	8362,84	2881,94	34,46
ПАТ "ОТП Банк"	1270,40	663,98	52,27

Найбільшими кредиторами серед аналізованої вибірки виявилися

ПАТ «Сбербанк Росії» (135,51 %); ПАТ «Альфа-Банк» (122,10 %); ПАТ «ПУМБ» (74,67 %); ПАТ «ОТП Банк» (52,27 %).

Таким чином, діючи в Україні кредитні відносини між Національним банком України і комерційними банками мали не ринковий, а адміністративний характер. При цьому емісійні кредити надавалися за пільговими процентними ставками, які були значно нижчими, ніж темпи інфляції, що призвело до значного зростання інфляції. У зв'язку з цим Національний банк України розширив інструменти рефінансування. У процесі розвитку міжбанківського кредитування в Україні ми погоджуємося з думкою О. Кузьмак щодо виділення чотирьох етапів його становлення, які характеризують основні напрями реалізації грошово-кредитної політики держави [28, с. 8] (рис. 1.9).

Рис. 1.9 Фактори, що обумовлюють дієвість міжбанківських кредитів [28, с. 8]

Таким чином, можна зробити наступні висновки Основні тенденції, які мали місце на міжбанківському ринку протягом останніх років, обумовлені нестабільністю економіки країни та фінансового ринку зокрема. Так, відсоткові ставки за міжбанківськими кредитами протягом останніх місяців залишаються

на високому рівні, при цьому на кореспондентських рахунках були розміщені великі обсяги грошових коштів. Така невідповідність пов'язана із коливаннями на валютному ринку, які ще більш підвищують ризикованість операцій на міжбанківському ринку.

Важливим завданням для регулятора є підвищення прозорості діяльності міжбанківського ринку, що зміцнить довіру населення до вітчизняної банківської системи. Як один із таких заходів, починаючи з 15 серпня 2014 р., НБУ запровадив щоденну публікацію інформації стосовно поточних курсів та обсягів операцій на міжбанківському ринку. Безперечно, таке рішення певною мірою сприяло підвищенню транспарентності функціонування міжбанківського ринку, а також розумінню процесу формування середньозваженого курсу.

На сьогодні, ринок міжбанківського кредитування уявляє собою автономно функціональний механізм перерозподілу вільних коштів банків, ніж інтегрований сегмент грошового ринку України. Поведінка учасників міжбанківського кредитного ринку знаходиться під дією інфляційних очікувань. На ринку міжбанківського кредитування спекулятивні настрої його учасників привалюють над мотивом вирішення короткострокових проблем ліквідності, що у свою чергу потребує підвищення резервних вимог та удосконалення механізмів проведення операцій на відкритому ринку.

Дієвість міжбанківських кредитів на мікрорівні є не менш важливою, адже ринок міжбанківських кредитів відіграє вирішальну роль у забезпеченні банків кредитними ресурсами у процесі управління їх ліквідністю. Крім того, встановлено, що дієвість міжбанківських кредитів на мікроекономічному рівні проявляється через виконання функцій міжбанківського кредиту з розширення ресурсної бази банків та підтримання ліквідності.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТНОЇ АКТИВНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

2.1. Визначення стратегічної конкурентоспроможності банків Одеської області в умовах регіональних диспропорцій та трендового зменшення кредитної активності

Функціонування банківських установ є однією з найважливіших умов належної роботи регіону. Вона значною мірою впливає на перспективи регіонального розвитку, створюючи умови для проведення інвестиційної діяльності, фінансування обсягів виробництва і, як наслідок, збільшення зайнятості населення і його доходів. Проблемам діяльності українських банків на регіональному рівні присвячене значне число наукових праць вітчизняних дослідників, зокрема таких як Герасимчук З., Корецька Н., Гуляєва Л., Качаєв Ю., Русонов Ю.

Від того, наскільки ефективно банками будуть виконуватися покладені на них завдання в регіоні, залежить результативність взаємодії банківського сектору та регіональної економіки. Проте відсутність чітко окреслених науково-методичних підходів до визначення ефективності та перспектив діяльності регіональних банків зумовила вибір і постановку теми дослідження.

На мезорівні банківська система є невід'ємною складовою економічної системи, тому у відповідності до виконуваних нею завдань визначається специфіка її ролі. Банківські інститути, крім власне фінансово-кредитних функцій, виконують унікальні функції системоутворення діяльності всіх суб'єктів економічних відносин по отриманню банківських послуг. Від того, наскільки ефективно банки будуть виконувати покладені на них завдання в регіоні, залежить результативність взаємодії банківського сектору та регіональної економіки.

Однією з проблем банківської системи нашої країни є дисбаланс її регіональної складової. Досвід і статистика Європейського союзу свідчать: чим краще розвинута банківська система в регіоні, тим

інтенсивніше там розвивається підприємництво. Саме для банківських систем Франції, Італії, Німеччини, Швейцарії загальною особливістю реструктуризації стало створення регіональних банків з метою сприяння соціально-економічному розвитку регіонів і держави в цілому. В Україні ж регіональних банків досить мало. До того ж вони не впливають суттєво ні на розвиток банківської системи в цілому, ні на економічне зростання регіонів, у яких вони розміщені.

Більшість українських банків позиціонують себе як всеукраїнські та здійснюють свою діяльність на території хоча б декількох регіонів країни. При цьому вони мають розгалужену філіальну мережу за умови авторитарної структури управління, яка проявляється в наступному: ключові повноваження належать головному офісу, в той час як філії переважно виконують їх рішення. Тобто частина філій загальнонаціональних банків замість підтримки економіки регіонів сприяють відтоку з них фінансових ресурсів. Така ситуація негативно впливає на економічний розвиток країни і потребує пошуку її оптимізації. Можливим варіантом є перехід від централізованої банківської системи до регіональних. Національному банку потрібно стимулювати появу регіональних банків, які подальшому можуть стати фінансовою основою піднесення регіонів завдяки розумінню індивідуальних потреб клієнтів.

Втім перш ніж перейти до вивчення практичних питань в рамках обраної теми, слід безпосередньо проаналізувати внутрішню суть категорій «регіональний банк», «регіональна банківська система» та їх роль в економічних процесах країни. Першочергово дослідимо тлумачення цих понять відповідно до норм законодавства. В Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., який виступає базовим орієнтиром в роботі банків, відсутнє визначення вищевказаних понять. Єдиною згадкою щодо класифікації банків за територіальною ознакою виступає стаття 8 «Кооперативні банки», яка визначає можливість створення кооперативних банків регіонального рівня, але фактично таких банків в Україні не має.

Варто також пам'ятати, що сьогодні ринок банківських послуг характеризується високим рівнем глобалізації та інтернаціоналізації, тому не завадить вивчити поставлене питання не лише на власному прикладі, але й у порівнянні зі світовим досвідом. Практика показує, що він є подібним до вітчизняного. Наприклад, в Федеральному Законі «Про банки і банківську діяльність» від 02.12.1990 р. також не надається розкриття терміну «регіональний банк», водночас в ньому згадується словосполучення «банківська система регіону» без його детального пояснення, але із зазначенням складових компонентів. З цього випливає, що назване поняття носить скоріше економічний, а ніж юридичний характер. Тому доцільно перенести розгляд даного питання в сферу економічної літератури.

В зарубіжній практиці регіональними вважаються кредитні організації, діяльність яких обмежена певною територією. Вітчизняна наука не характеризується такою однозначністю і розглядає різні ознаки, за якими банк може бути віднесений до групи регіональних. Але не залежно від переліку ознак такий банк обов'язково виступає одиничною складовою регіональної банківської системи. Тому в першу чергу необхідно дослідити, які думки вкладають науковці в розуміння цього більш масштабного поняття. Так деякі автори розглядають термін «регіональна банківська система» через призму внутрішніх елементів. Наприклад, Кугаєв С. та Калтирин А. вважають, що «регіональна банківська система складається з банківських інститутів, банківської інфраструктури, банківського законодавства та банківської корпоративної культури» [1, с. 1].

Суттєва відмінність у розумінні поняття «регіональна банківська система» спостерігається в дослідженні російських авторів Гомбоєва А. та Сахаровської С. Вони зазначають, що «регіональна банківська система являє собою цілісну сукупність взаємопов'язаних кредитно-фінансових інститутів, які функціонують у відносно відособленому, але з гнучкими зовнішніми зв'язками, господарському комплексі певної території» [2, с. 32]. Схожим є визначення Стойки В., яка пропонує розглядати регіональну банківську систему як «форму організації взаємовідносин, що

виникають між установами банків та економічними суб'єктами на регіональному рівні в процесі виконання банками функцій, спрямованих на забезпечення потреб економіки та досягнення власного зростання» [3, с. 328].

Однак, на нашу думку, таке визначення більше відноситься до категорії «банківська система регіону», яка включає в себе як самостійні банки, офіційно зареєстровані в межах регіону, так і філії та відділення банків, які не зареєстровані, але діють на визначеній території. В свою чергу, ми вважаємо, що регіональна банківська система є більш вузькою категорією і може розглядатися як сукупність лише тих банківських установ, які юридично закріплені в межах певного регіону та діють з метою задоволення власних потреб (отримання прибутку) та потреб регіону (його розвитку), що не суперечить подвійності мети їх діяльності.

При цьому успішний розвиток регіону не можливий без неперервної взаємодії всіх можливих складових його банківського сектору, а саме: територіального управління НБУ; регіональних банків; філій, відділень, представництв інорегіональних та іноземних банків; банківських об'єднань, асоціації, які зареєстровані і діють на території регіону.

Тому в подальшому дослідженні стратегій розвитку регіонального банку для оцінки конкурентного середовища на банківському ринку певного регіону вважаємо за необхідне проводити визначення рівня конкуренції, ототожнюючи на практиці поняття «регіональна банківська система» та «банківська система регіону» та враховуючи вплив усіх названих елементів, взаємозв'язок яких розкривається через виконання регіональними банками як ключовими елементами системи регіонального рівня таких функцій, як обслуговуюча, стабілізаційна, емісійна, соціальна, інвестиційна, трансформаційна, стимулююча та системоутворююча.

Саме усвідомлення функціональних особливостей діяльності банків на рівні регіону дозволяє обґрунтувати функціональний спосіб визначення природи поняття. Прикладом цього може виступати дослідження Корецької Н., з якого випливає, що регіональний банк -

це банківська установа, що знаходиться у власності регіону, діяльність якої націлена на стимулювання розвитку місцевої економіки шляхом виконання суспільної, комерційної та благодійної функцій [4, с. 65].

Але використання однакового підходу до трактування категорії не гарантує ідентичності отриманих результатів. Так, російський економіст Русанов Ю., зазначає, що діяльність регіональних банків має бути пов'язана з потоками бюджетних коштів, державними позиками, регіональними програмами, а їх роль зводиться до виконання агентських функцій регіонального уряду [5, с. 120]. Проте це твердження, на нашу думку, містить деяку неповноту, так як в ньому порушується одна з головних умов діяльності банку як суб'єкта підприємницької діяльності, а саме отримання прибутку, тому правильніше застосовувати таке роз'яснення у відношенні державних, а не комерційних регіональних банків.

В свою чергу, ми вважаємо, що регіональним банком може називатися банк, який зареєстрований в певному регіоні, діє переважно в його межах та не є системно важливим для держави, при цьому мета його функціонування поєднує процеси досягнення власних цілей та сприяння розвитку регіону. Подібне визначення терміну «регіональний банк» буде використовуватися у подальшому дослідженні.

Остаточною метою діяльності банків завжди залишатиметься отримання прибутку, переважною складовою якого для українських банків досі виступає процентний дохід, тобто в якості основного виду діяльності банки обирають кредитування. Розвиток кредитної кооперації різних країн світу показав, що фінансові установи стикаються переважно з двома проблемами:

- попит на грошові кошти перевищує суму, яку має у своєму розпорядженні кредитний кооператив, і цих коштів не вистачає для задоволення існуючих потреб;
- в окремі періоди знижується попит на кредитування та виникає тимчасовий надлишок коштів.

Практичним рішенням названих питань стало об'єднання шляхом заснування кооперативної фінансової установи регіонального рівня (регіональний кооперативний банк) для обміну фінансовими ресурсами в межах свого регіону. В свою чергу фінансові кооперативні установи регіонального рівня також відчують коливання попиту на фінансові ресурси в межах свого регіону і логічним інструментом для нейтралізації цих коливань є створення фінансової кооперативної установи національного рівня (центрального кооперативного банку). Таким чином у фінансово-кредитній системі країни формується потужна конкурентоздатна національна система кредитної кооперації.

Подібний світовий досвід показує, що наявність в системі фінансування регіональних банків робить діяльність кожної окремої установи більш ефективною. Регіональні банки за умови збереження їх автономності і самостійності, можуть бути сильнішими від загальнодержавних банків, оскільки краще орієнтуються в потребах і можливостях регіону. Однак банківська система України характеризується майже монопольною регіональною концентрацією. Станом на 01.10.2014 р. статутний капітал 20 найкрупніших банків в сумі склав 115,3 млн. грн. (63,5% від загальної суми) [6]. Як наслідок, в більшості регіонів країни суперництво розгортається між місцевими банками й територіальними підрозділами великих банків. За показником залучення (вилучення) через банківську систему фінансових ресурсів, усі регіони України можна умовно поділити на дві групи [7, с. 264]:

- регіони-донори, з яких через банки вилучаються фінансові ресурси;
- регіони-реципієнти, котрі залучають фінансові ресурси з інших регіонів.

Взагалі концентрація капіталу в Україні відбувається лише в обмеженій кількості кредитних інститутів, більша частина яких розташована в Києві, що робить регіональні банківські системи нестійкими та позбавляє їх можливості розвивати свій потенціал. Вони вдаються до залучення максимальної кількості місцевих ресурсів, але кошти спрямовуються не на розвиток регіонів, а в ті

області, де значно вища потреба в кредитних ресурсах і вищі відсотки за їх використання. Крім того, будь-яка філія банку зобов'язана частину отриманого прибутку надавати вищому органу, що знову ж таки знижує кредитні вкладення регіонів.

Іншою проблемою банківської системи є те, що практично не здійснюються інвестиційні вклади з боку комерційних банків у виробничі галузі, так як довготермінові кредити є низькорентабельними вкладками. Можливим способом вирішення такої ситуації є організація і розвиток регіональних систем комерційних банків, а саме створення конкурентоспроможних регіональних банків.

Активізація поділу єдиної банківської системи країни на регіональні потребує пошуку адекватної методики оцінки ефективності їх діяльності, яка б вона дозволяла досить точно визначати поточний стан та перспективи росту і розробляти можливі стратегії розвитку регіональних банків з урахуванням реальних умов. На даний момент авторами наукових праць пропонуються різні методики щодо такого напрямку оцінки, в яких аналізують кількісні та якісні сторони явища.

Наприклад, Василенко В. рекомендує розраховувати три групи індикаторів розвитку регіональної банківської системи (табл. 2.1).

Дана методика є досить цікавою, оскільки передбачає не тільки аналіз теперішнього стану банківської системи, а й прогнозування її подальшого розвитку. Але, опираючись переважно на фінансові показники, можна прийти до невірних висновків щодо реальної діяльності банківської системи регіону. Управління та контроль над поведінкою системи з використанням лише однієї грані призводить, як правило, до серйозного негативного ефекту. Тоді для більш комплексного визначення ефективності роботи регіональних банків та їх систем повинні бути використані й індикатори іншої природи.

Такими можуть виступати складові оцінки ефективності за авторством Могильницької М. та Побурко Я., які пропонують розраховувати інтегральну ефективність банківської системи регіону на базі економічної та суспільної.

Таблиця 2.1

Характеристика індикаторів розвитку банківської системи регіону

Група індикаторів	Об'єкт оцінки	Показники
Перша	Стан, масштаби, структуру та перспективи подальшого розвитку банківської системи регіону	Кількість банків і філій на 100 тис. осіб; коефіцієнт фінансової автономії; розмір залишків коштів на депозитних рахунках юридичних і фізичних осіб на одну кредитну установу; відношення числа власних кредитних організацій до кількості філій інорегіональних банків.
Друга	Кредитна активність	Квартальний темп росту обсягу кредиту; відношення обсягу кредитів, наданих економіці регіону, до чисельності його населення; частка прострочених кредитів за основною сумою боргу в загальній сумі позикової заборгованості.
Третя	Інвестиційна складова кредитної активності	Співвідношення обсягу довгострокових кредитів до чисельності населення регіону; квартальний темп росту обсягу довгострокових кредитів; темпи зростання простроченої заборгованості та прострочених відсотків за довгостроковими кредитами.

В їх основу лягає відношення результатів діяльності банківської системи регіону до результатів діяльності банківської системи держави в цілому. При цьому вимірювання економічної ефективності відбувається шляхом визначення рівнів рентабельності та ліквідності, а суспільної ефективності – через ступінь виконання місії та функцій, для здійснення яких вони створюються. В свою чергу, наявність неекономічної сторони в дослідженні може привести до суб'єктивності під час визначення переліку оцінюваних функцій і, як наслідок, неточності кінцевих результатів.

Вказаний недолік враховується в методології російського економіста Кремера К., де для аналізу використовуються офіційні дані центрального банку, представлені в вигляді 14 соціально-економічних характеристик регіону і такої ж кількості розрахованих на їх основі відносних показників. Вони відображають структурні особливості та ступінь розвитку банківської системи, її відповідність

соціально-економічним потребам регіону. Однак в методиці відсутні рекомендації по інтерпретації значень показників, що робить неможливою оцінку ситуації в регіоні без порівняння з відповідними значеннями коефіцієнтів іншого регіону.

Все ж, на нашу думку, найбільш практична методика розрахунку результативності банківської системи запропонована у роботі Консалтингової групи БФІ («Банки.Фінанси.Інвестиції») [8]. Вона базується на оцінці динаміки ряду показників діяльності банків і застосовується відносно банківської системи Росії. Але шляхом корекції та комбінування всіх досліджених нами методик отримаємо наступний набір первинних та похідних показників, що дадуть змогу дослідити ефективність діяльності банків України на регіональному рівні (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показники оцінки конкурентного середовища на регіональному банківському ринку

Група показ-ників	Назва показника	Формула розрахунку	Пояснення
А	1	2	3
Первинні показники	Кількість зареєстрованих, діючих, ліцензованих банків в регіоні		Первинні показники не є розрахунковими і містяться в статистичних даних НБУ. Виступають кількісною характеристикою регіону.
	Розподіл банків та їх філій по регіонах		
	Розподіл банків за величиною капіталу		
	Розподіл банківських активів по регіонах		
показники	Забезпеченість населення банківськими послугами	Кількість банківських установ/Чисельність населення регіону	Показує доступність банківських послуг для населення в регіоні.
	«Чистий» кредитор (позичальник) [9, с. 38]	Різниця між зобов’язаннями за кредитами та депозитами	Показує абсолютний розмір кредитно-депозитного дисбалансу в регіоні.
	Співвідношення депозитів та кредитів [9, с. 38]	Відношення зобов’язань банків за депозитами та кредитами	Невідповідність обсягів кредитної та депозитної діяльності в регіоні.
Вторинні	а) Частка недофінансованих кредитів або б) частка вільних депозитів [9, с. 38]	а) Для «чистого» позичальника: $(K-D)/K$; б) Для «чистого» кредитора: $(D-K)/D$, де D – депозити, K – кредити.	Показує відносний рівень дисбалансу за фінансовими ресурсами.

Вторинні показники	Індекс концентрації [10, с. 300]	$CR_k = \sum_{i=1}^k s_i$, де s_i – частка і-го банку на ринку; k – кількість найбільших банків.	Характеризує, яка частка ринку припадає на задану кількість найбільших банків.
	Загальний індекс галузевої концентрації [11, с. 124]	$CCI = s_i + \sum_{i=2}^n s_i^2 (1 + (1 - s_i))$, де s_i – частка і-го банку на ринку; n – загальна кількість банків на ринку.	Дозволяє оцінити співвідношення між коливанням ринкових часток окремих банків та абсолютною значимістю частки найбільшого банку.
	Індекс Херфіндаля-Хіршмана [12, с. 70]	$HHI = \sum_{i=1}^n s_i^2$, де s_i – частка і-го банку на ринку; n – загальна кількість банків на ринку.	Визначає рівень концентрації на ринку. Він представляє собою суму квадратів ринкових часток усіх компаній галузі.
	Індекс Розенблюта [12, с. 72]	$RI = \frac{1}{2 \sum_{i=1}^n (i \times s_i^2) - 1}$, де s_i – частка і-го банку на ринку; n – загальна кількість банків на ринку.	Чутливий до ринкової частки малих банків, оскільки частка зважується на місце банку у загальному рейтингу.
	Індекс Ганнаха та Кея [11, с. 126]	$HKI = (\sum_{i=1}^n s_i^\alpha)^{\frac{1}{1-\alpha}}$, де s_i – частка і-го банку на ринку; n – загальна кількість банків на ринку; α – показник ступеня впливу.	Відносяться до однієї групи показників і дозволяють порівняти вплив малих та найбільших банків на ринкову концентрацію завдяки зміни ступеня впливу частки ринку окремих банків.
	U-індекс [11, с. 126]	$U = (\sum_{i=1}^n s_i (s_i n^{(a-1)/a}))^a$, де s_i – частка і-го банку на ринку; n – загальна кількість банків на ринку; a – показник ступеня впливу.	

Крім того, для проведення більш повної оцінки конкурентоспроможності регіональних банків, яка дасть можливість точніше проаналізувати їх можливі стратегічні альтернативи, варто застосувати такі інструменти маркетингового дослідження як сегментація ринка та SWOT-аналіз.

Особливістю банківської системи багатьох розвинутих країн є наявність значної кількості порівняно невеликих банків, які знаходяться в регіонах і обслуговують відповідно регіональні компанії. При цьому їм доводиться витримувати конкуренцію глобальних фінансових інститутів. Постає питання: чи існує

майбутнє у таких банків. Щоб відповісти на нього, варто згадати, що збільшення розмірів банку саме по собі не формує стійку конкурентну перевагу. Разом з тим слід враховувати, що банкрутство великого банку потягне за собою більше негативних соціальних наслідків, тому органи державної влади нададуть перевагу у підтримці такого банку порівняно з регіональним. Водночас поняття конкурентоспроможності організації поєднує в собі цілу низку факторів, відмінних від її розмірів, спробуємо визначити найвпливовіші з них.

Доцільно класифікувати виділенні чинники на дві узагальнені групи: прямого впливу та непрямого впливу.

Де фактори прямого впливу представляють собою ті, напрямок впливу яких можна більш точно співвіднести з конкретною банківською установою, а непрямого впливу – це вихідні характеристики регіону, спільні для всієї його банківської системи. Розглянемо більш детально кожен з визначених груп (табл. 2.3).

Зважаючи на значну кількість факторів, що впливають на економічну ефективність банку, актуальним завданням є їх врахування в результатах оцінки. Всі фактори несуть в собі важливу інформацію для прийняття управлінських рішень. При цьому для розрахунку результативності діяльності банківської системи більшість методик поєднує сукупність коефіцієнтів, обчислених лише на основі чинників прямої дії. Але не можна недооцінювати ступінь впливу непрямих факторів, основна відмінність яких полягає в тому, що вони не контролюються зі сторони банків і досить складні для аналізу та прогнозів.

Одним із головних зовнішніх факторів є економічна ситуація в регіоні, яку відображають темпи зростання ВВП, рівень інфляції, безробіття, розмір середньої заробітної плати та інше. Нестабільний і послаблений процес господарювання спричиняє недовіру клієнтів та інвесторів до банківської системи. Це призводить до відтоку депозитів, погіршення якості кредитного портфелю і послаблення ліквідності.

Ознакою сучасної економіки України є високий рівень соціально-економічної диференціації регіонів. Зазначений факт

обумовлює необхідність банків у прогнозуванні грошових потоків залежно від територіального розташування структурних підрозділів банку. Територіальний поділ банківської системи на регіони, в свою чергу, має враховувати основні соціально-психологічні фактори, які характеризуються бажанням населення користуватися банківськими продуктами. З погляду впливу на економічну ефективність банківської системи регіону даний чинник можна охарактеризувати за допомогою показників рівня довіри населення до банків, економічної освіченості населення, його мобільності тощо.

Таблиця 2.3

Класифікація чинників, що впливають на ефективність діяльності банківської системи регіону

Фактори прямого впливу	Фактори непрямого впливу
<ul style="list-style-type: none"> – банківське регулювання (вимоги до функціонування банків та обмеження щодо здійснення певних видів операцій); – основні параметри банків-конкурентів, представлених у регіоні (організаційна структура, ресурсна, цінова та дистрибуційна політики); – фінансовий стан і розміри банків, що діють в регіоні; – рівень організації банківського менеджменту і маркетингу; – кваліфікація і досвід банківського персоналу загалом та управлінського зокрема; – відповідність технічного оснащення. 	<ul style="list-style-type: none"> – економічні – стан економіки регіону (загальногосподарська кон'юнктура, динаміка попиту, характеристики бюджету та платіжного балансу, рівень розвитку ринкової інфраструктури, система оподаткування тощо); – політичні (політична стабільність, частота і тривалість політичних конфліктів, ефективність рішень органів влади); – державно-правові (діюче законодавство, що регламентує діяльність суб'єктів господарювання, в тому числі банків, його відповідність умовам зовнішнього середовища); – ресурсні (наявність сировинних ресурсів); – соціально-психологічні (рівень довіри до банківської системи, готовність користуватися банківськими послугами).

Окремої уваги останнім часом заслуговує вплив політичної ситуації. Нестабільна політична ситуація призводить до постійної зміни законодавства, вимог до банків, частого перегляду податків. Це

майже унеможлиблює планування банківської політики, створює додаткові перешкоди для покращення банківської діяльності.

Необхідно також пам'ятати, що особливість надання фінансових послуг полягає в її переважній віртуальності, бо більшість банківських операцій проводиться в межах комп'ютерного світу. Цей факт пояснює потребу урахування відповідності технічного оснащення вимогам працівників та клієнтів банку. Рівень розвитку інформаційної інфраструктури та телекомунікаційної мережі банку безпосередньо впливає на перелік операцій та якість надання послуг і дозволяє вчасно реагувати на зміни загально регіонального та внутрішнього середовища.

Рівень досвідченості персоналу банку є не менш вагомим чинником. Леонов С. та Олексіч Д. зазначають: «Успішність банку головним чином залежить не від майна, яким володіє банк, а від ефективної роботи його команди, яка забезпечує плідне управління ризиками, і, в кінцевому підсумку, визначає місце банку на ринку банківських послуг» [13, с. 279]. Саме кваліфікований підбір вищого керівництва визначає можливість ефективної реалізації стратегії банку. Наявність висококваліфікованої системи менеджменту, яка здатна приймати адекватні управлінські рішення та своєчасно їх коригувати, підвищує рівень економічної вигоди, отримуваний від діяльності банківської установи. Проте такий ефект стає неможливим без розуміння стану ринкової конкуренції. Вона визначає особливості поведінки банку в регіоні, впливає на вибір його цінової політики, цільової аудиторії, структури прибутків та інше.

Очевидно, що регіональний банк не може конкурувати з системним. Потенційними інструментами забезпечення його конкурентних переваги, в першу чергу, виступають тісні зв'язки з економічними агентами регіону, високий ступінь довіри, неформальні відносини і гарантії, розширення мережі відділень, розробка більш гнучкої не масової лінійки продуктів, що враховує специфіку регіону. Цільова група для регіональних банків — це підприємства середнього та малого бізнесу, особливо кредитування стартапів, венчурних проектів, спеціалізованих підприємств, та

населення, що проживає в межах регіону. Перспективна стратегія розвитку таких банків пов'язана з місцевим бізнесом. Посткризова стратегія розвитку регіональних банків передбачає, перш за все, контроль над балансом ризиків, що проявляється у захисті зайнятої ринкової ніші і відносин, що склалися з постійними клієнтами, формуванні конкурентної політики відповідно до реальної ситуації в регіоні.

Проте практика показує, що тенденція до універсалізації банків при використанні стратегій диверсифікації в подальшому призводить до проблем в реалізації конкурентних переваг. В таких умовах регіональні банки не розглядаються як важливі функціональні складові. Можливим вирішенням цього питання може стати формування регіональними банками не тільки клієнтоорієнтованої стратегії, але й стратегії соціальної орієнтації.

Розробка конкурентної стратегії є одним з найважливіших аспектів діяльності банку. Вона має бути результатом виваженого рішення, ґрунтованого на детальному аналізі наявної інформації та досвіду. Таке рішення доцільно приймати в декілька етапів, а саме: оцінити макроекономічну ситуацію країни в регіональному розрізі; проаналізувати конкурентне середовище; визначити внутрішньобанківські можливості; розробити альтернативні шляхи розвитку банку; обрати найбільш адекватну стратегію.

Перший етап насамперед передбачає дослідження основних макроекономічних показників, таких як обсяг валового внутрішнього продукту, рівень доходів населення, чисельність населення, число економічно активних підприємств та рівень їх фінансового результату, кількість юридично зареєстрованих банків на рівні областей, що дасть змогу вищому керівництву банку визначити можливі територіальні напрямки розширення бізнесу.

На сьогодні розвиток банківської системи України стримується значними територіальними диспропорціями щодо забезпечення банківськими послугами окремих регіонів. За рівнем територіальної концентрації банківської системи (обсягом сумарних активів банків і

філій, розташованих в області) у 2010 році Качан Є. пропонує умовно поділити всі регіони на чотири групи (табл. 2.4).

З даної таблиці випливає, що основна концентрація активів припадає на Столичний регіон. З метою визначення першопричини такого явища, розглянемо деякі інші показники у регіональному розрізі (табл. 2.5).

Таблиця 2.4

Територіальна концентрація банківської системи України

Рівень територіальної концентрації	Сума активів, млн. грн.	Області, що входять до групи
Висока	Столичний регіон	Київська та м. Київ
Середня	більше 1500	Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Одеська, Запорізька, Львівська, Полтавська та АР Крим
Незначна	від 500 до 1500	Луганська, Миколаївська, Волинська, Івано-Франківська, Черкаська, Херсонська, Чернігівська, Сумська та Вінницька
Низька	менше 500	Рівненська, Хмельницька, Житомирська, Закарпатська, Тернопільська, Кіровоградська, Чернівецька

З таблиці видно, що на території майже половини областей України (Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернівецькій) не зареєстровано жодного банку. Недостатність юридично самостійних банківських установ може викликати кризові явища у розвитку регіону [9, с. 37].

Разом з тим, відсоток банків-юридичних осіб у Київській області та м. Київ, склав майже 66% на 01.01.2013 р. і зріс на кінець третього кварталу 2014 р. до 72,5% (на 6,5 п.п.), що найбільш відкрито демонструє наявність суттєвого дисбалансу в банківській системі України.

Таблиця 2.5

**Динаміка макроекономічних показників на обласному рівні
протягом 01.01.2013 – 01.10.2014 рр.***

Область	Кількість банків, зареєстрованих в області, у % до загальної кількості			Кількість активних підприємств, у % до загальної кількості		Питома вага підприємств, які одержали прибуток, %			Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	
	2012	2013	2014	2012	2013	2012	2013	2014	2012	2013
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Київська	65,9	66,5	72,5	19,7	21,0	62,0	63,8	50,7	22520,1	26541,7
Вінницька	0,0	0,0	0,0	2,9	2,8	68,0	70,1	65,7	19090,8	21734,9
Волинська	0,6	0,5	0,0	2,0	1,9	62,0	64,5	57,0	16657,7	18806,9
Дніпропет- ровська	8,0	7,1	5,9	6,9	6,7	60,6	63,5	55,2	24302,4	28771,6
Донецька	5,7	6,0	3,9	7,4	7,3	66,8	66,5	44,8	24890,3	29336,6
Житомирська	0,0	0,0	0,0	2,3	2,3	60,8	63,0	62,5	18716,4	21288
Закарпатська	0,6	0,5	0,7	2,1	2,1	71,6	72,4	68,4	15002,4	17191,4
Запорізька	1,7	1,6	2,0	3,9	3,7	62,1	65,4	58,5	23684,9	27107,6
Івано- Франківська	0,0	0,0	0,0	2,6	2,5	72,1	72,4	57,6	17732,6	20148,4
Кіровоград- ська	0,0	0,0	0,0	2,1	2,0	73,5	74,2	50,9	18039,2	20553,7
Луганська	1,1	1,1	1,3	3,3	3,3	65,4	65,1	41,1	20879,9	24024,1
Львівська	2,8	2,7	3,3	5,3	5,2	61,0	63,7	56,7	19204,4	21992,3
Миколаїв- ська	0,0	0,0	0,0	2,9	2,8	67,0	71,8	52,3	20040,7	22878
Одеська	4,5	4,9	4,6	6,0	5,9	63,9	67,7	53,6	19135	22224,4
Полтавська	1,7	1,6	1,3	3,0	2,9	68,2	67,8	59,5	20917,4	24027,2
Рівненська	0,0	0,0	0,0	1,9	1,9	61	63,3	61,9	17326,2	19859,8
Сумська	0,6	0,5	0,7	1,9	1,9	63,8	63,6	59,6	19592,9	22582,3
Тернопіль- ська	0,0	0,0	0,0	1,9	2,0	69,1	68,5	49,8	16351,3	18560,6
Харківська	4,0	3,8	2,6	5,9	5,8	61,7	63,2	60,1	21787,8	24870
Херсонська	0,0	0,0	0,0	2,3	2,3	63,9	67,8	49,8	17654,3	19939,9
Хмельницька	0,0	0,0	0,0	2,5	2,4	66,8	67,4	66,2	18738,2	21590,6
Черкаська	0,0	0,0	0,0	2,5	2,5	69,2	69,4	60,2	18246,3	20717,9
Чернігівська	1,7	1,6	1,3	1,5	1,5	61,0	62,9	59,2	15992,5	18107,5
Чернівецька	0,0	0,0	0,0	2,0	2,0	66,1	66	61,6	19465	22769,6

* Розраховано автором за даними 6, 14

Подібна ситуація може бути пов'язана з тим, що на Столичний регіон припадає у середньому 20% активних підприємств та один із найвищих рівнів доходів населення у розрахунку на одну особу.

Одеська область характеризується значеннями, близькими до усереднених, і разом з Дніпропетровською, Донецькою, Львівською та Харківською областями може бути віднесена до другого рівня територіальної концентрації. Саме тому при формуванні стратегії банкам Одеського регіону доцільно використовувати досвід банків, що діють у перелічених областях. Важливою умовою ефективності обраної стратегії виступає також врахування кредитно-депозитного дисбалансу в регіоні, методика оцінки якого описана в табл. 2.2. Занесемо результати дослідження до таблиці (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Оцінка кредитно-депозитного дисбалансу в Одеському регіоні протягом 01.01.2011-01.10.2014 рр.*

Показники	01.01.2011	01.01.2013	01.10.2014
Обсяг депозитних вкладень	31537308	50794214	46422740
Обсяги кредитування	53411891	46758658	56709589
Абсолютний розмір кредитно-депозитного дисбалансу	-21874583	4035556	-10286849
Співвідношення депозитів та кредитів	0,5905	1,0863	0,8186
Відносний рівень дисбалансу за фінансовими ресурсами, в тому числі:			
а) частка недофінансованих кредитів;	40,95%	х	18,14%
б) частка вільних депозитів	х	7,94%	х

* Розраховано автором за даними 6

Як бачимо, на 01.01.2011 р. та 01.10.2014 р. Одеський регіон представляє собою «чистого» позичальника, у якого частка недофінансованих кредитів за рахунок залучених коштів складає відповідно 41% та 18%. Тобто банки, що діють в межах Одеської області, протягом цих часових проміжків для здійснення кредитних операцій використовували кошти з інших джерел надходження. На 01.01.2013 р. спостерігалось поліпшення ситуації в регіоні - невідповідність обсягів кредитної та депозитної діяльності наблизилась майже до балансового значення, а частка вільних депозитів склала близько 8%.

Відповідно у Одеському регіоні не спостерігається однозначної тенденції кредитно-депозитного дисбалансу, і регіон може виступати як позичальником, так і кредитором, що в свою чергу дозволяє банкам Одеського регіону обирати довільну стратегію збуту банківських продуктів, виходячи з власних конкурентних переваг та внутрішніх можливостей [15, с. 83].

Однак перш ніж перейти до оцінки конкурентних переваг конкретних банківських установ, проведемо аналіз конкурентного оточення для банків Одеського регіону, обчисливши показники рівня концентрації (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Динаміка показників концентрації на основних сегментах
ринку банківських послуг Одеського регіону за 2010, 2012
та 2014 роки***

Показники концентрації ринку	Сектори ринку	Станом на:		
		01.01.2011	01.01.2013	01.10.2014
Індекс концентрації (9 банків), %	Активи	0,5520	0,5628	0,6116
	Депозити	0,6001	0,6503	0,5728
	Позички	0,5315	0,5470	0,5544
	Фінансовий результат ¹	0,8520	0,8632	0,8515
Індекс Херфіндаля- Хіршмана	Активи	465	522	692
	Депозити	566	617	593
	Позички	479	509	548
	Фінансовий результат ¹	1394	1692	1253
Індекс Розенблюта	Активи	0,0383	0,0407	0,0440
	Депозити	0,0419	0,0496	0,0465
	Позички	0,0409	0,0413	0,0460
	Фінансовий результат ¹	0,1070	0,1064	0,1029
Загальний індекс галузевої концентрації	Активи	0,1778	0,1976	0,2490
	Депозити	0,2094	0,2196	0,2261
	Позички	0,1789	0,2004	0,2135
	Фінансовий результат ¹	0,3938	0,4346	0,3698

* — Розраховано автором за даними 6

1 — для обчислення показників враховувалось тільки значення фінансового результату у вигляді прибутку

Потреба в оцінці конкурентного середовища найбільш повно описується Фомінім І. та Шпигою Ф., які зазначають, що високий рівень конкурентоспроможності досягається лише за наявності конкурентного середовища, і її можна виявити тільки серед групи організацій, які належать до однієї галузі або випускають товари-субститути, тобто конкурентоспроможність є поняттям відносним: банк може бути конкурентоспроможним в межах регіональної стратегічної групи, а в цілому на ринку банківських послуг – ні [16, с. 121]. Оцінювати конкурентоспроможність організації необхідно за умови єдиної стратегічної зони господарювання.

Зважаючи на консолідацію банківської звітності, для визначення рівня концентрації у регіоні вихідні данні беруться з урахуванням співвідношення кількості банківських відділень, розміщених в межах області, до загального числа відділень банку.

Згідно даних таблиці 2.7, ринкова частка 9 найбільших банків коливалась в межах 53-61% на всіх секторах ринку за виключенням фінансового результату, де значення показника складало трохи більше 85% протягом всього періоду, що пов'язано зі значною збитковістю банківської системи в цілому.

Наявність значного числа банків у стані ліквідації вплинула на загальну картину концентрації, призвівши до загальної тенденції підвищення її рівня. Та навіть за таких умов ринок банківських послуг Одеського регіону залишається низько концентрованим, оскільки індекс Херфіндаля-Хіршмана, розрахований у продуктовому розрізі, не перевищує 1000, що дозволяє банкам безперешкодно діяти відповідно до обраної ними стратегії.

Такий висновок підтверджує і решта розрахованих показників. Так індекс Розенблюта, чутливий до ринкової частки малих банків, знаходиться в межах 0,039-0,049 (за винятком сектору «Фінансовий результат», де він наближається до 0,11). Загальний індекс галузевої концентрації у більшості випадків коливається від 0,18 до 0,25, що в чотири рази менше граничного значення, тобто для Одеського регіону монополія не є перспективним явищем.

Отже, в результаті проведеного аналізу конкурентного середовища, можна зробити висновок, що ринку банківських послуг Одеського регіону притаманний невисокий рівень концентрації, тобто переважна більшість банків знаходиться у рівних умовах, що дозволяє більш вірогідно оцінити конкурентний потенціал обраних банків, використовуючи методику Дяченко Т. Вона полягає у розрахунку коефіцієнтів конкурентоспроможності за чотирма напрямками: активи, зобов'язання, власний капітал та фінансовий результат [17].

Для порівняння обрано п'ять банків, які мають відділення в Одеській області, серед яких «Кредобанк» та «ВіЕс банк», зареєстровані у Львові, а «Інвестбанк», «Місто Банк» та «ЮСБ Банк» офіційно відносяться до банків Одеського регіону. На першому етапі визначимо для кожного часового проміжку еталонний банк (з найкращим результатом) та розрахуємо співвідношення числових характеристик інших банків до еталонного банку (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Стандартизовані коефіцієнти фінансового стану банківських установ протягом 01.01.2011 – 01.10.2014 рр.

Показник		Назва банку				
		Кредобанк	ВіЕсБанк	Інвестбанк	Місто Банк	ЮСБ Банк
Активи	01.10.2014	1,0000	0,4231	0,0917	0,3671	0,1566
	01.01.2014	1,0000	0,5061	0,1269	0,3606	0,1395
	01.01.2013	1,0000	0,4976	0,1049	0,3545	0,1493
	01.01.2012	1,0000	0,7760	0,1210	0,2663	0,4829
	01.01.2011	1,0000	0,6228	0,0916	0,3855	0,2484
Зобов'язання	01.10.2014	1,0000	0,3558	0,0799	0,3369	0,0834
	01.01.2014	1,0000	0,4487	0,1201	0,3370	0,0882
	01.01.2013	1,0000	0,4512	0,0949	0,3293	0,1003
	01.01.2012	1,0000	0,8235	0,1184	0,4994	0,2374
	01.01.2011	1,0000	0,6653	0,0869	0,4022	0,2156
Капітал	01.10.2014	0,9742	1,0000	0,1919	0,6221	0,7927
	01.01.2014	1,0000	0,8398	0,1664	0,4979	0,4381
	01.01.2013	1,0000	0,8018	0,1702	0,5194	0,4705

Продовження табл. 2.8

Показник		Назва банку				
		Кредобанк	ВіЕсБанк	Інвестбанк	Місто Банк	ЮСБ Банк
Фінансовий результат	01.01.2012	1,0000	0,5735	0,1321	0,4127	0,3892
	01.01.2011	1,0000	0,3630	0,1203	0,2829	0,4491
	01.10.2014	0,4302	0,1980	0,0178	0,2116	1,0000
	01.01.2014	0,0076	1,0000	0,0823	0,1512	0,0102
	01.01.2013	0,0000	1,0000	0,0915	0,1912	0,0074
	01.01.2012	1,0000	0,4083	0,0575	0,0000	0,0007
	01.01.2011	0,0000	0,0000	0,8993	0,0000	1,0000

Використовуючи дані таблиці 2.8, визначимо коефіцієнти конкурентоспроможності для кожного показника за формулою:

$$R_i = \frac{1}{\sqrt{p}} \sqrt{(1 - x_{ij}^1)^2 + (1 - x_{ij}^2)^2 + \dots + (1 - x_{ij}^p)^2}, \quad (2.1)$$

де p – кількість досліджуваних часових проміжків.

Кінцевим етапом аналізу є визначення комплексного коефіцієнту конкурентоспроможності (формула 1.2) та вибір найбільш конкурентоспроможних банків за допомогою бальної оцінки (табл. 2.9).

$$R = \prod_{i=1}^n (1 - R_i) \quad (2.2)$$

Таблиця 2.9

**Рейтингова оцінка конкурентоспроможності банків за
01.01.2011 – 01.10.2014 рр.**

Показник	Назва банку				
	Кредо-банк	ВіЕс Банк	Інвест-банк	Місто Банк	ЮСБ Банк
Конкурентоспроможність за активами	0,0000	0,4520	0,8929	0,6545	0,7756
Конкурентоспроможність за зобов'язаннями	0,0000	0,4824	0,9001	0,6224	0,8576
Конкурентоспроможність за капіталом	0,0116	0,3613	0,8442	0,5450	0,5130
Конкурентоспроможність за фінансовим результатом	0,8136	0,6314	0,8403	0,8940	0,7699
Загальний показник	0,1843	0,0668	0,0003	0,0063	0,0036
Рейтинг	1	2	5	3	4

Підсумки дослідження показали, що найконкурентоспроможнішим є львівський банк «Кредобанк», у структурі акціонерного капіталу якого інвестиції РКО Bank Polski SA складають 99,6%. Банки, зареєстровані в Одеській області, не залежно від участі іноземного капіталу, є менш конкурентними, порівняно з інорегіональними. Така ситуація негативно впливає на розвиток Одеського регіону, оскільки в подальшому може призвести до погіршення соціально-економічного становища регіону в цілому. Постає актуальне питання щодо формування альтернативних стратегій розвитку одеських регіональних банків з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

2.2. Оцінювання кредитної активності банків України

Сучасний розвиток вітчизняного банківництва постійно потерпає від дії розгортання кризових явищ, які носять як фінансовий характер, так і політичний. У цих умовах вітчизняні банки втрачають власні конкурентні позиції в частині проведення кредитної діяльності.

Основні ризики, що загрожують стабільності банківської системи України – це неповернення коштів за кредитами, боргові зобов'язання перед іноземними кредиторами, коливання курсу гривні до долара США. Як зазначає В Прядко, в Україні, як і в більшості пострадянських країн, рівень втрат перевищує рівень заощаджень. Це призводить до значного поширення практики фінансування банківських активів зобов'язаннями у вигляді депозитів у банках [18, с. 75].

Вислів «найкращий спосіб наповнити економіку грошима – не забирати їх звідти»[19], є як ніколи актуальним. Дефіцит коштів відчувається не тільки в реальному секторі економіки, а й у банківській сфері щодо формування банківських ресурсів, що, у свою чергу, впливає на кредитну активність банків.

Розвиток ринку кредитування – це єдиний спосіб відродження економіки і стимулювання виробництва.

Слід відмітити, що еволюція кредитної активності банків України супроводжується циклами розвитку банківської системи в цілому. Так, пройшовши у 1991-2001 роках шлях початкового формування (як нормативно-правового, так і інституціонального) українська банківська система в період економічного зростання до 2005-2006 року стала одним із найбільш привабливих банківських ринків Східної Європи.

Політичні зміни у країні, а також привабливі економічні перспективи зумовили притік міжнародних інвестицій та прихід в Україну банків та фінансових груп світового рівня, зокрема: BNP Paribas, Raiffeisen Int, SEB, Credit Agricole S.A., Societe Generale, Intesa Sanpaolo, Commerzbank, UniCredit. Частка активів сектору, що належала іноземним банкам виросла, із 16 % в 2002 р. до 57 % в 2008 році, а кількість банків зросла з 20 до 53 [20.]

Доступ до відносно дешевих зовнішніх ресурсів, бурхливе зростання обсягів кредитування, у тому числі в іноземній валюті, та прагнення банків до збільшення їх конкурентної позиції призводили до прийняття на себе додаткових ризиків та створення дисбалансів. Слабкі кредитні стандарти банків у поєднанні із низьким рівнем фінансової грамотності населення в умовах стабільного курсу національної валюти та відсутності обмежень на кредитування в іноземній валюті, призвело до прийняття на себе домогосподарствами валютних ризиків, якими вони не мали можливості управляти.

Номінальний середньорічний приріст обсягів кредитування за період 2005-2008 років становив 70 %, причому приріст кредитування домашніх господарств відбувався швидшими темпами (104 %) у порівнянні з кредитуванням нефінансових корпорацій (58 %). Доларизація кредитного портфелю поступово зростала та станом на

вересень 2005 року 51 %, зокрема кредитів наданих домашнім господарствам – 62 %. Номінальний середньорічний приріст депозитів за той самий період був набагато повільнішим і склав 44 %. Депозити домашніх домогосподарств також зростали швидше, у порівнянні з депозитами нефінансових корпорацій (зростання склало 50 % та 36 % відповідно). Такі диспропорції призвели до зростання відношення суми кредитів до депозитів резидентів від 106 % у 2005 році до 204 % в 2008 році. Кредитування здійснювався багатьма банками за рахунок залучення фінансування із-за кордону. За період 2005-2008 років зовнішній борг банків у іноземній валюті зріс із 2,7 до 39,5 млрд. дол. США, його номінальний середньорічний приріст становив 196 %, а рівень досяг 38 % від усіх зобов'язань банків на кінець 2008 року [21, с. 290].

Криза 2008-2009 років виявила парадоксальне накопичення дисбалансів в умовах відсутності фінансових стабілізаторів, що призвело до найбільших втрат як у економіці, так і у фінансовому секторі України у порівнянні з співставними країнами. Внаслідок девальвації гривні значно зросли неплатежі за кредитами в іноземній валюті, зменшилась вартість капіталу банків, що створило тиск на достатність капіталу. Перед банківським сектором постала проблема ліквідності: 80-90 % банків призупинили кредитування, було введено заборону на дострокове зняття депозитів. Скорочення депозитів в національній валюті за період з 1.10.2008 до 01.11.2009 склало 75 млрд. грн. або 32 %; у іноземній валюті за період з 1.10.2008 до 01.04.2009 склало 4,3 млрд. дол. США або 19 %.

У 2009 році реальний ВВП скоротився на 15 %; реальний наявний дохід населення на 10 %, а рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП зріс до 9,6 %; вартість нерухомості у доларовому еквіваленті почала стрімко знижуватись.

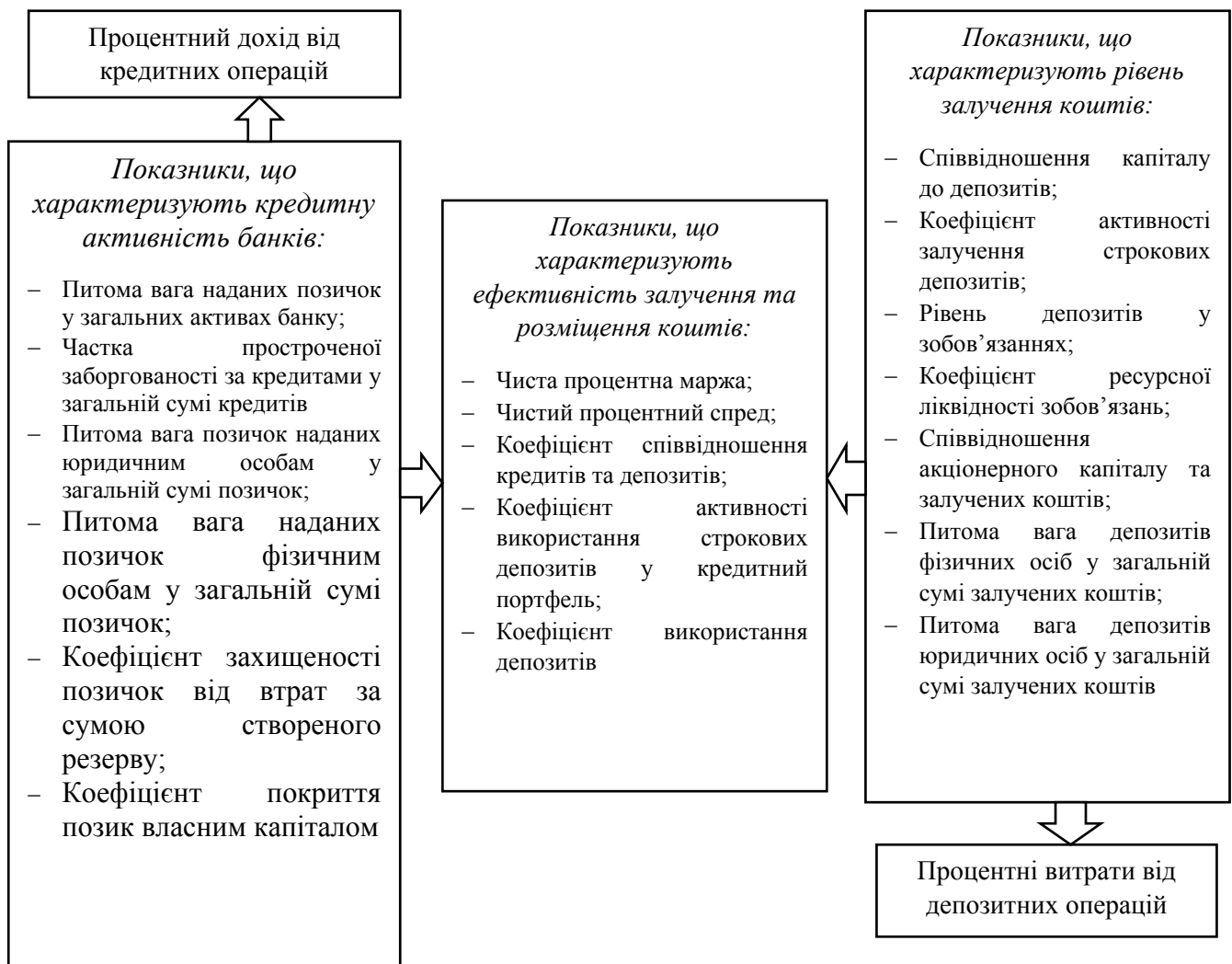

Період 2010-2014 рр. супроводжувався повільного відновлення та нової кризи. Обсяги кредитів за період з 2010-го до кінця 2013-го року зросли на 21 %, депозити виросли на 63 % за той самий період. У першому кварталі 2014 року через падіння курсу гривні, уповільнення бізнес-активності та відтоку депозитів населення доларовий еквівалент кредитів банківської системи впав на 20 %, а депозитів – на 26 %. Стосовно сегментів ринку, протягом 2010 року - першого кварталу 2014 року депозити фізичних та юридичних осіб зростали в середньому на 4 % в рік. Кредитування за той самий період в середньому росло на 2 % щороку та знижувалось для фізичних осіб на 7%.

Банківська система України залишається слабкою та нестабільною. Частка проблемних активів в активах банківської системи виросла до майже 10,8 % відсотків та становила близько 19,9 млрд. дол. США на кінець грудня 2013 року.

Одночасно клієнти банків були під підвищеним валютним ризиком, оскільки в частка іпотечних кредитів домогосподарств в іноземній валюті складала 67 %, а загальних кредитів не фінансових корпорацій – 34 %. В умовах девальвації національної валюти валютний ризик клієнтів, у яких відсутні джерела надходжень валютної виручки, трансформується в кредитний ризик для банків. Відношення кредитів до депозитів резидентів знизилось із часів кризи 2008-го року, але все ще становило 149 % на кінець першого кварталу 2014-го року, при середньому значенні серед країн регіону на рівні 92 %.

Слід відмітити, що з методологічної точки зору, оцінювання кредитної активності банків України слід проводити виходячи з структуризації показників, які характеризують ефективність залучення та розміщення коштів у кредитні операції (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Стратифікація показників, що характеризують ефективність залучення та розміщення коштів (власна розробка)

У таблиці 2.10 представлені показники, що характеризують стан кредитної сфери та рентабельності банківської діяльності.

Необхідно звернути увагу на те, що з метою відновлення фінансового стану банків після кризи 2008-2009 рр. НБУ ще в 2013 р. суттєво пом'якшив правила розрахунку резерву під ризики кредитних операцій, в тому числі і за рахунок зміни обліку розмірів вартості забезпечення, введених в дію постановою НБУ №23.

При цьому зниження розміру сформованих резервів в 2013-2014 рр. не відбулося, а навпаки спостерігається їх значне зростання – +24,4%.

Таблиця 2.10

**Динаміка показників кредитної діяльності та рентабельності
банків України за період 2010-2014 рр. (розраховано автором за
матеріалами [20])**

Назва показника	Період					
	2010	2011	2012	2013	2014	01.05.2015
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	176	176	176	180	163	151
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями), млн грн	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 408 688	1 520 817	1 659 030
Активи банків, млн грн	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1348366
Кредити надані, млн грн	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	1074366
Темп приросту, %	1,03	9,31	-1,21	11,78	10,42	6,76
Резерви за активними операціями, млн грн	148 839	157 907	141 319	131 252	204 931	311459
Темп приросту, %	22,00	6,09	-10,50	-7,12	24,64	51,98
Співвідношення сформованих резерву до сукупного кредитного портфелю банків, %	19,71	19,13	17,33	14,40	20,36	28,99
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	11,20	9,60	8,90	7,70	13,50	18,1
Капітал, млн грн	137 725	155 487	169 320	192 599	148 023	89818
Витрати, млн грн	149 875	150 486	145 550	167 452	263 167	175691
Темп приросту, %	-17,40	0,41	-3,28	15,05	57,16	-33,24
Фінансовий результат діяльності банків, млн грн.	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-82637
Рентабельність активів, %	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-17,25
Рентабельність капіталу, %	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-232,00

Представлені дані свідчать про зростання частки простроченої заборгованості з 7,7% в 2013 р. до 13,5% на 01.01.2015 та 16,8% на 01.05.2015 від загальної суми позичкової заборгованості. Розрахований коефіцієнт співвідношення розміру резерву до сукупної позичкової заборгованості банків демонструє суттєве зростання з 14,4 % до 20,46 % ресурсів, що відволікаються банками на страхування кредитного ризику. Варто відзначити, що, як і після кризи 2008-2009 рр., рентабельність активів і капіталу по банківській системі має негативні значення.

Аналіз кредитної активності банків України у розрізі груп демонструє зниження питомої ваги наданих позичок у загальному обсязі активів (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка показників кредитної активності за групами банків України за 2011-2014 рр., % (розраховано автором з використанням матеріалів [23])

Показники	2011	2012	2013	2014
Банки I групи				
Питома вага позичок у загальних активах	80,94	62,03	62,58	67,48
Питома вага позичок наданих юридичним особам у загальній сумі позичок	75,54	79,93	80,29	81,81
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	28,76	20,07	19,71	18,19
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	18,94	21,38	17,42	22,66
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	17,83	23,50	21,88	17,00
Банки II групи				
Питома вага позичок у загальних активах	77,40	63,50	100,00	65,51
Питома вага позичок наданих юридичним особам у загальній сумі позичок	54,26	52,14	87,13	58,89
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	25,46	17,88	12,87	10,11
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	21,03	18,12	12,83	117,95
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	19,22	25,25	28,92	12,15

Банки III групи				
Питома вага позичок у загальних активах	63,50	55,41	60,79	63,11
Питома вага позичок наданих юридичним особам у загальній сумі позичок	81,26	86,53	78,43	81,24
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	22,77	13,47	21,57	18,76
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	10,06	12,19	0,22	19,03
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	18,88	20,39	20,66	16,48
Банки IV групи				
Питома вага позичок у загальних активах	63,29	61,23	58,18	57,25
Питома вага позичок наданих юридичним особам у загальній сумі позичок	74,38	78,99	85,07	90,75
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	16,99	21,01	14,93	9,25
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	12,84	11,20	10,70	19,14
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	29,43	32,91	32,65	32,52

За кожною із представлених груп банків спостерігається перерозподіл наданих кредитів на користь юридичних осіб, питома вага яких у 2014 р. склала: банки I групи – 81,80 %, банки II групи – 58,89; банки III групи – 81,24 %; банки IV групи - 90,75 %.

У зв'язку із прийнятими змінами щодо формування резервів під кредитні операції, коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву набув тенденцію до збільшення у 2014 р., особливо це спостерігається у банків III групи, де зазначений коефіцієнт досяг значення 117,95 %.

За 2014 р. спостерігається відсутність кредитної активності банків України на тлі погіршення платіжної дисципліни позичальників, формування значного обсягу прихованої проблемної заборгованості за кредитним портфелем. У зв'язку із високою концентрацією кредитних портфелів, у більшості банків спостерігається висока чутливість якості дохідних активів до фінансового стану окремих позичальників.

Аналіз показників, що характеризують ефективність залучення і розміщення коштів банків України представлено у таблиці 2.12.

Як свідчать дані таблиці 2.12, капітальна стійкість банків за показниками надійності, захищеності активів власним капіталом, співвідношення статутного і балансового капіталу, співвідношення зобов'язань і капіталу, співвідношення капіталу і депозитів відповідають рекомендованим значенням. Зазначене дає підстави стверджувати про те, що банки України реалізують заходи щодо підвищення їх капітальної стійкості. Про те, коефіцієнти фінансового важеля та мультиплікатору капіталу не відповідають рекомендованому значенню, що свідчить про не спроможність банків залучати кошти на фінансовому ринку та покривати ризики власними коштами, пов'язаних із проведенням активних операцій.

Таблиця 2.12
Динаміка показників, що характеризують ефективність залучення і розміщення коштів банків за період 2010-2014 рр., %*

Показники	рекомендовані значення	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.07.2015
Показники капітальної стійкості							
Коефіцієнт надійності	>=5%	33,21	31,58	29,89	28,80	48,89	21,49
Коефіцієнт фінансового важеля, одн.	1:20	5,84	5,78	5,66	5,64	7,90	7,94
Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів	>= 10%	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	13,06
Співвідношення статутного і балансового капіталу	15-50%	105,90	110,53	103,48	96,18	121,70	129,35
Коефіцієнт рівня капіталу у пасивах банку	10-15%	14,62	14,75	15,02	15,07	11,24	11,18
Коефіцієнт співвідношення зобов'язань і капіталу	70-80 %	85,38	85,25	84,98	84,93	88,76	88,82
Коефіцієнт захищеності власного капіталу	>=25%	28,72	25,34	23,50	20,81	25,52	23,93
Коефіцієнт мультиплікатора капіталу, одн.	12-15	6,46	6,13	6,43	6,90	7,31	6,91
Співвідношення капіталу до депозитів	12-15 %	33,21	31,58	29,89	28,80	48,89	21,49
Показник, що характеризує ефективність залучення та розміщення коштів							
Коефіцієнт співвідношення кредитів та депозитів	60-70 %	57,16	61,66	70,17	73,88	66,20	69,19
Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	80-85 %	27,80	29,56	33,88	35,64	32,02	29,27
Рівень депозитів у зобов'язаннях	зростання	51,45	54,42	59,29	61,59	57,53	58,59
Коефіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель	зростання	50,41	52,20	60,99	63,59	52,12	39,04
Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	-	112,20	112,91	113,52	114,00	109,42	114,33
Співвідношення акціонерного капіталу та залучених коштів	≥ 20 %	35,17	34,90	30,92	27,70	59,51	27,79
Коефіцієнт використання депозитів	≥ 70 %	50,88	57,40	64,55	71,54	50,65	74,43
Коефіцієнт інвестиційної активності	-	6,76	5,33	4,89	6,62	7,01	7,35

*Складено за [20; 22; 23, с. 481-484]

У банківському секторі в цілому за 2014 р. власний капітал скоротився до розміру 148 млрд. грн., або на 23% (у 2013 р. зростання капіталу в обсязі 22 млрд. грн., або на 13%). Чим більший розмір власного капіталу, тим надійнішим (за інших незмінних умов) є банк. Виходячи з цього, станом на 01.01.2015 найбільш захищеними від потенційних ризиків були банки у яких обсяг балансового капіталу склав більше ніж 2 млрд грн., а саме: АТ «Ощадбанк» - 22,7 млрд грн., ПАТ КБ «Приватбанк» - 22,7 млрд грн., ПАТ «Укрексіббанк» - 13,5 млрд грн., ПАТ «Укрсоцбанк» - 6,2 млрд грн., ПАТ «Райффайзен банк Аваль» - 6,1 млрд грн., ПАТ «Промінвестбанк» - 6,0 млрд грн., ПАТ «ВТБ Банк» - 5,1 млрд грн., ПАТ «ПУМБ» - 4,8 млрд грн., ПАТ «Дочірній банк Сбербанку Росії» - 3,9 млрд грн., ПАТ «Альфа-Банк» - 3,5 млрд грн., ПАТ «Фінанси та кредит» - 2,6 млрд грн., ПАТ «Фінансова ініціатива» - 2,6 млрд грн., ПАТ «Фідобанк» - 2,5 млрд грн.

Якщо проаналізувати показники, що характеризують інвестиційні можливості банків, то можна спостерігати їх поступове зменшення. Основним чинником, що призводить до такої ситуації виступає значний вплив пасивів, викликаний як політичною, так і макроекономічною нестабільністю. При цьому юридичні особи – клієнти банків змушені оперувати власними коштами у безготівковій формі, отже, можуть змінювати банк, переміщувати кошти з поточних рахунків на депозитні, з валютних на гривневі тощо, проте практично не мають законних підстав перетворити безготівкові гроші на готівку і вивести їх із банківської системи. Натомість фізичні особи завжди мають вибір: зберігати власні заощадження у банках чи у готівці поза банками. Так, за 2013 р. у банківській системі відбулося зростання обсягів коштів фізичних осіб на 72 млрд. грн., або на 19%, а у 2014 р. динаміка коштів населення була від'ємною. Найбільшу позитивну динаміку вкладів населення за 2014 р. мали банки у яких обсяг таких вкладень склав більше ніж 500 млн грн., а саме: ПАТ «Укрексіббанк» (4,6 млрд грн., приріст – 27 %); ПАТ «Фінанси та кредит» (3,3 млрд

грн., приріст – 28 %); ПАТ «ОТП Банк» (2,3 млрд грн., приріст – 43 %); ПАТ «Альфа-Банк» (1,3 млрд грн., приріст – 14 %); ПАТ «ПУМБ» (1,2 млрд грн., приріст – 11 %); ПАТ «Укргазбанк» (1,1 млрд грн., приріст – 20 %); ПАТ КБ «Приватбанк» (1,0 млрд грн., приріст – 1 %); ПАТ Банк «Восток» (0,8 млрд грн., приріст – 82 %); ПАТ «Платинум Банк» (0,8 млрд грн., приріст – 19 %); ПАТ «Прокредитбанк» (0,8 млрд грн., приріст – 57 %); АТ «Ощадбанк» (0,7 млрд грн., приріст – 2 %); ПАТ «Міжнародний інвестиційний банк» (0,6 млрд грн., приріст – 103 %); ПАТ «Креді Агріколь Банк» (0,6 млрд грн., приріст – 15 %).

Відплив банківських пасивів у 2014 р. автоматично призводив до скорочення активів. Станом на 01.01.2015 р. активи банків становили 1,3 трлн. грн., що на 3% більше, ніж рік тому. Проте, зазначене зростання відбулося виключно за рахунок переоцінки валютної частки активів у результаті зміни курсу національної валюти. Реально гривневі і валютні активи скорочувалися. З першого погляду, зростання активів окремого банку протягом звітного періоду свідчить про розвиток установи, розширення активно-пасивних операцій і є запорукою відповідного зростання процентних доходів та прибутку. Проте механічне збільшення портфеля активів ще не гарантує адекватного зростання прибутковості банку, про що свідчить коефіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель, який має тенденцію до зниження.

Кредитний портфель за 2014 р. зріс на 74 млрд. грн., або на 9% (за 2013 рік відповідно зріс на 105 млрд. грн., або на 15%), проте формальне зростання відбулося виключно за рахунок валютної переоцінки. При цьому, скорочення кредитного портфеля, взяте окремо, не слід розглядати однозначно негативно, адже воно може свідчити лише про планове погашення стандартних кредитів або про списання проблемних кредитів за рахунок страхового резерву. Натомість зростання кредитних портфелів окремих банків є позитивним сигналом, що свідчить

про наявність у певних банків вільних ресурсів і прагнення ефективно їх розміщувати. До банків, які станом на 01.01.2015 мали обсяг кредитного портфелю більше ніж 2 млрд грн. віднесено: ПАТ КБ «Приватбанк» (18,8 млрд грн., приріст – 13 %); АТ «Ощадбанк» (17,7 млрд грн., приріст – 34 %); ПАТ «Дочірній банк Сбербанку Росії» (11,8 млрд грн., приріст – 45 %); ПАТ «ВТБ Банк» (10,6 млрд грн., приріст – 57 %); ПАТ «Промінвестбанк» (10,1 млрд грн., приріст – 36 %); ПАТ «Укрексімбанк» (9,8 млрд грн., приріст – 23 %); ПАТ «Фінанси та кредит» (9,6 млрд грн., приріст – 47 %); ПАТ «ПУМБ» (5,9 млрд грн., приріст – 11 %); ПАТ «Альфа-Банк» (5,3 млрд грн., приріст – 27 %); ПАТ «Укрсоцбанк» (5,1 млрд грн., приріст – 19 %); ПАТ «Фінансова ініціатива» (3,1 млрд грн., приріст – 28 %); ПАТ «Креді Агріколь Банк» (3,1 млрд грн., приріст – 27 %); ПАТ «Райффайзен банк Аваль» (2,7 млрд грн., приріст – 10 %); ПАТ «Південний» (2,7 млрд грн., приріст – 33 %); ПАТ «ІНГ Банк Україна» (2,7 млрд грн., приріст – 40 %).

Слід відмітити, що серед коефіцієнтів, які характеризують якість активів, найвагомішим є відношення сформованих страхових резервів під кредитні операції до кредитного портфеля та відношення резервів під активні операції до активів.

Якщо зробити припущення, що всі банки адекватно оцінюють якість власних активів і своєчасно та у повному обсязі формують страхові резерви, то чим меншими є значення цих показників, тим вища кредитна активність того чи іншого банку (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Відношення сформованих страхових резервів під активні операції до активів окремих банків України на 01.01.2015 р.

Банк	Значення показника, %
Банківські установи зі значним розміром сформованих страхових резервів під кредитні операції ($\geq 25\%$ кредитного портфеля)	
Український банк реконструкції та розвитку	152
НЕОС БАНК	127

Продовження табл. 2.13	
УКРГАЗБАНК	75
Укрексімбанк	47
Райффайзен Банк Аваль	47
“КЛІРИНГОВИЙ ДІМ”	41
УКРСОЦБАНК	38
Ощадбанк	37
ПРАВЕКС-БАНК	37
БАНК “ВЕЛЕС”	34
БТА БАНК	34
ЮНІОН СТАНДАРД БАНК	29
ОТП Банк	29
ФІДОБАНК	29
“КОНКОРД”	26
БАНК “ФОРВАРД”	26
АКЦЕНТ-БАНК	25
Банківські установи зі значним розміром сформованих страхових резервів за всіма активними операціями ($\geq 15\%$ активів)	
Укргазбанк	44
Райффайзен Банк Аваль	30
УКРСОЦБАНК	26
БАНК “ВЕЛЕС”	23
ОТП Банк	22
Ощадбанк	21
ПРАВЕКС-БАНК	21
Укрексімбанк	20
БАНК “НАРОДНИЙ КАПІТАЛ”	19
БАНК “ФОРВАРД”	19
“КОНКОРД”	18
ЮНІОН СТАНДАРД БАНК	18
Класбанк	17
Смартбанк	17
“КЛІРИНГОВИЙ ДІМ”	16
Платинум Банк	16
“ГЛОБУС”	15
КРЕДИТ ОПТИМА БАНК	15
“СТОЛИЧНИЙ”	15
НЕОС БАНК	15

Станом на 01.01.2015 р. відношення резервів під кредитні операції до кредитного портфеля для банківської системи в цілому становило 22%, відношення резервів під активні операції до активів –

15% (рік тому – відповідно 15% та 10%). Отже, у таблиці 2.13 наведено перелік банків, які мають найвищі значення даних показників.

Банківська система в цілому за 2014 рік понесла витрати на формування страхових резервів у сумі 103 млрд. грн., що вчетверо більше, ніж за 2013 рік (25 млрд. грн.). Такий обсяг витрат став ключовим чинником збитковості банківського сектору.

Таким чином, проведене оцінювання кредитної активності банків України надало можливість зробити висновки.

Для усунення асиметрії інформації у процесі кредитної діяльності банків –підвищення відповідальності позичальників за надання в банки або кредитні бюро недостовірної інформації.

Розвиток інвестиційних кредитних продуктів вимагає від банків переходу до клієнтоорієнтованого підходу, що означає націленість на встановлення стійких тривалих відносин з клієнтами, які забезпечать банкам лояльність клієнтів, розуміння їх намірів і дозволять усе більш якісно задовольняти потреби клієнтів. Це означає, що банки повинні відходити від ролі продавців послуг і ставати консультантами для своїх клієнтів (структуруванню бізнесу, проектів, підбору партнерів, організації фінансування і т. д.). Банкам необхідно прагнути до інвестиційної підтримки компаній, великих можливостей структурування і гнучкості кредитних продуктів, приділяючи головну увагу якості джерел повернення боргу (достатності грошових потоків клієнтів).

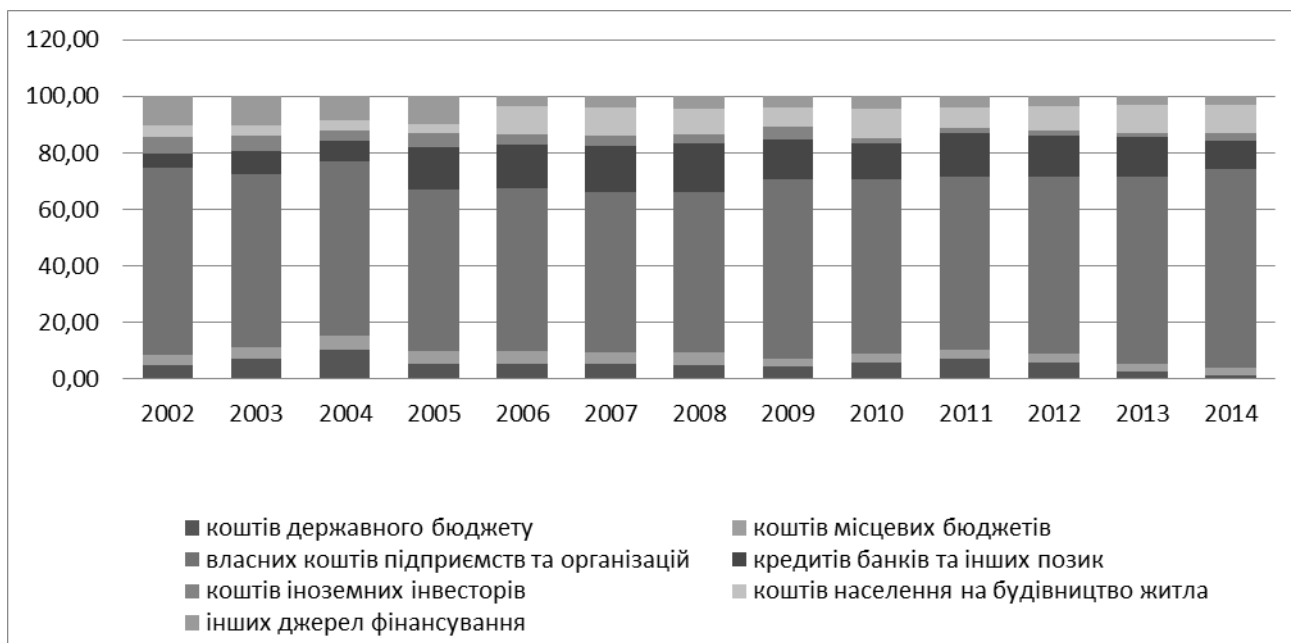
Нова методологія кредитних відносин банків обумовлює зміну принципу відбору проектів - банкам слід відбирати проекти, спрямовані на розвиток бізнесу клієнтів, розробляти заходи щодо зниження проектних і кредитних ризиків та схему фінансування проектів, тобто доводити інноваційні проекти до рівня, коли може бути здійснене їх фінансування, у тому числі без участі самого банку, а також пропонувати комплекс послуг, супроводжуючих проекти.

2.3.Вплив кредитної діяльності банків на структуру банківської системи України

В умовах ринкової економіки забезпечення ефективної діяльності є невід'ємним чинником функціонування будь-якого суб'єкта фінансово-кредитної системи. За роки незалежності в Україні створена і діє банківська система, яка активно впливає на соціально-економічний комплекс держави. Питання забезпечення ефективної діяльності набувають особливого значення в умовах здійснення системних змін у механізмах організації фінансових відносин. Їх вирішення вимагає концептуального осмислення ролі банків у процесі структурного реформування економіки держави. Це пов'язано з тим, що ефективна діяльність банків істотно підвищує конкурентоспроможність підприємств, окремих галузей та економіки в загалі, сприяє досягненню позитивних результатів її розвитку.

Окремим аспектам проблеми інвестиційного та інноваційного розвитку реального сектору економіки за останні роки присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів. Питанням формування та використання різних джерел фінансування економічного зростання присвячено наукові дослідження таких зарубіжних авторів: РБінгема, Є. Гілла, Д. Кларка, Й. Шумпетера та ін. Аспекти теорії й практики фінансового забезпечення інвестицій висвітлено у працях вітчизняних науковців: О. Вовчак, К. Поліводи, А. Пересади, Л. Борща, С. Онішко тощо.

Для забезпечення в довгостроковій перспективі поступового економічного зростання важливого значення набувають інвестиції у реальний сектор України. Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування наведена на рис. 2.11.

Рис 2.11 Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування на 1 січня 2015 р. [24]

З рисунку 2.11 видно, що найбільшу частку інвестицій в основний капітал складають власні кошти підприємств та організацій. Хоча їх частка поступово скорочувалася в період 2002-2008 рр. з 65,82% у 2002 р. до 56,7% у 2008 р., однак у період 2009-2014 рр. вона зросла практично до 70,5%.

Також зазначимо, що протягом всього періоду поступово зменшується частка інших джерел фінансування (з 10,4% до 3,05%), частка коштів іноземних інвесторів (з 5,6% до 2,6%), частка коштів державного бюджету (з 5,01% до 1,25%) та частка коштів місцевих бюджетів (з 3,67% до 2,7%).

Однак, необхідно відмітити, що у 2005-2008 рр., зросла роль банків в кредитуванні економіки країни, про що свідчить збільшення частки інвестицій в основний капітал за рахунок кредитів банків. Так, якщо ще в 2002-2004 рр. частка кредитів банків складала 5,3% - 7,6%, то вже в 2005 р. вона зросла до 14,8%, а в 2008 р. склала 17,3%. На жаль, що в останні роки, а саме протягом 2009-2014 рр., частка інвестицій в основний капітал за рахунок кредитів банків поступово

почала знижуватися та на кінець періоду складає близько 10%. Причиною такого спаду ролі банків в кредитуванні економіки країни стала спочатку світова фінансова криза, що вплинула на вітчизняну банківську систему, а потім політична та економічна криза в країні.

З метою визначення значення банківської системи у кредитуванні економіки України проаналізуємо співвідношення кредитних вкладень та ВВП (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

**Показники розвитку економіки та банківської системи
України в 2000-2014 рр.**

Показники	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ВВП, млрд.грн.	170,1	441,5	949,9	913,3	108,3	130,2	1411,2	1454,9	1566,7
у відсотках до попереднього року	105,9	102,7	102,1	85,2	104,1	105,2	100,3	100	93,2
Кредитний портфель, млрд. грн.	19,6	156,4	792,4	747,4	755,0	825,3	815,3	911,4	1006,4
у відсотках до попереднього року	-	160,9	163,2	94,3	101,0	109,3	98,8	111,8	110,4
Співвідношен ня КП та ВВП, %	11,5	35,4	83,4	81,8	69,7	63,4	57,8	62,6	64,2

Джерело: [20, 25]

З таблиці 2.14 видно, що в останні роки зросла роль банківського кредитування економіки України. В 2000 році співвідношення банківських кредитів та ВВП складало 11,5%, в 2005 році воно зросло до 35,4%, мало тенденцію до росту в наступні роки і в кінці 2008 року вже склало 83,4%. Необхідно зазначити, що тенденції зростання кредитних вкладень в економіку за період з 2000-2008 рр., збільшились з 19,6 млрд. грн. до 792,3 млрд. грн. Це давало можливість стверджувати, що кредитна

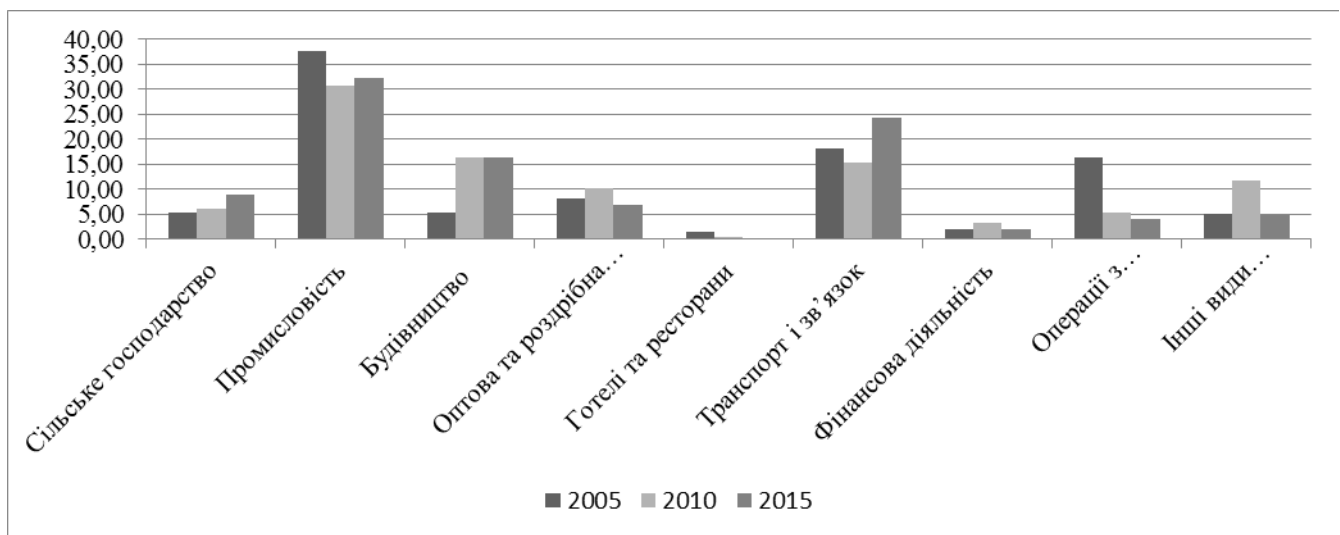
політика вітчизняних банків стає інвестиційно орієнтованою, тобто починає відповідати потребам розвитку економіки України за інноваційно-інвестиційною моделлю.

Варто відмітити, що в 2008-2009 рр. можна спостерігати як зменшення приросту ВВП, так і кредитного портфелю, що свідчить про спад виробництва та негативний вплив світової фінансової кризи на банківський сектор та економіку України. Протягом 2010-2011 рр. ситуація в економіці країни почала стабілізуватися, однак в останні роки вона значно погіршилася, що пов'язано із політичною та економічною ситуацією в країні. Зазначимо, що на кінець 2014 року співвідношення банківських кредитів та ВВП склало 64,2%, що дає змогу сподіватися на повернення економіки України до русла інноваційно-інвестиційного розвитку.

Необхідно зауважити, що структура інвестування, від якої передусім залежить напрямок відтворення та структурної модернізації національної економіки, залишається досить неефективною та навіть погіршується, про що свідчать дані рис. 2.12.

З рис. 2.12 видно, що протягом 2005-2010 рр. в Україні спостерігалася стійка тенденція до зменшення частки у сумарному інвестуванні промисловості, транспорту і зв'язку, операції з нерухомістю та готелі і ресторани: частка коштів, що інвестується в промисловість, зменшилася з 37,6% до 30,7%, в транспорт та зв'язок – з 18,2% до 15,5%, в операції з нерухомістю – з 16,5% до 5,5%, а в готелі і ресторани – з 1,6% до 2,5%. Натомість протягом зазначеного періоду зростає частка інвестицій у будівництво (з 5,3% до 16,5%), оптову та роздрібну торгівлю (з 8,2% до 10,3%), фінансову діяльність (з 2,11% до 3,25%) та інші види економічної діяльності (з 5,14% до 11,69%). Зазначимо, що такий значний ріст вкладень в інші види економічної діяльності обумовлений в основному ростом інвестицій в державне управління.

Рис. 2.12 Структура інвестицій в основний капітал економіки України в 2005-2015 рр., % [24]

Протягом 2010-2015 рр. структура інвестицій змінюється: можна спостерігати ріст інвестицій в промисловість та транспорт і зв'язок (що зросли практично на 2 п.п. та 9 п.п. відповідно), на фоні зменшення інвестицій в інші види економічної діяльності. Варто відмітити, що основний спад інвестицій можна спостерігати в оптову та роздрібну торгівлю (на 3,5 п.п.) і фінансову діяльність (на 1,2 п.п.), що, на нашу думку, обумовлено банківською кризою в країні та нестабільністю вітчизняної грошової одиниці.

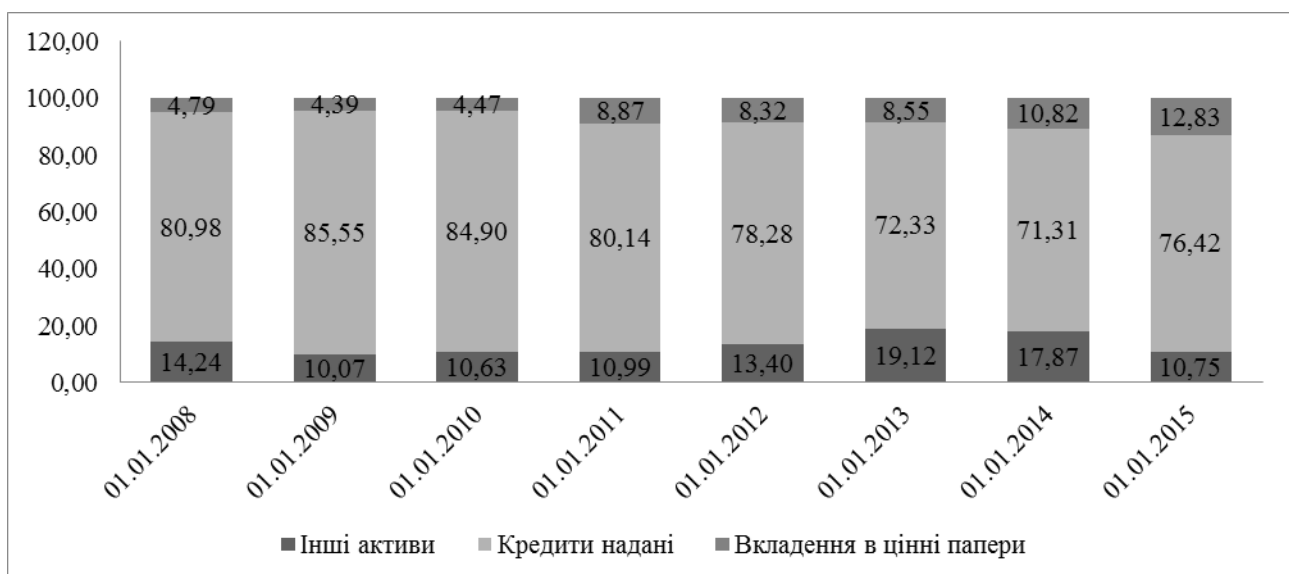
Натомість протягом 2005-2015 рр. стабільно зростає частка вкладень в сільське господарство, яка зросла за останні десять років з 5,39% до 8,89%.

Отже, визначені в роботі пріоритети інвестування свідчать про інвестиційну привабливість секторів з високою ліквідністю та якнайшвидшим обігом коштів. Однак, на наш погляд, спрямування інвестиційних процесів на якісну технологічну модернізацію національної економіки є недостатнім. Випереджальні темпи інвестування у сектори, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, над інвестиціями у виробництво останнього (промисловість і сільське господарство) посилюють ризики нестабільності фінансової системи та інфляційний потенціал, який формується внаслідок перевищення сукупного попиту над

пропозицією. Відбувається вплив інвестиційних ресурсів до секторів перерозподільної групи, що зрештою обумовлює посилення розриву темпів приросту попиту й пропозиції, відіграючи певною мірою проінфляційну роль.

Для оцінки участі банківської системи у кредитуванні секторів економіки на макrorівні необхідно оцінити динаміку структури активів банківської системи в цілому та кредитного портфеля зокрема. Динаміку структури активів банківської системи України за 2003-2008 рр. відображено на рис. 2.13.

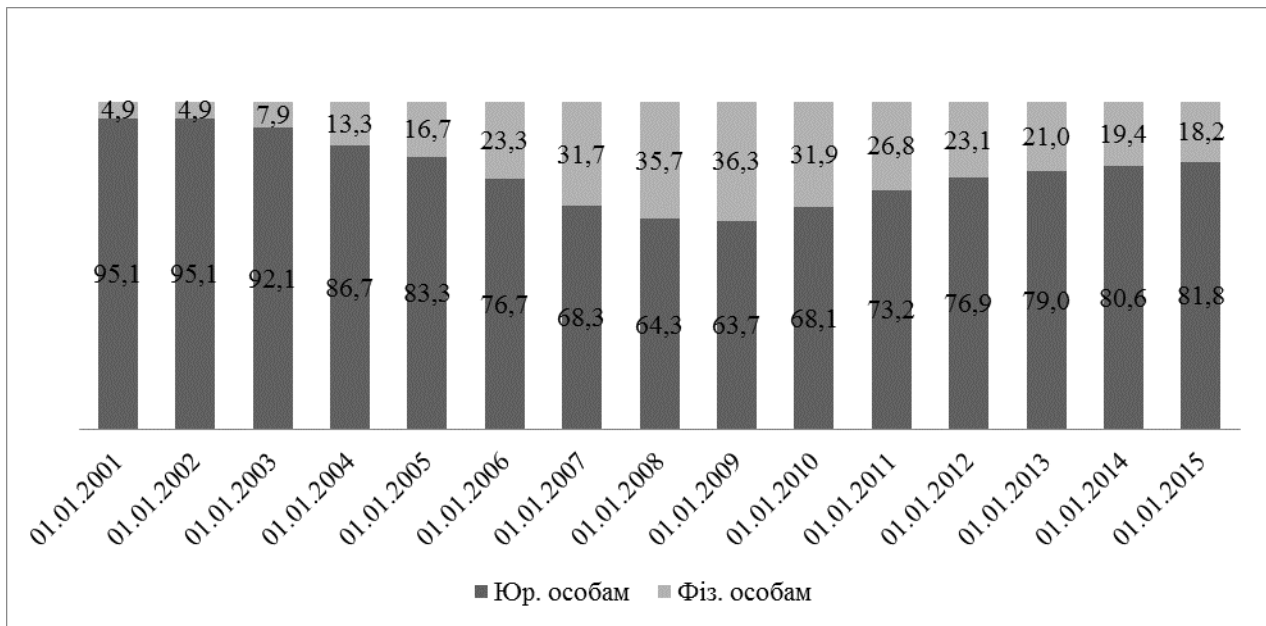
З наведеного рисунка видно, що найбільшу питому вагу в структурі активів займає кредитний портфель. Відмітимо, що протягом останніх років його частка знаходиться практично на одному рівні в структурі активів та на 1 січня 2015 р. складала 76,42%.

Рис. 2.13 Динаміка структури активів банківської системи України за 2008-2015 рр. [20]

Тому, на нашу думку, при аналізі та структуруванні активів найбільшу увагу необхідно приділити саме структуруванню кредитного портфеля.

Динаміку структури кредитного портфеля банківських установ другого рівня України за період 2001-2015 рр. наведено на рис. 2.14.

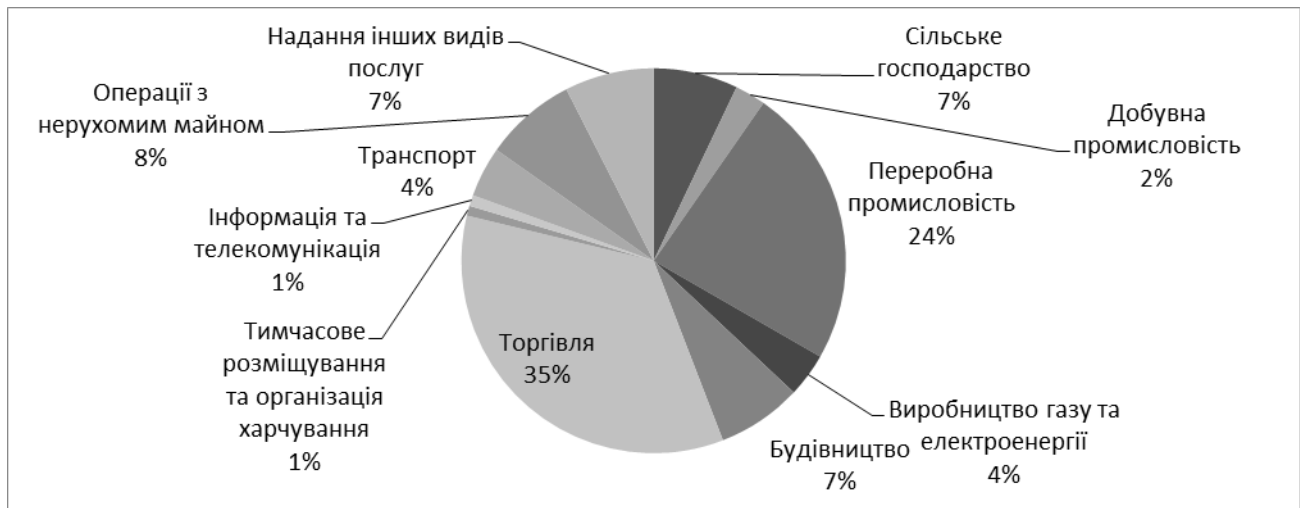

Рис. 2.14 Динаміка структури кредитного портфеля банківської системи України за 2001-2015 рр. [20]

З рисунка 2.14 видно, що протягом 2008-2015 рр. поступово зменшуються обсяги кредитування фізичних осіб порівняно з кредитами, які надані юридичним особам. Якщо ще на 1 січня 2008 року частка кредитів, наданих фізичним особам складала 36 %, то на 1 січня 2015 року вона знизилася до 18%. Зазначимо, що особливо швидкими темпами збільшення обсягів кредитування фізичних осіб відбувалося у 2005-2008 рр., що можна пов'язати з експансією іноземного капіталу. Так, до 2010 р. можна було спостерігати негативну тенденцію скорочення частки коштів, що спрямовувалися на кредитування юридичних осіб, а, отже, відволікання коштів від кредитування економіки та спрямування їх на кредитування фізичних осіб.

Зазначене вище дозволило дійти висновку, що однією з визначальних причин нинішньої банківської кризи в Україні є зокрема незважена кредитна політика банків, оскільки банківська система України практично не виконувала одну з своїх головних цілей – підтримки та забезпечення розвитку галузей економіки. Діяльність вітчизняної банківської системи має бути спрямована на розвиток економічно значущих галузей для економіки України, таких

як сільське господарство та виробництво. Структура вимог банків за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям за економічними видами діяльності, представлена на рис. 2.15.

Рис. 2.15 Структура вимог банків за кредитами, наданих не фінансовим корпораціям за видами економічної діяльності станом на 01 січня 2015 р. [26, с. 148]

З рисунка 2.15 видно, що сучасна кредитна діяльність банків спрямована переважно на кредитування торгівельних та ремонтних підприємств (35%), операцій з нерухомим майном (8%), будівних компаній (7%). У той час, коли на кредитування сільського господарства спрямовано лише 7% активів банківської системи, а переробної промисловості – 24%.

Варто зазначити, що при кредитуванні переробної промисловості, більша частка кредитних ресурсів використовується для кредитування харчового (25,2%) та металургійного виробництв (13,6%). Отже, як і зазначалося раніше, відбувається кредитування секторів, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, а не виробництво останнього (промисловість і сільське господарство), що посилює ризики нестабільності фінансової системи та інфляційний потенціал.

Таким чином, можна зробити висновок щодо недостатнього вкладення ресурсів банків у кредитування пріоритетних видів

діяльності для розвитку економіки України. Зазначене визначає необхідність балансування кредитного портфеля між різними галузями економіки держави, яке може бути проведене за допомогою методів математичного моделювання.

Зазначимо, що на сьогоднішній день існує недостатня кількість економіко-математичних моделей для диверсифікації кредитного портфелю як окремого банку, так і банківської системи в цілому. Вирішити цю проблему дозволяє використання VaR-підходу (Value at Risk). У середині 90-х рр. XX ст. контроль за банківськими ризиками зазнав серйозних змін, у тому числі під впливом нововведень в області методик розрахунку та виміру ризиків. Однією із найбільш істотних розробок стало використання нової методології вимірювання ризиків банківської діяльності, що отримало назву VaR (Value at Risk – вартість (обсяг), що наражається на ризик). Впровадження VaR було ініційовано Базельським комітетом з банківського нагляду для оцінки ризиків потенційних збитків в результаті несприятливих змін кон'юнктури фінансових ринків.

Основним призначенням методології VaR є те, що вона дає можливість інвесторам вимірювати величину кредитного ризику, розрахувати частку кожного кредиту в загальній дохідності банківської діяльності і, відповідно, визначити необхідний розмір капіталу для забезпечення захисту від ризику кожної окремої позиції в кредитному портфелі банку. [27, с. 223-225]

Застосування методології VaR для фінансових та економічних розрахунків ґрунтується на припущенні про те, що значення показника, котрий аналізується, є випадковою величиною, що характеризується нормальним законом розподілу.

Розрахований на основі методології VaR новий показник ризикової вартості є узагальнюючим кількісним статистичним виміром ризику. Його називають показником VaR. Цей показник характеризується двома важливими ознаками [27, с. 223-225]:

- 1) VaR є виміром ризику, який в одному числі узагальнює вплив різних факторів ризику на інтегральну кількість ризику фінансового показника, ризиковість якого вимірюється;

2) VaR ураховує кореляцію між впливом різних факторів ризику.

На практиці найчастіше застосовуються три варіанти VaR-методу: історичний VaR-метод, метод Монте-Карло та параметричний VaR-метод [28, с. 122].

Використання параметричного методу зумовлено низкою причин, основною з яких є стандартна нормальна форма кривої щільності ймовірності, за якої апріорі відомо, що обчислення волатильності випадкової величини, яка характеризується таким розподілом, з ймовірністю 95% ($\omega=95\%$), то необхідно помножити стандартне квадратичне відхилення на коефіцієнт 1,65, тоді як з ймовірністю 99% ($\omega=99\%$) – на коефіцієнт 2,33 [28, с. 122-129]:

$$\text{VaR} (\omega=95\%) = 1,65 \times \sigma, \quad \text{VaR} (\omega=99\%) = 2,33 \times \sigma,$$

де σ – середнє квадратичне відхилення, тобто ризик кредитного портфелю, який необхідно мінімізувати.

Серед теоретико-методологічних підходів до мінімізації інвестиційного ризику при вкладанні коштів в цінні паперів можна виділити підхід Г. Марковіца, який в своїх дослідженнях для формування інвестиційного портфелю запропонував підхід, за котрим інвестиційний ризик оптимізується за формулою (2.3) [28, с. 190-193]:

$$\sigma_p^2 = \sum_{i=1}^{10} w_i^2 \sigma_i^2 + 2 \times \sum_{i=1}^{10} \times \sum_{j=1}^{10} w_i w_j \sigma_i \sigma_j \rho_{ij} \rightarrow \min \quad (2.3)$$

де σ_p^2 – це дисперсія дохідності портфелю,

w_i, w_j – це питома вага активів і та j,

σ_i, σ_j – це стандартні відхилення активів і та j,

ρ_{ij} – кореляція активів і та j.

Для оптимізації кредитного портфелю на макрорівні необхідно адаптувати модель Г.Марковіца, яка мінімізує ризик портфельних інвестицій, щодо банківської діяльності з цільовою функцією мінімізації ризику кредитного портфелю. Таким чином, для оптимізації кредитної діяльності банківської системи України за

основу в дослідженні використано модель Г. Марковіца, яку змінено та доповнено певними обмеженнями відповідно до специфіки кредитної діяльності банківських установ України.

Варто відзначити, що основними параметрами управління моделлю є наступні:

$i, j = 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10$ – сектор економіки (сільське господарство, мисливство, лісове господарство; добувна промисловість; переробна промисловість; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; будівництво; торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність транспорту та зв'язку; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; інші види економічної діяльності);

w_i – частка i -го сектора в структурі кредитування банківською системою секторів економіки;

Q – кредитні ресурси, які банківська система може спрямувати на кредитування (статистична величина, що береться автором станом на 01.01.2009 р.);

Q_i^d – попит на кредитні ресурси i -го сектора економіки, умовна величина, що задається автором, оскільки немає доступу до цієї інформації;

$Q_i^{\min}$ – це мінімальний розмір кредитних ресурсів, що необхідний для розвитку i -го сектору економіки, умовна величина, що задається автором, оскільки немає доступу до цієї інформації;

k – коефіцієнт, що відображає частину прибутку в отриманому доході, середня величина, що знаходиться із статистичних даних за останні 6 років;

r_i – відсоткова ставка за кредитами в i -тий сектор (береться автором із статистичних даних на 01.01.2015 р.);

σ_i – середньоквадратичне відхилення дохідності кредитних ресурсів спрямованих в i -тий сектор економіки, в розрахунках автор приймає за цю величину умовні дані, орієнтуючись на середній відсоток неповернення позичок в i -тому секторі –

середньостатистичну величину, що розраховується із статистичних даних за останні півроку, котра відображає ризик кредитування і-того сектору економіки в абсолютному вираженні;

ρ_{ij} – кореляція і-го сектору економіки з j-им сектором економіки: величина, що знаходиться автором в програмі Excel на основі співвідношення рентабельності продаж за секторами економіки – коефіцієнта рентабельності, що показує частку прибутку в кожній заробленій гривні.

Відмітимо, що в підборі та підстановці всіх даних автор орієнтується на статистичну інформацію, що надається Національним банком України, з метою перевірки адекватності запропонованої математичної моделі.

Математична модель оптимізації виглядає наступним чином:

$$\sigma_p^2 = \sum_{i=1}^{10} w_i^2 \sigma_i^2 + 2 \times \sum_{i=1}^{10} \times \sum_{j=1}^{10} w_i w_j \sigma_i \sigma_j \rho_{ij} \rightarrow \min \quad (2.4)$$

$$\sum_{i=1}^{10} w_i \leq 1, \quad i = (\overline{1; 10}) \quad (2.5)$$

$$Q_{w_i} \leq Q_i^d \quad i = (\overline{1; 10}); \quad Q_i^{\min} \leq Q_{w_i} \quad i = (\overline{1; 10}) \quad (2.6)$$

$$\frac{k \sum_{i=1}^{10} r_i Q_{w_i}}{Q} \geq 1,3; \quad i = (\overline{1; 10}) \quad (2.7)$$

Економічний зміст обмежень моделі та цільової функції, які запропоновані відповідно до специфіки кредитної діяльності банківських установ, полягає в наступному:

(2.4) – цільова функція, яка відображає оптимізацію кредитування банківською системою секторів економіки за критерієм мінімізації ризику кредитного портфелю, тобто показує саме дисперсію дохідності кредитного портфелю банківської системи України;

(2.5) – обмеження з розподілу кредитних ресурсів за секторами економіки, тобто не всі кредитні ресурси, що є у банківській системі, можуть бути розподілені за секторами економіки, тому сума часток

всіх секторів економіки в структурі кредитування банківською системою економіки може бути менше або дорівнювати 1;

(2.6) – обмеження розподілу та надання кредитних ресурсів: кредитні ресурси надані до *i*-того сектора економіки, не повинні перевищувати попит даного сектора на кредитні ресурси; кредитні ресурси, що спрямовуються до *i*-того сектора економіки мають перевищувати або дорівнювати мінімальному розміру кредитних ресурсів, необхідних для розвитку *i*-го сектора економіки;

(2.7) – обмеження з дохідності кредитних операцій банківської системи: якщо припустити, що банківська система займається лише кредитуванням економіки, та всі активи, що є у банківської системи спрямовані на кредитування, то тоді рентабельність активів буде відображати рентабельність кредитної діяльності банківської системи. Значення рентабельності повинно бути більше або дорівнювати 1,3, що представляє собою середньостатистичну величину, яка розрахована автором за останні 9 років.

Необхідно зазначити, що важливе значення має відсоткова ставка за кредитами, оскільки саме вона враховує ризик кожної галузі. Так, важливою умовою реалізації даної моделі є плаваюча відсоткова ставка за кредитами, розмір якої залежить від багатьох ринкових факторів: співвідношення попиту та пропозиції на ринку; вартість кредитних ресурсів; державне регулювання рівня відсоткових ставок; операційні витрати кожного банку; рівень ризикованості кредитних операцій; кредитоспроможність клієнтів; розмір коштів, що надаються [28, с. 87].

Для кожного сектора економіки необхідно визначити такий рівень відсоткової ставки за кредитами, який би компенсував витрати з залучення коштів та проведення операцій, враховував ризик кожного сектору економіки та забезпечував банку необхідний прибуток.

Розрахунок буде здійснюватися на основі вихідних даних, що наведені в таблицях 2.15 та 2.16

Таблиця 2.15

**Кореляція розвитку секторів економіки України станом на
01.01.2009 року**

i \ j	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1	-0,951	-0,915	0,265	0,562	0,081	0,555	0,684	0,675	0,265
2	-0,951	1	0,835	-0,221	-0,546	-0,012	-0,508	-0,666	-0,667	-0,130
3	-0,915	0,835	1	-0,214	-0,566	-0,266	-0,740	-0,651	-0,614	-0,406
4	0,265	-0,221	-0,214	1	0,633	-0,706	0,432	0,785	0,795	-0,348
5	0,562	-0,546	-0,566	0,633	1	-0,178	0,845	0,901	0,896	0,314
6	0,081	-0,012	-0,266	-0,706	-0,178	1	0,179	-0,427	-0,470	0,817
7	0,555	-0,508	-0,742	0,432	0,845	0,179	1	0,731	0,694	0,501
8	0,684	-0,666	-0,651	0,785	0,901	-0,427	0,731	1	0,997	-0,01
9	0,675	-0,667	-0,614	0,795	0,896	-0,470	0,694	0,997	1	-0,046
10	0,265	-0,130	-0,406	-0,348	0,314	0,817	0,501	-0,01	-0,046	1

де 1 – сільське господарство; 2 – добувна промисловість; 3 – переробна промисловість; 4 – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; 5 – будівництво; 6 – торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; 7 – діяльність транспорту та зв'язку; 8 – освіта; 9 – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; 10 – інші види економічної діяльності.

Власна розробка автора. Джерело для розрахунку:[29]

З таблиці 2.15 видно, що розвиток сільського господарства негативно корелює з розвитком добувної та переробної промисловості, при чому ця кореляція є дуже тісною, оскільки показник кореляції сільського господарства з добувною та переробною промисловістю складає -0,951 та -0,915 відповідно. Сільське господарство не корелює з розвитком торгівлі, оскільки показник кореляції складає 0,081.

Варто зазначити, що добувна та переробна промисловість негативно корелюють зі всіма іншими галузями економіки. Позитивна кореляція спостерігається між добувною та переробною промисловістю, при чому вона є достатньо сильною, тобто з ростом добувної промисловості відбувається ріст і переробної промисловості. Крім того, сильна позитивна кореляція спостерігається між будівництвом та транспортом, освітою і охороною здоров'я.

Таблиця 2.16

Вихідні дані для розрахунку моделі

<i>Сектори економіки</i>	Млн. грн.			У відсотках		
	Мінімальний розмір кредитних ресурсів для розвитку ($Q_i^{\min}$)	Попит на кредитні ресурси (Q_i^d)	Кредитні ресурси банківської системи (Q)	Частка прибутку в отриманому доході (k)	Відсоткова ставка за кредитами (r_i)	Середньо квадратичне відхилення дохідності кредитних ресурсів (σ_i)
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	28812	57624	792384	10	17,5	4,26
Добувна промисловість	7684	15368	792384	10	14,1	1,5
Переробна промисловість	106029	212058	792384	10	18,4	2,9
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	8630	17260	792384	10	23	0,5
Будівництво	39274	78548	792384	10	19,4	2,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	155818	311636	792384	10	24,9	2,5
Діяльність транспорту та зв'язку	15990	31980	792384	10	17,5	2,32
Освіта	444	888	792384	10	13,8	0,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2545	5090	792384	10	14	0,5
Інші види економічної діяльності	75439	150878	792384	10	18,5	0,86

Дані таблиці 2.16 свідчать, що розмір мінімально необхідних ресурсів автор задає на рівні, який відповідає сучасному рівню кредитування реального сектору економіки банківською системою.

Розмір кредитних ресурсів, які банківська система може спрямувати на кредитування, відповідає величині, яку сьогодні спрямовано на кредитування банківською системою. Коефіцієнт, що відображає частину прибутку в отриманому доході, відсоткова ставка за кредитами в i -тий сектор та середньоквадратичне відхилення дохідності кредитних ресурсів спрямованих в i -тий сектор економіки задається автором на основі реальних статичних даних.

Розрахунки за моделлю будемо проводити за допомогою процедури «Пошук рішення» пакету аналізу редактора MS Excel. Результати розрахунків наведені в таблиці 2.17.

Таблиця 2.17

**Оптимальне розподілення кредитних ресурсів між
секторами економіки**

Сектори економіки	Структура кредитного портфелю	
	у відсотках до підсумку	млн. грн.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	4	28812
Добувна промисловість	2	15368
Переробна промисловість	13	106029
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1	8630
Будівництво	10	77940
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	20	155818
Діяльність транспорту та зв'язку	4	31980
Освіта	0	888
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1	5090
Інші види економічної діяльності	10	75439

З даних наведеної таблиці видно, що при заданих обмеженнях та вихідних даних можливий розподіл коштів між секторами економіки, який задовольнить та буде стимулювати розвиток економіки країни з мінімізацією ризику кредитного портфеля на макрорівні.

Відмітимо, що даний розподіл кредитних коштів практично відповідає реальному кредитуванню секторів економіки банківською системою, оскільки дані, на яких засновувався розрахунок, - це реальні статистичні дані, або дані, що за значенням прив'язані до даних статистичної звітності. Зазначимо, що значення цільової функції складає 0,2917 – це дисперсія дохідності кредитного портфелю, яка відображає його ризик.

Для визначення факторів, що можуть вплинути на структуру кредитного портфелю в розрізі секторів економіки, змінимо послідовно: відсоткову ставку за кредитами в *i*-тий сектор (приклад 1); попит на кредитні ресурси *i*-го сектору економіки (приклад 2);

мінімальний розмір кредитних коштів, що необхідний для розвитку і-го сектору економіки (приклад 3).

Зазначимо, що в першому прикладі автор змінив відсоткову ставку таким чином, щоб кредитні ресурси спрямовувалися у ті сектори економіки, в яких відсоток неповернення позичок більше, під більш високу відсоткову ставку. У другому прикладі збільшено попит на кредитні ресурси в секторах економіки так, щоб сукупний попит дорівнював кредитним ресурсам, які банківська система може спрямувати на кредитування. А в третьому прикладі підвищимо мінімальний розмір кредитних ресурсів, що необхідний для розвитку і-го сектору економіки. Результати розрахунків наведені в таблиці 2.18.

Таблиця 2.18

**Результати розрахунків експериментальних прикладів
оптимального розподілу кредитних ресурсів банківської системи
України**

Сектори економіки	Структура кредитного портфеля					
	Приклад 1		Приклад 2		Приклад 3	
	у відсотках	млн. грн.	у відсотках	млн. грн.	у відсотках	млн. грн.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	7	57624	4	28812	7	53655
Добувна промисловість	2	15368	2	15000	2	15368
Переробна промисловість	17	135298	13	106029	14	107000
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2	17260	1	8630	2	17260
Будівництво	5	39274	10	79987	6	43608
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	20	155818	20	155818	20	156000
Діяльність транспорту та зв'язку	2	16540	4	30000	4	31980
Освіта	0	888	0	1000	0	888
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1	5090	1	5000	1	5090
Інші види економ. діяльності	10	75439	10	75439	10	76000

Однак, за умови, що сукупний попит дорівнює всім кредитним ресурсам банківської системи, можна змінити обмеження (2.4) та замінити знак «менше або дорівнює» на «дорівнює», після чого отримаємо обмеження:

$$\sum_{i=1}^{10} w_i = 1, \quad i = \overline{(1;10)} \quad (2.8)$$

Зазначене вище потребує розрахунку експериментального прикладу 4 на основі вихідних даних для прикладу 2 (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

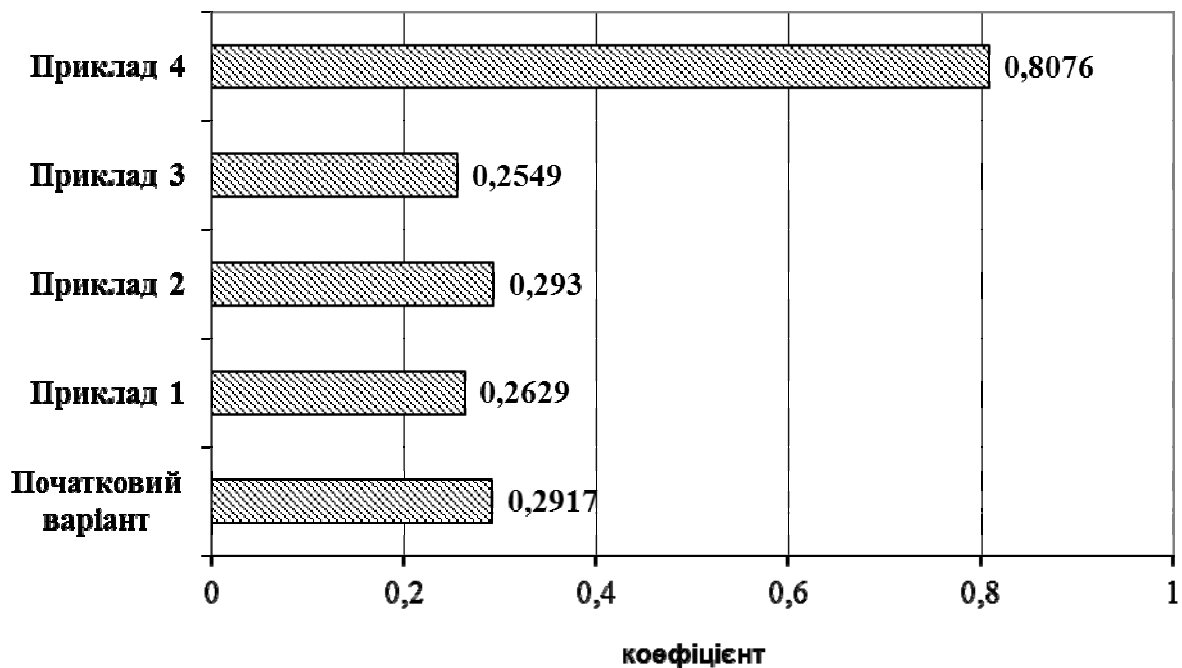
**Результати розрахунків експериментального прикладу 4
оптимального розподілу кредитних ресурсів банківської системи
України**

Сектори економіки	Структура кредитного портфеля	
	у відсотках	млн. грн.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	9	70000
Добувна промисловість	2	15000
Переробна промисловість	25	200000
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2	16000
Будівництво	10	80000
Торгівля; ремонт автомобілів та предметів особистого вжитку	28	225384
Діяльність транспорту та зв'язку	4	30000
Освіта	0,12	1000
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1	5000
Інші види економічної діяльності	19	150000

З таблиці видно, що при заданих умовах будуть задоволені всі потреби в кредитних ресурсах всіх секторів економіки. Однак, при цьому підвищиться ризик кредитного портфеля на макрорівні, про це свідчать значення цільової функції, які наведені на рис. 2.16.

З рисунка видно, що ризик кредитного портфеля значно більший в прикладі 4, ніж в початковому варіанті та в попередніх трьох варіантах. При цьому необхідно відмітити, що ризик нижчий

в прикладах 1 та 3, де він складає 0,2629 та 0,2550 відповідно, ніж в початковому варіанті та другому прикладі, в яких він складає 0,2917 та 0,2931 відповідно.

Рис. 2.16 Значення цільової функції для експериментальних прикладів (σ_P^2)

Це свідчить про те, що підвищення процентної ставки або мінімального розміру кредитних ресурсів, що необхідний для розвитку і-го сектора економіки, знижує ризик кредитного портфеля на макрорівні.

Отже, можна стверджувати, що модель адекватно описує процес формування кредитного портфелю на макрорівні, який розглядається автором.

Результати проведеного дослідження, на наш погляд, дозволяють дійти висновку, що для зміни структури кредитування економічної діяльності та спрямування кредитних ресурсів в галузі, де сукупний продукт створюється, а не перерозподіляється, тобто в промисловість та сільське господарство, необхідно змінити наступні параметри моделі: по-перше, підвищити мінімально необхідний рівень коштів для розвитку даної галузі; по-друге, знизити відсоткову ставку для кредитування цих галузей економіки.

З даних таблиці 2.20 видно, що для структурного реформування економіки держави необхідно збільшити обсяг

мінімально необхідних кредитних ресурсів для розвитку сільського господарства, добувної промисловості, галузі виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, будівництва, галузі транспорту та зв'язку, освіти, охорони здоров'я та інших видів економічної діяльності, за рахунок зменшення кредитування переробної промисловості та торгівлі.

Таблиця 2.20

Вихідні дані для розрахунку моделі оптимального розподілу кредитних ресурсів банківської системи України

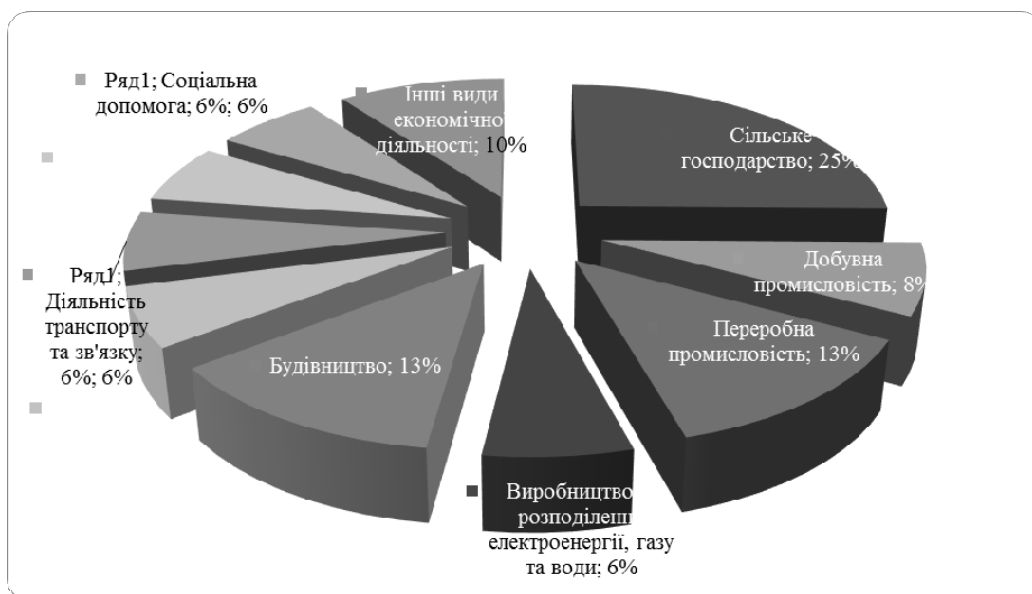
Сектори економіки	Млн. грн.			У відсотках		
	Мінімальний розмір кредитних ресурсів для розвитку ($Q_i^{\min}$)	Попит на кредитні ресурси (Q_i^d)	Кредитні ресурси банківської системи (Q)	Частка прибутку у в отриманому доході (k)	Відсоткова ставка за кредитами (r_i)	Середньоквадратичне відхилення дохідності кредитних ресурсів (σ_i)
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	200000	300000	792384	10	7,5	4,26
Добувна промисловість	50000	100000	792384	10	14,1	1,5
Переробна промисловість	50000	350000	792384	10	18,4	2,9
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	50000	100000	792384	10	23	0,5
Будівництво	100000	150000	792384	10	19,4	2,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	50000	70000	792384	10	24,9	2,5
Діяльність транспорту та зв'язку	50000	70000	792384	10	17,5	2,32
Освіта	50000	70000	792384	10	13,8	0,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	50000	70000	792384	10	14	0,5
Інші види економічної діяльності	80000	90000	792384	10	18,5	0,86

Необхідно зазначити, що таке збільшення мінімального розміру кредитних ресурсів, необхідних для розвитку секторів економіки, можливо лише за рахунок державної підтримки та втручання держави в перерозподіл кредитних ресурсів за рахунок використання ринкових, та частково адміністративних, методів впливу.

Варто зазначити, що для підвищення ролі сільського господарства у розвитку економіки України необхідне зменшення відсоткової ставки за кредитами, що надаються в цей сектор економіки. Таке зменшення можливе лише за рахунок пільгового кредитування, коли держава сплачує частину процентів за позичками, а також шляхом створення спеціалізованих програм цільового кредитування сільськогосподарських підприємств та спеціалізованих банківських установ.

Отримане оптимальне розподілення кредитних ресурсів між секторами економіки зображене на рис. 2.17.

Рис. 2.17 Оптимальне розподілення коштів між галузями економіки України

За результатами проведеного оптимізаційного моделювання, отримано практично рівномірне розподілення кредитних коштів між галузями економіки. Результати моделювання доводять, що необхідне

збільшення частки кредитних ресурсів, які спрямовуються на кредитування сільського господарства (до 25%), добувної промисловості (до 8%), будівництва (до 13%), діяльності транспорту та зв'язку (до 6%), освіти (до 6%), соціальної допомоги (до 6%), розподілення електроенергії та газу (до 6%), інших видів економічної діяльності (до 10%), можливе за рахунок зменшення обсягів кредитування торгівлі та переробної промисловості. Такий перерозподіл ресурсів може привести до структурних зрушень в економіці країни, які більшість науковців вважають основною проблемою, що перешкоджає забезпеченню подальшого інноваційного розвитку економіки нашої країни.

Визначені структурні зміни кредитування економіки зумовлюють значне зменшення частки ресурсів, які спрямовувалися на кредитування торгівлі та переробної промисловості. Так, торгівля сприяє економічному зростанню країни, а розвиток даної галузі в короткостроковий період здатний внести значний вклад у зростання ВВП та підвищення зайнятості населення. Водночас розвиток торгівлі, на наш погляд, потрібно стимулювати тоді, коли значного рівня розвитку досягли галузі, що здійснюють виробництво сукупного продукту.

Переробна промисловість – це галузь, яка здійснює виробництво сукупного продукту, тобто одна з пріоритетних галузей економіки. Однак, на нашу думку, зменшення її кредитування не приведе до великих змін в структурі розвитку переробної промисловості. Проте ці ресурси можна спрямувати на розвиток сільського господарства, який, за думкою багатьох вітчизняних науковців та економістів, здатен вивести не тільки з фінансової кризи, а й забезпечити стаке економічне зростання економіки України [30-33].

Отже, результати проведеного дослідження дозволяють дійти висновку про необхідність збільшення кредитування пріоритетних галузей економіки, що вимагає поєднання зусиль до вирішення цієї проблеми банківської системи, під керуванням Національного банку, Уряду, парламенту і Президента, які мають бути спрямовані на реалізацію спільного завдання.

2.4. Маркетингові аспекти управління кредитною діяльністю банків в сучасних умовах

В останні роки розвиток Інтернету та мобільних пристроїв, нових технологій та їх використання людьми призвело до росту популярності нових інтерактивних засобів взаємодії зі споживачами. Тому питання цілісної стратегії побудови взаємовідносин з клієнтами в мережі Інтернет є актуальним.

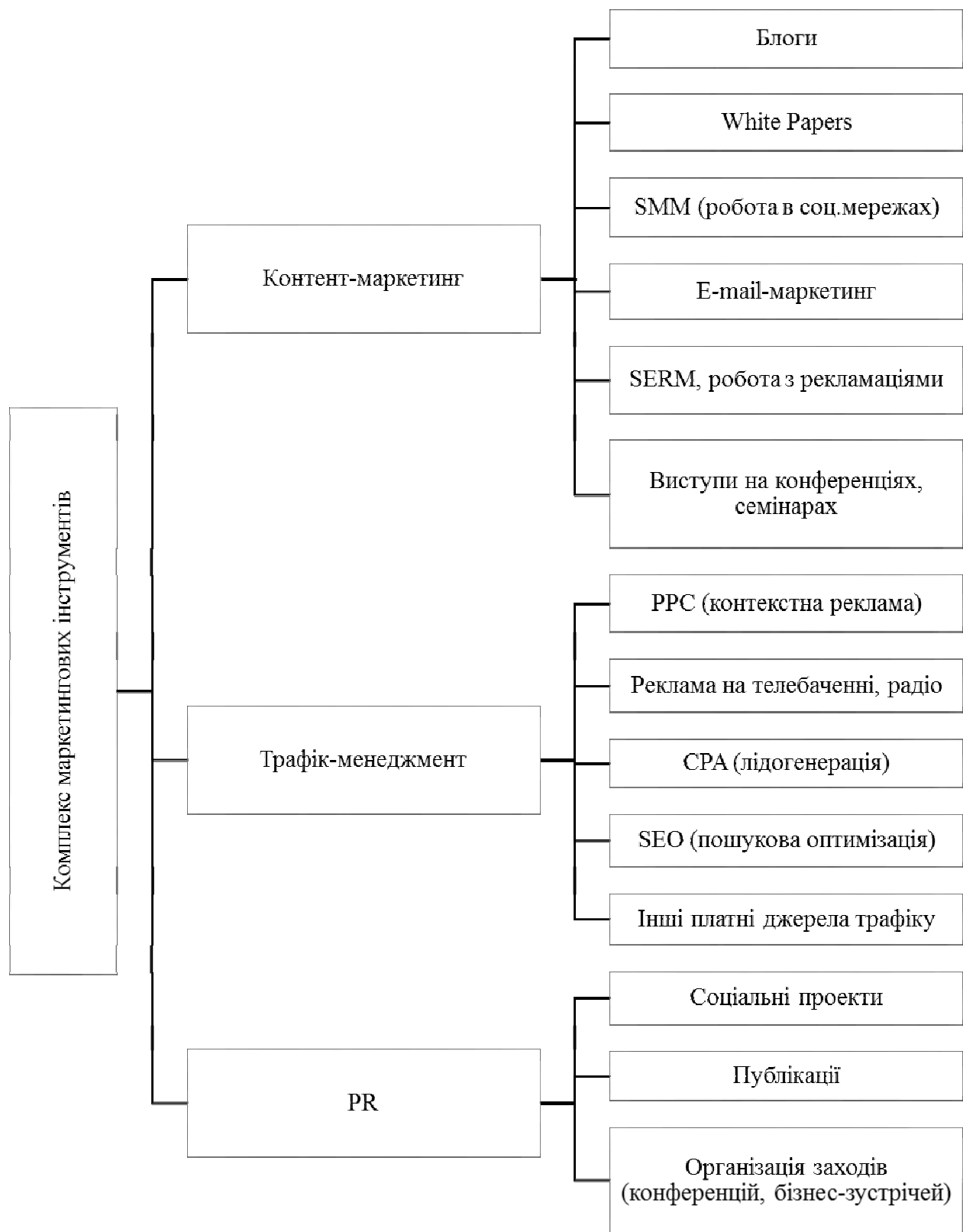
Згідно проведеного дослідження в 2013 р. компанією Accenture Global Consumer Pulse Research загальний обсяг digital ринку 5,9 трлн. дол. [34]. Сучасний споживач:

1) багатоканальний: в середньому використовує 6 каналів для отримання відповіді на своє питання; 89% використовує, як мінімум, один digital-канал, в майбутньому прогнозується їх зростання до трьох;

2) мобільний: 45% споживачів відзначили конкурентною перевагою наявність мобільних версій сайтів або додатків; 38% людей в половині випадків для доступу до необхідних ресурсів використовують мобільні пристрої;

3) соціальний: 28% споживачів стверджують, що відгуки здійснюють сильний вплив на процес прийняття ними рішень; 23% клієнтів скоріше за все будуть вести бізнес з компаніями, з якими можна взаємодіяти через соціальні мережі.

Це вимагає від банків формування комплексної маркетингової стратегії, яка включатиме найбільш ефективні для даної установи інструменти. На рис. 2.18 представлена структура напрямів роботи та сучасних інструментів, що можуть бути включені до маркетинг-міксу. Окрім зовнішнього маркетингу, стратегія має обов'язково містити елементи внутрішнього маркетингу, направлено на формування позитивного іміджу банку для власних співробітників. Клієнти, які звертаються до установ за порадою друзів та знайомих, є більш лояльною аудиторією, окрім того, відносно безкоштовною. Внутрішній та зовнішній маркетинг у комплексі з маркетингом взаємодії складає трикутну модель маркетингу на ринку послуг.

**Рис. 2.18 Комплекс маркетингових інструментів сучасного банку
[власна розробка автора на основі джерела 35]**

Напря́м трафі́к-менеджменту дозволяє збирати цільову аудиторію для подальшої роботи по продажу їм продуктів та послуг. Інструменти PR в першу чергу направлені на формування іміджу та

бренду. Контент-маркетинг поєднує обидва напрями. Останні кілька років отримує все більшу популярність серед найбільших компаній світу. Його особливість полягає в тому, що дані інструменти дозволяють формувати спільноту однодумців, які сповідують цінності компанії, без зобов'язань придбати той чи інший продукт. Реалізується за допомогою блогів, груп в соціальних мережах, проведенні семінарів та конференцій, які можуть бути не пов'язаними безпосередньо з діяльністю банку. Проте кожен із інструментів в кінцевому випадку направлений на генерацію клієнтів. Відмінності окремих інструментів представлені в табл. 2.21.

Таблиця 2.21

Порівняльна характеристика окремих інструментів маркетингу

Критерії	Класична реклама на телебаченні, бігбордах	SEO	PPC	Лідогенерація	Інструменти контент-маркетингу
Охоплення аудиторії	Велике	Середнє	Велике	Низьке	Середнє
Якість аудиторії	Низька	Середня	Середня	Висока	Середня
Швидкість отримання результату	Середня	Низька	Висока	Висока	Низька
Відносна вартість	Висока	Низька	Середня	Середня	Низька
Конверсія	Низька	Середня	Висока	Висока	Середня

[Власна розробка автора]

Як видно з табл. 2.21, такі інструменти, як PPC (контекстна реклама) та CPA (лідогенерація) надають найшвидший результат та якісну аудиторію з точки зору конверсії їх в клієнтів, проте є найдорожчими серед зазначених методів. Також слід відмітити, що класична реклама на телебаченні, радіо, біг-бордах є найменш ефективною, може бути використана лише для швидкого поширення інформації або популяризації бренду. На наш погляд, даний інструмент актуальний лише для великих банків. Для середніх та

малих установ більш доцільним є використання більш конверсійних інструментів таких, як реклама в пошуковій та контекстно-медійній мережі, CPA.

Контент-маркетинг та SEO (пошукова оптимізація сайтів) не надають такого швидкого результату, але неодмінно мають використовуватись в достроковій перспективі. Вони входять до групи інструментів так званого вхідного маркетингу (англ. inbound marketing). Даний термін був введений в 2005 р. Брайаном Халліганом, CEO і засновником компанії HubSpot [36].

Нова стратегія охоплює заходи, які, по-перше, створюють умови для двосторонніх комунікацій, по-друге, спонукають потенційного клієнта самотійно звернутись до компанії, по-третє, несуть певну цінність для клієнта, по-четверте, залучають клієнта до співпраці або ж містять освітній елемент.

В протилежність вхідному маркетингу, вихідний маркетинг (англ. outbound marketing) включає заходи PR, формування бренду, рекламні кампанії, івент-заходи (семінари, конференції, виставки) [37]. Вхідний маркетинг (англ. inbound marketing) передбачає використання таких інструментів, як SEO (пошукова оптимізація сайту), SMM та SMO (ведення груп та сторінок в соціальних мережах), контент-маркетинг [38]. Вхідний маркетинг передбачає контакт зі споживачем через мережу Інтернет.

Враховуючи високий рівень конкуренції на банківському ринку України, стійку позицію можна зайняти лише шляхом трансформації маркетингової стратегії на охоплення Інтернет-простору. На наш погляд, банки мають широко використовувати можливості соціальних мереж, власного корпоративного блогу та сайту як каталогу товарів чи послуг.

Наразі функціонуючі сайти мають практично усі банки, які працюють на території України. Проте деякі з них є лише візитівками та не містять корисної інформації для споживачів. Як показують останні дослідження, для інтернет-користувачів значення має не лише наповнення, а й зовнішній вигляд сайту. Можливо саме це стало причиною залучення до розробки сайтів банків провідних

дизайнерських студій. Так, сайт ПАТ «Дельта Банк» був виконаний на замовлення Студією Артемія Лебєдєва [39].

Корпоративні блоги практично не використовуються українськими банками. Офіційно веде блог ПАТ КБ «Приватбанк», де відображаються новини банку, інформаційні та навчальні матеріали для клієнтів банку [36]. 57% компаній стверджують, що корпоративний блог є каналом залучення потенційних клієнтів, при цьому витрати, які припадають на одного ліда (контактні дані потенційного клієнта) є нижчими за середнє значення [40].

Ряд українських банків ведуть свої блоги також в соціальних мережах, публікуючи там останні новини банку. За даними дослідження компанії GRAPE Ukraine [41] найбільш активно банки України представлені в мережах Facebook (52%) та V Kontakte (34%). Лідерами є ПАТ КБ «Приватбанк» та ПАТ «ПУМБ». При цьому темпи росту спільноти низькі. В ряді банків аккаунти в соціальних мережах не виконують жодних функцій. Близько 60% контенту є брендованим, 44% займають конкурси та 22% – новини. Основними функціями соціальних медіа є сервіс та адресна взаємодія з клієнтами; створення цілісної digital платформи банку; управління репутацією; інформування про акції, новини, технології; зростання лояльності; лідогенерації; робота зі співробітниками; пошук нових співробітників. Українські ж банки в основному використовують соціальні мережі для виконання HR-функцій, реклами продуктів, зворотнього зв'язку зі споживачами.

В останні роки поступово банки стали використовувати нові для українського ринку інструменти пошуку клієнтів, в тому числі послуг лід провайдерів.

Лідогенерація являє собою процес або рекламну активність, направлену на збір контактних даних потенційних клієнтів, зацікавлених в товарі чи послугі. Дані таких осіб, які самостійно виявили зацікавлення до отримання інформації про певний продукт чи послугу, називають лідами. Мінімальна інформація, яку може містити лід, складається з ім'я та номера телефону. Для банків, окрім мінімальних даних, ліди мають містити уточнюючу інформацію,

наприклад, вид послуги, до якої проявлено інтерес та ціна питання.

Як свідчать дані Google Trends [42], до лідогенерації на міжнародному ринку виявили інтерес ще в 2007 р., тоді як на російсько- та україномовному ринку лише в 2013 р. І ця тенденція зберігатиметься в найближчі роки.

В найпростішому випадку процес лідогенерації складається з наступних етапів:

- 1) особа (майбутній лід) здійснює пошук в близькій тематиці до банку інформацію та потрапляє на сайт;
- 2) якщо сторінка сайту відповідає запиту особи, то вона може взаємодіяти з наявними формами на сторінці (наприклад, підібрати депозит чи позичку);
- 3) для отримання більш детальної інформації особі пропонують заповнити форму-заявку;
- 4) сайт-майданчик збирає таку інформації та формує базу лідів;
- 5) ліди або використовують для власних цілей, або продаються зацікавленим організаціям.

На практиці такі сайти можуть бути створені як самими банками, так і спеціальними установами. Виділяють наступні схеми роботи в лідогенерації:

- створення власних посадкових сторінок (англ. landing page);
- використання в якості посадкових внутрішніх сторінок офіційного сайту;
- робота з посередниками – лідогенераторами або лід-провайдерами;
- використання соціальних мереж;
- кредитні брокери, оператори та партнерські мережі.

Ми розглянемо лише роботу українських банків з лідпровайдерами. Найбільш відомими лідпровайдерами на українському ринку є: www.prostobank.ua [43], minfin.com.ua [44] та finline.ua [45]. Якщо перші сайти були створені для збору та акумулювання інформаційних матеріалів фінансового змісту, то останній сайт є спеціалізованим лідпровайдером. На російську ринку

лідером цього ринку є salesleads.ru.

Клієнтами finline.ua є такі банки, як ПАТ «ПлатіnumБанк», ПАТ «ДельтаБанк», ПАТ «РенесансКредит», ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «ОТР Банк», ПАТ «Альфабанк», ПАТ «Русский стандарт», ПАТ «Банк Михайлівський» [45].

Найпопулярніша схема роботи лід провайдера – це система підбору продукту. Вона полягає в тому, що клієнт, відвідуючи сайт, спочатку вводить свої дані та критерії відбору продукту, далі система аналізує наявні пропозиції банків та надає найбільш релевантні. Клієнт обирає пропозицію, які відповідає його вимогам та заповнює заявку чи переходить на сайт відповідного банку. Такий механізм використовує www.prostobank.ua [43].

Робота з лідпровайдерами має ряд переваг:

- 1) клієнт (в даному разі банк) оплачує лише ліди, а не всі витрати, пов'язані з їх формуванням;
- 2) в середньому вартість ліду нижче за вартість стандартних маркетингових інструментів для залучення клієнтів (телереклама, розповсюдження флаєрів);
- 3) висока якість лідів, оскільки особа-лід за власним бажанням відвідує тематичні сайти;
- 4) велика кількість заявок. Так як головним джерелом доходу лідпровайдерів є продаж лідів, то всі зусилля направлені на їх зростання та якість.

При цьому головним недоліком залишається неможливість використання вузького геотаргетингу. Збалансованість – один із принципів роботи банку. Нерівномірність розвитку окремих регіонів країни впливає на завантаженість філій та відділень, розміщених в них. Звідси виникає необхідність в пошуку клієнтів в конкретному регіоні.

Враховуючи усі переваги і недоліки, можна зробити наступні висновки щодо використання лідогенерації в банках:

- 1) купівля лідів у лідпровайдерів дозволяє знизити витрати на менеджмент (організація заходів для пошуку потенційних клієнтів), маркетингових витрат та презентація комерційних пропозицій;

2) робота з лідами відповідає технології «теплих дзвінків», оскільки такі особи вже мають потребу у банківських продуктах чи послугах. Відповідно від банку вимагається підібрати та запропонувати необхідний продукт;

3) банк може звернутись до лідпровайдера у будь-який час. Тоді як пошук клієнтів власними силами має природній часовий лаг.

Тому, на наш погляд, лідогенерація для банківських та інших фінансово-кредитних установ є перспективним інструментом, який відповідає аутсорсингу залучення клієнтів, для чого раніше активно використовувались «мобільні агенти» та системи преміювання клієнтів за залучення рідних, друзів та знайомих.

Стратегія вихідного маркетингу ще й досі є популярною та широко використовується у всіх галузях. Проте за даними HubSpot вже за підсумками 2012 р. в середньому бюджет на вхідний маркетинг був більший на 12%, ніж на вихідний [38]. Це пояснюється значними перевагами:

- беззаперечною перевагою є менша вартість (вартість витрат на залучення одного потенційного клієнта з використанням вхідного маркетингу на 62% менша [38], ніж з використанням вихідного маркетингу; окрім, того ведення корпоративного блогу, сторінок в соціальних мережах може бути безкоштовним та здійснюватись співробітниками компанії, проте варто пам'ятати, що це може мати й негативні наслідки);

- якісніша та лояльніша цільова аудиторія (споживачі самостійно обирають той контент, який відповідає їх потребам та інтересам);

- витрачений бюджет – це не витрати, а інвестиції (кошти вкладаються в формування контенту та довіри, вартість яких з часом лише зростає);

- довгостроковий результат.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що в маркетинговій стратегії для кожного окремого сегмента мають бути враховані ризики, можливості, критичні фактори успіху. Тому одні й ті ж інструменти не завжди можуть бути використані для роботи зі всіма

сегментами. Так, при роботі з VIP-клієнтами недоцільним буде використання SMM та SEO. Якнайкраще для цієї групи клієнтів підійдуть PR-заходи, публікації в спеціалізованих журналах. Тоді як для масового ринку дані інструменти невиправдані за ціною.

Для великих банків обов'язковим, на наш погляд, є формування власної аудиторії, в тому числі підвищення їх фінансової грамотності. Сьогодні українські банки зіштовхнулись з проблемою недовіри населення до банківської системи в цілому. Тому, окрім зацікавлення, контент має містити пояснювальну інформацію. Цікаво, що на тлі погіршення фінансового стану населення Приватбанк створив окремий портал для об'єднання людей, які вміють та бажають навчитися правильно керувати своїми фінансами. Доцільним буде участь та організація різноманітних заходів та конференцій для сфери бізнесу.

Тоді як для невеликих банків в першу чергу актуальними є інструменти для залучення нових клієнтів. До таких інструментів відносяться контекстна реклама, пошукова оптимізація сайту, ведення груп та сторінок в найбільш популярних соціальних мережах (Facebook, V Kontakte, Odnoklassniki – для фізичних осіб, LinkedIn, SladeShare – для корпоративного бізнесу), робота з рекламаціями на фінансових порталах, форумах тощо. Якісне ведення блогу та створення цікавого контенту потребує відповідних кадрів. У випадку неможливості виділення додаткових коштів для контент-менеджерів, банки можуть залучати власних співробітників.

Не слід також забувати про те, що маркетинг в банківській справі має свою специфіку: банки зацікавлені не лише у залученні ресурсів, а й в активному використанні залучених коштів шляхом кредитування установ, підприємств та населення. Це підкреслює необхідність комплексного розвитку маркетингу як в сфері взаємовідносин банків з вкладниками коштів, так і в сфері кредитів, які надаються корпоративному бізнесу та фізичним особам. В умовах конкуренції на ринку банківських послуг орієнтація на потреби та вимоги клієнтів – необхідна умова, яка дозволяє сформувати позитивний імідж банку, який враховує інтереси власних клієнтів та має усі ресурси для вирішення їх проблем.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНЮВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

3.1. Теоретичне обґрунтування сутності та необхідності управління кредитним ризиком

Динамічні процеси розвитку і трансформації сучасного ринкового середовища призводять до істотного посилення конкурентної боротьби на внутрішніх та зовнішніх ринках, що, в свою чергу, зумовлює виникнення нових та модифікації існуючих факторів, які впливають на організацію та ефективність здійснення банківської діяльності. Це закономірно супроводжується актуалізацією проблеми підвищення ефективності управління ризиками банківської діяльності.

Ризик є складовою банківської діяльності, оскільки для неї, як і для будь-якої фінансово-економічної діяльності, характерним є високий рівень залежності прийняття управлінських рішень від впливу значної кількості факторів та дій контрагентів, котрі важко передбачити з необхідною точністю. Саме з невизначеністю, або з імовірнісними процесами, зумовленими важкістю точного передбачення перебігу подій у майбутньому, як правило, пов'язується виникнення ризику.

Підвищена увага до поняття ризику в банківській практиці цілком виправдана, оскільки виконуючи роль фінансових посередників в економічній системі, банківські установи переважно здійснюють свої операції за рахунок коштів клієнтів. Формування ресурсної бази шляхом запозичення та залучення коштів від юридичних та фізичних осіб вимагає від банків підвищеної надійності та високого рівня суспільної довіри.

Крім того, банк як відкрита динамічна система постійно знаходиться під впливом значної кількості факторів оточуючого середовища, дію яких можна прогнозувати з різним рівнем ймовірності. Це положення покладене в основу класифікації

банківських ризиків, яка традиційно передбачає їх поділ за критерієм здатності банку контролювати фактори виникнення на зовнішні (системні) та внутрішні (індивідуальні).

У чинних нормативно-правових актах України банківський ризик визначається як можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих для банку обставин [1]. До складу банківських ризиків входять різні види ризиків, а тощо:

- ризики зовнішнього середовища – нормативно-правові ризики, ризики конкуренції, макроекономічні ризики, ризик країни;
- ризики управління – ризик зловживань, ризик неефективної організації діяльності, ризик неякісних управлінських рішень;
- ризики організації банківських операцій – технологічний ризик, операційний ризик, ризик впровадження нових фінансових інструментів, стратегічний ризик;
- фінансові ризики – процентний, кредитний, ліквідності, валютний [2].

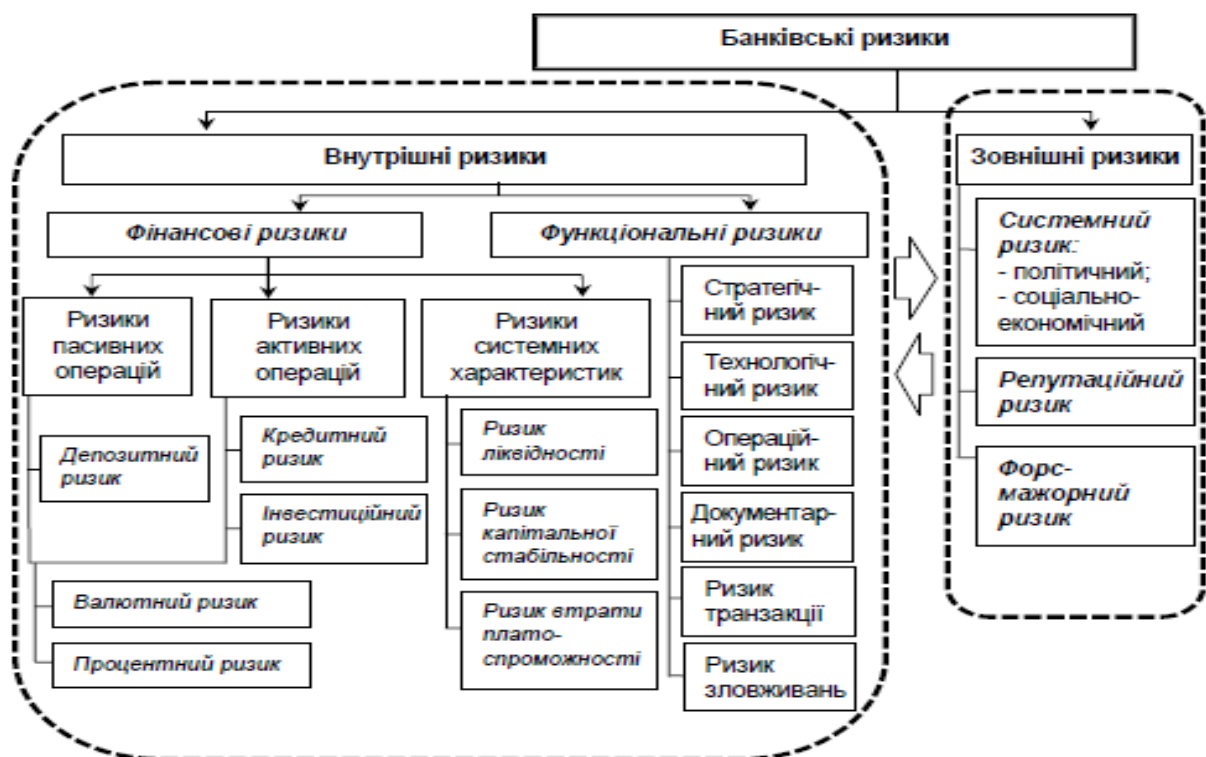
Необхідно відмітити, що незалежно від різновидів та класів банківських ризиків їх дія переважно проявляється у фінансових втратах банку, які зумовлюються порушенням ритмічності та збалансованості надходження та видатків у структурі його фінансових потоків за всіма видами діяльності.

Таким чином, можливо сформулювати наступне визначення банківських ризиків як кількісно оцінена ймовірність невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним; яка формується у результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, що відбивається на зміні його фінансового стану та динаміки розвитку. Поділ ризиків на зазначені дві групи є однією із важливих передумов теорії управління ризиками, оскільки тільки за внутрішніми ризиками негативні наслідки можуть бути значною мірою попереджені за рахунок ефективного управління (рис. 3.1).

Як видно на рис. 1.1, в банківській практиці виникає велика кількість різноманітних ризиків. Але оскільки надання позичок (саме яке, перш за все, і визначає кредитну діяльність банку) є основним

джерелом прибутку банку, то їх неповернення завдає банку великих збитків, що робить кредитні ризики визначальними у діяльності банків [3, с. 6].

В економічній літературі не існує єдиного підходу до поняття «кредитний ризик». Визначення російських фахівців відображають єдиний підхід авторів до кредитного ризику як можливості збитків внаслідок неповернення основної суми боргу та процентів за ним [4,5,6,7,8].

Рис. 3.1 Класифікація банківських ризиків [3, с. 6]

Інша група дослідників характеризують кредитні ризики як ризики витрат. На їх думку, сутність кредитного ризику, що виникає при підписанні кредитної угоди, можна найкраще охарактеризувати як ситуацію, в якій контрагент операції (банк, клієнт) не може або не хоче виконати зобов'язання, що виникли в момент укладення фінансової угоди [9,10].

Також існує точка зору, що ризик, пов'язаний з кредитною діяльністю, можна визначити як «відсутність впевненості щодо вчасного і повного повернення кредитних коштів контрагентом банку [11, с. 324]».

Деякі економісти пропонують характеризувати ризик за допомогою показників теорії ймовірності і математичної статистики. У рамках цього підходу кредитний ризик розглядається як ймовірність зменшення вартості частини активів у вигляді суми виданих кредитів або зниження прибутковості від цієї частини активів значно нижче очікуваного рівня [11, с. 64]. Однак слід зазначити, що вживання висловлювання «виданих кредитів» є не можливим, оскільки кредит - це відносини, які неможливо ні давати, ні повертати, тому доречним буде використання терміну «позичка».

Кожний з вітчизняних науковців, які досліджують питання економічної сутності кредитних ризиків банківських установ (В. В. Вітлінський,

О. В. Пернарівський, О. В. Дзюблюк, О. В. Голуб, В. В. Бушуєва, А. М. Герасимович), дотримуються власної думки щодо трактування терміну «кредитний ризик». Узагальнюючи їх дослідження, можна дати таке визначення: кредитний ризик - це ймовірність повної або часткової втрати вартості активів банку в результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання [12,13,14,15,16,17]. В даному випадку під частковою втратою вартості активу слід розуміти втрату частини номінальної вартості активу. У випадку ж неповернення позички слід казати не про втрату вартості активу, а втрату самого активу.

Такі науковці, як А. О. Єпіфанов, І. В. Сало, О. А. Криклій під кредитним ризиком пропонують вважати можливість того, що у майбутньому в певний момент вартість банківських активів зменшиться у зв'язку з неповерненням (неповним або несвоєчасним поверненням) цих активів [18]. В даному випадку мова йде тільки про номінальну вартість активу, оскільки актив виражений в сучасних грошах без власної вартості.

Незважаючи на відмінності у трактуваннях ризику як дефініції, спільними рисами у них є наявність невизначеності, існування альтернатив і необхідність вибору, ймовірність втрат у частині прибутку.

Узагальнюючи вищевикладені науково -теоретичні підходи

науковців до визначення кредитного ризику слід зазначити, що кредитний ризик це грошове вираження імовірнісного відхилення фактичних результатів з надання позичок від очікуваних (настання ризикової події) унаслідок невизначеності дії екзогенних та ендегенних факторів як відповідної реакції на керування рішеннями, пов'язаними з кредитуванням. Він не обмежується межами грошового виміру імовірнісного відхилення реалій від прогнозів, і охоплює сферу вилучення додаткової незапланованої вигоди (доходу, прибутку) порівняно з прогнозованими ризиковими подіями в умовах подолання невизначеної в русі вартості.

Отже, таким чином, можна зробити висновок, що кредитний ризик апріорі супроводжує весь комплекс кредитних відносин, які виникають у процесі здійснення певної кредитної угоди та надання позики потенційному клієнтові банку.

Враховуючи зазначене вище, в узагальненому вигляді специфічні елементи сутності кредитного ризику як різновиду банківських ризиків представлені на рис. 1.2. [19, с. 455].

На рис. 3.2, вихідним моментом є саме розуміння об'єкту, з яким пов'язується виникнення кредитного ризику банку, як всього взаємопов'язаного комплексу етапів процесу банківського кредитування, основою цілісності якого є необхідність забезпечення надійності та прибутковості кредитних операцій банку.

Отже, відповідно, виникнення процесу банківського кредитування в сучасному його розумінні природно пов'язане із управлінням кредитним ризиком, який, у свою чергу, є зворотною стороною головної мети кредитних операцій банків – прибутковості: підвищення доходності супроводжується зростанням ризику. З урахуванням цього до певної міри хибною є думка, що об'єктом кредитного ризику є кредитна операція [19, с.459].

Отже, кредитний ризик превалює у тих банківських процесах, що пов'язані із проведенням активних операцій з юридичними і фізичними особами та здійсненням операцій на міжбанківському ринку. Класифікувати кредитний ризик банку можна більш детально.

Рис. 3.2 Специфічні елементи поняття “кредитний ризик” як різновиду ризиків банків

У сучасній економічній літературі існує безліч класифікацій кредитних ризиків у діяльності банківських установ. Кожен автор пропонує власні класифікаційні ознаки, до основних з яких належать: рівень виникнення кредитного ризику, сфера виникнення кредитного ризику, ймовірність реалізації кредитного ризику, статус позичальника, можливість прогнозування кредитного ризику та термін дії кредитної угоди. Класифікацію кредитних ризиків представлено у табл. 3.1 [18, с. 188].

Як видно з табл. 1.1, критеріїв класифікації кредитних ризиків достатньо багато. Однак, дана класифікація не дає можливості зі стовідсотковою точністю визначити причину настання конкретного кредитного ризику. Втім, основною метою класифікації кредитних ризиків є створення ієрархічної, динамічної, керованої і цілеспрямованої системи, що функціонує в умовах невизначеності в єдності закономірно розташованих і взаємно пов'язаних елементів.

Таблиця 3.1

Класифікація кредитних ризиків банку

Критерії класифікації кредитних ризиків	Види кредитних ризиків
За рівнем виникнення	індивідуальний кредитний; портфельний кредитний.
За фінансовими наслідками	кредитний ризик, наслідком якого є фінансові втрати; кредитний ризик, наслідком якого є втрачена вигода; кредитний ризик, наслідком якого є фінансовий дохід.
За сферою виникнення	зовнішній; внутрішній.
За ймовірністю реалізації	реалізований кредитний ризик; потенційний кредитний ризик.
За статусом позичальника	ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів; ризик при кредитуванні юридичних осіб; ризик при кредитуванні фізичних осіб; ризик при кредитуванні банків; ризик при кредитуванні інсайдерів.
За можливістю прогнозування	прогнозований; не прогнозований.
За видом кредитної операції	ризик при безпосередній видачі позички; ризик при операціях з векселями; ризик при лізингових операціях; ризик при факторингових операціях; ризик при гарантійних операціях.
За можливістю прийняття	ризик, що береться банком самостійно; ризик, що передається страховій компанії (гаранту, поручителю); ризик, що розподіляється між іншими банками (при консорціумному кредитуванні).
За терміном дії кредитної угоди	кредитний ризик при короткострокових фінансових угодах; кредитний ризик при довгострокових фінансових угодах.

Виявлення джерел кредитного ризику є передумовою ефективного управління ризиками, тому необхідно розглянути структуру кредитного ризику з точки зору причин його виникнення. Джерела кредитного ризику - це ті фактори, які спричиняють невизначеність під час здійснення кредитних операцій. Узагальнивши різні підходи щодо класифікацій кредитних ризиків можна навести наступні характеристики джерел їх виникнення у табл. 3.2 [18, с. 128].

Таблиця 3.2

Характеристика джерел виникнення кредитного ризику

Група ризику	Вид ризику	Характеристика джерела
Зовнішні ризики	Ризик, пов'язаний із позичальником, гарантом, страховиком	
	Об'єктивний (фінансових можливостей)	Нездатність позичальника (гаранта, страховика) виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів
	Суб'єктивний (репутації)	Репутація позичальника (гаранта, страховика) в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні кредитного договору, гарантійного листа, договору страхування
	Ризик, пов'язаний із предметом застави	
	Ліквідності	Неможливість реалізації предмета застави
	Кон'юнктурний	Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди
	Загибелі	Загибель предмета застави
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні договору застави
	Ризики, пов'язані із зовнішнім щодо банку середовищем	
	Загальні	Ризики стихійних лих
	Ризики операційного середовища	Ризики країни; політичні, нормативно- правові, економічні ризики; ризики конкуренції
Внутрішні ризики	Ризики управління	Помилки, шахрайство та зловживання персоналу
		Неефективна організація кредитного процесу
		Нездатність керівництва приймати раціональні рішення

Як видно з табл. 3.2., наведена класифікація джерел кредитного ризику враховує як природу та специфіку факторів, так і можливість нейтралізувати їх негативну дію на результати кредитної діяльності банку. Як бачимо, причин виникнення кредитного ризику безліч. Всі вони так чи інакше пов'язані як з діяльністю банку, зокрема кредитною політикою, яку він проводить, так і з діяльністю тих, кому довіряються кошти, тобто з позичальниками.

Узагальнюючи викладений вище матеріал, кредитний ризик доцільно визначити як кількісна оцінка можливості невідповідності

очікуванням обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків, пов'язаних з поверненням основного боргу позичці та відсотків за ними, у результаті цілеспрямованого або стихійного порушення порядку здійснення процесу банківського кредитування, яка призводить до зміни фінансового стану та динаміки розвитку банку.

Рівень кредитного ризику залежить безпосередньо від впливу та характеру прояву факторів, що зумовлюють його виникнення та розвиток.

Після визначення сутності кредитного ризику та проведення його класифікації постає необхідність розгляду ефективної оцінки кредитного ризику для можливості управління ним. Якщо враховувати взаємопов'язаність ризику та доходності, то оцінка ризику дасть можливість кредитору визначити свою готовність ризикувати, тобто встановити певну допустиму межу ризику при видачі позики.

У зв'язку з тим, що кредитний ризик має певні особливості, його оцінка слід проводити на підставі як якісного так і кількісного аналізу.

Якісний аналіз здійснюється в декілька етапів. На першому етапі якісний аналіз кредитного ризику полягає у визначенні можливих джерел кредитного ризику, здійснюється аналіз кредито- і платоспроможності позичальників.

На другому етапі вивчення факторів, що впливають на величину оцінки кредитного ризику. Враховуючи як природу, специфіку факторів, так і можливість нейтралізувати їхню негативну дію на результати кредитної діяльності банків, слід розрізняти три групи факторів в кредитних ризиків банківських установ: фактори зовнішнього щодо банків та контрагентів середовища; внутрішньобанківські фактори; фактори притаманні діяльності позичальника.

Слід зазначити, що американські банкіри важливими факторами впливу на кредитні ризики визначили лібералізм у видачі кредитів

(46%), слабкість кредитної політики та стратегії ризиків (30%), концентрацію кредитів (24%) [21].

Також, слід зазначити, що сучасна банківська практика поділяє фактори впливу на оцінку кредитного ризику на рівні конкретного позичальника та на рівні кредитного портфелю в цілому (таблиці 3.3)

Таблиця 3.3

Фактори, що впливають на величину оцінки кредитного ризику

Індивідуальний ризик	Сукупний ризик
Нестабільність економічної ситуації	
Зміна фінансового стану позичальника	Зміна грошово-кредитної політики НБУ (вимоги до резервування)
Кредитна історія позичальника	Зміна в кредитній політиці
Зміна якості забезпечення кредиту	Макроекономічний фактор
Якість управління підприємством-позичальником	Особистий фактор (поведінковий)
Зміни умов кредитування	
Особистий фактор (поведінковий)	

Характерною особливістю усіх факторів є те, що ні банки, ні їх клієнти не можуть безпосередньо впливати на фактори в повному обсязі. Разом з тим вплив цих факторів на результати кредитних операцій є вагомими.

Законодавчо-нормативна база визначає правила та умови банківської діяльності, тому її недосконалість та неадекватність призводить до виникнення ризикових ситуацій. Особливу увагу доцільно звернути на характер регулювання кредитної діяльності та кредитних ризиків банків НБУ. Одним із найважливіших інструментів впливу НБУ на кредитну діяльність є формування грошово-кредитної політики, залежно від умов якої змінюється рівень облікової ставки, вимоги до резервування в банках та умови кредитування. Від цього зовнішнього фактору залежить рівень банківського регулювання кредитних ризиків, видача ліцензій на здійснення діяльності, адекватність методик установлення нормативів

ризик, формування резервів під можливі втрати від кредитних операцій, стандарти звітності за кредитними операціями.

На наступних етапах проводиться класифікація та структуризація кредитного ризику, визначається суб'єктивна складова кредитного ризику.

Після визначення джерел виникнення та факторів, які впливають на кредитний ризик, проводять кількісний аналіз оцінки.

Кількісний аналіз кредитного ризику полягає в оцінці кредитоспроможності позичальника і спирається на низку методів, серед яких коефіцієнтний метод, метод експертних оцінок, статистичні методи, тощо. Отже, розглянемо кожний метод детально.

Коефіцієнтний метод полягає в розрахунку показників фінансового стану позичальника (показники ліквідності, ділової активності, рентабельності та фінансової стійкості) і порівняння їх з нормативними (критеріальними) значеннями. Проте слід зазначити, що аналіз за коефіцієнтним методом ускладнюється внаслідок відсутності форм урахування зв'язків між окремими коефіцієнтами, їх відносної автономності, відмінностей у рівнях критеріальних значень, непорівнюваності та різноспрямованості, що ускладнює виявлення загальних тенденцій. Крім того, значення одних коефіцієнтів можуть відповідати нормативним, а інших - ні, що потребує ранжування пріоритетності впливу коефіцієнтів під час оцінки кредитного ризику.

Метод експертних оцінок, який передбачає обробку й аналіз результатів опитування експертів щодо ймовірності настання небажаної події, яка може призвести до збитків банку за кредитною операцією або кредитним портфелем у цілому. Одним із наочних прикладів оцінки кредитного ризику експертним методом є рейтингові методики оцінки кредитоспроможності позичальника, що використовуються вітчизняними банками. Цей метод є дуже важливим під час прийняття рішення про видачу кредиту, формування резерву під кредитні операції, встановлення адекватної ставки відсотка за кредитом. Підставою для прийняття подібних рішень має бути рівень індивідуального кредитного ризику. На

практиці дуже часто такі рішення приймаються з урахуванням лише кредитного ризику стосовно позичальника, що призводить до їх неадекватності.

На наш погляд найбільш поширеним методом оцінки рівня кредитного ризику є *статистичний метод* який визначається як вивчення статистики втрат, що мали місце при минулих рішеннях. Встановлюється їх величина, проводиться імовірнісний аналіз (величина збитків / до кредитного портфелю). Аналітиками банку розробляється прогноз на майбутнє. До статистичних методів оцінки кредитного ризику можна віднести метод дискримінантного аналізу, який дає змогу розбивати позичальників на класи. Наприклад, за допомогою цього методу можна побудувати класифікаційні моделі для прогнозування результатів кредитної угоди (чи виконає позичальник умови).

При статистичному методу оцінки кредитного ризику та управління кредитним ризиком відбувається шляхом аналізу наступних даних:

- аналіз складу, структури та динаміки в цілому активів банку;
- аналіз складу, структури та динаміки кредитного портфелю в розрізі клієнтів та в розрізі валют;
- визначення ступеню диверсифікації кредитного портфелю;
- аналіз якості кредитного портфелю.

Щодо оцінки якості кредитного портфеля передбачається аналіз його ризикованості та прибутковості. Найбільш поширеними показниками оцінки ступеня ризику банківського кредитування є наступні [18]:

- показник ступеня ризику кредитних операцій (формула 3.1);
- питома вага проблемної заборгованості в кредитному портфелі банку (формула 3.2);
- питома вага непокритих ризиків кредитного портфеля (формула 3.3).

Показник ризику являє собою співвідношення величини очікуваних збитків і кредитного портфеля бруто.

$$P_{\text{кп}} = \frac{P_{\text{кр}}}{\text{КП}_{\text{брутто}}} \times 100 \quad (3.1)$$

де, РКП - показник ступеня ризику кредитного портфеля банку;

$P_{\text{кр}}$ - сума фактично створеного резерву для покриття можливих збитків за кредитними операціями;

$\text{КП}_{\text{брутто}}$ - сукупна величина наданих позик.

Чим менше значення показника ризикованості кредитного портфеля банку, тим вище його якість за умови достатності сформованих резервів.

$$D_{\text{пр}} = \frac{K_{\text{пр}}}{\text{КП}_{\text{брутто}}} \times 100 \quad (3.2)$$

де ДПР - частка проблемної заборгованості в кредитному портфелі банку;

$K_{\text{пр}}$ - величина проблемних позичок.

Показник частки проблемної заборгованості дає можливість оцінити, яка частина виданих позичок є найбільш ризикованою та сумнівної до погашення. В даному випадку до проблемних позиках ми віднесли сумнівну і пролонговану заборгованості.

Оцінити повноту сформованих резервів для покриття збитків по проблемній заборгованості дозволяє наступний показник.

$$D_{\text{нпр}} = \frac{K_{\text{пр}} - P_{\text{кр}}}{\text{КП}_{\text{брутто}}} \times 100 \quad (3.3)$$

$D_{\text{нпр}}$ – частка непокритих кредитних ризиків у кредитному портфелі банку.

Показник питомої ваги непокритих ризиків проблемних позик в обсязі кредитного портфеля повинен прагнути до нуля або приймати від'ємне значення в разі перевищення суми сформованих резервів над проблемною заборгованістю.

Оцінка якості кредитного портфеля банку передбачає крім аналізу показників ризику, розрахунок і аналіз значень показників прибутковості: прибутковості кредитного портфеля (КП) (формула

3.4), чистої прибутковості КП (формула 3.5), скоригована на ризик маржа (RAM) (формула 3.6).

Показник прибутковості кредитного портфеля банку визначає, скільки одиниць доходу припадає на одиницю розміщених коштів:

$$Дкп = \frac{ПД}{КП} \times 100 \quad (3.4)$$

де ДКП - дохідність кредитного портфеля;

ПД - процентні доходи.

Вищенаведений показник дозволяє оцінити валову прибутковість вкладень без урахування витрат на придбання ресурсів. Врахувати вартість кредитних ресурсів дозволяє показник чистого прибутковості кредитних вкладень:

$$\begin{aligned} ЧД_{кп} &= \frac{ЧПД}{КП} \times 100 ; \\ ЧПД &= ПД - ПР \end{aligned} \quad (3.5)$$

де ЧДкп - чиста прибутковість кредитного портфеля;

ЧПД - чистий процентний дохід;

ПР - процентні витрати.

Крім того, важливим показником аналізу якості кредитного портфеля банку, що об'єднує оцінку дохідності та ризику, є виважена (скоригована) на ризик маржа:

$$RAM = \frac{ЧПД - У_{кр}}{ЧА} \times 100 \quad (3.6)$$

де, RAM – скоригована на ризик маржа (Risk Average Margin);

Укр - покриття збитків від проведення кредитної діяльності за рахунок сформованих резервів;

ЧА – чисті активи.

Слід зазначити, що до оцінку якості кредитного портфелю слід віднести наступні:

- співвідношення кредитного портфеля та активів, яке має бути не більшим за 65 %;

- співвідношення кредитного портфеля та зобов'язань з нормативним значенням не більше 75 %;

- співвідношення капіталу та кредитного портфелю, яке має бути більше 25 %.

Дані показники спрямовані на формування банком економічно обгрунтованої та зваженої кредитної політики.

Вимірювання та мінімізація кредитного ризику при здійсненні міжбанківських операцій забезпечується за рахунок щомісячного аналізу фінансового стану банків-контрагентів, встановлення рішенням КУАП лімітів бланкових операцій на банки-контрагенти та моніторингу використання вказаних лімітів.

З метою оцінки та мінімізації кредитного ризику банком встановлюються внутрішньобанківські ліміти кредитного ризику; проводиться постійний моніторинг їх дотримання.

Національний банк України з метою реалізації функції банківського нагляду здійснює постійний контроль за рівнем банківських ризиків у цілому та кредитного ризику зокрема. Контроль за рівнем кредитного ризику здійснюється з урахування факторів кількісної оцінки кредитного ризику, показників якості управління та прямого ризику - ризик, що зменшується, стабільний, або такий, що зростає. Цей підхід дає змогу визначити існуючі та потенційні проблеми і своєчасно вжити необхідних заходів щодо мінімізації збитків банку від кредитної діяльності.

Слід зазначити, що використання зазначених моделей у банківській практиці ускладнено у зв'язку з відсутністю чи невідповідністю нормативних значень показників фінансового стану позичальників реаліям вітчизняної економіки.

У міжнародній банківській практиці найбільш відомі 2-модель Альтмана, модель Фулмера, які використовуються для прогнозування банкрутства підприємства, і модель нагляду за кредитами Чессера. Останнім часом набули поширення структурні моделі, що ґрунтуються на дослідженнях Р. Мертона, та моделі скорочених форм.

Отже, всебічне врахування впливу розглянутих факторів на

рівень кредитних ризиків та якісна і кількісна оцінки значною мірою сприятиме підвищенню ефективності кредитних операцій, допоможе гідно виходити із кризових ситуацій у банківській діяльності та обумовлюватиме стабільність функціонування банківських установ.

У розпорядженні ризик-менеджменту банків сьогодні знаходиться безліч моделей, що описують динаміку кредитного ризику та дозволяють сформулювати та прийняти управлінські рішення щодо його мінімізації. Більшість з найпопулярніших моделей ґрунтуються на засадах кореляційно-регресійного аналізу, теорії ймовірності, теорії нечітких множин і її застосування для управління погано визначеними економічними процесами [22].

Тим не менш, усі перелічені вище підходи стали можливими для повсякденного застосування в банківській практиці через стрімкий розвиток коп'ютерно-інтегрованого моделювання та управління. Застосування імітаційних моделей, заснованих на принципах системної динаміки є високо агрегованим, адже побудова, обчислення та аналіз відбуваються з використанням сучасних систем моделювання (наприклад, DYNAMO, IThink, VENSIM тощо) [22]. Уявлення про функціонування банку як динамічної системи ґрунтується на припущенні про об'єктивне існування неперервного руху сукупності потоків, зокрема, грошових, ресурсних, людських, інформаційних. Це цілком відповідає сучасним уявленням науковців про концепт банківської діяльності, і тому результати, отримані за допомогою імітаційного економіко-математичного моделювання, характеризуються високим ступенем адекватності [23].

Погоджуючись з цим, зазначимо, що, на наше переконання, основою логіки ефективного управління кредитним ризиком банку є забезпечення сталого руху грошових потоків у ньому. На практиці первинними ознаками такого руху є динаміка кредитних і депозитних ресурсів банку, адже саме їх незбалансованість і провокує кредитний

ризик, визначаючи, відповідно, його масштаби в майбутньому, а відтак – і способи його мінімізації.

В узагальненому вигляді модель кредитного ризику, що виникає з динамічних зрушень і незбалансованості обсягів залучених і розміщених коштів виглядає наступним чином:

$$\begin{cases} I_{CR_t} > I_{DR_t} \\ I_{CR_t} < I_{DR_t} \\ I_{CR_t} = I_{DR_t} \end{cases} \quad (3.7)$$

де I_{CR_t} – темп зростання наданих позичок в певному періоді часу t ;

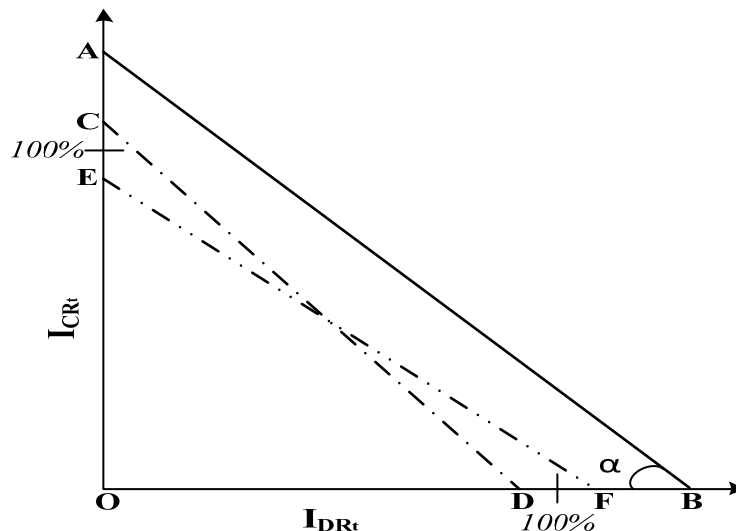
I_{DR_t} – темп зростання залучених коштів в певному періоді часу t .

Емпіричний аналіз представленої системи демонструє, що перебіг практичної діяльності банку може характеризуватися одним з трьох результатів: кредитування відбувається швидшими темпами, ніж нарощення депозитної бази, або динаміка кредитної діяльності не випереджує акумуляцію залучених коштів, або ж кредитування та залучення депозитів мають ідентичну динаміку.

Представлена модель характеризує уявлення про найбільш ефективну, на нашу думку, діагностику кредитного ризику, а саме – порівняння збалансованості динаміки зміни залучених і розміщених коштів. Іншими словами, перевищення темпу зростання наданих позичок над темпом зростання депозитних ресурсів і породжує кредитний ризик, попередити негативний вплив якого можна, передбачивши його появу та оцінивши його обсяги.

Безперечною перевагою даної моделі є простота її аналізу, адже вона не вимагає застосування спеціалізованих апаратних методів. Найбільш доцільним вважаємо проводити графічно-аналітичну оцінку кредитного ризику за цією моделлю, послуговуючись методами аналітичної геометрії та тригонометрії. Виходячи з того, що в

розпорядженні аналітика є лише дві змінні – темпи зростання, відповідно, кредитних і депозитних ресурсів – моделювання кредитного ризику та його подальша оцінка має відбуватися у планіметричному двовимірному просторі. Через те, що зазначені вище показники не можуть приймати від’ємне значення, всі аналітичні процедури відбуватимуться в межах першого квадранту прямокутної координатної вісі (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Ідеографічна модель збалансованості динаміки кредитних і депозитних ресурсів банку

Як зображено на рис. 3.3, кредитний ризик, породжений дисбалансом динаміки наданих позичок і залучених вкладів, графічно може бути описаний як прямокутний трикутник, утворений відкладеними по осям X і Y, відповідно, темпів зростання депозитів і кредитування, а також лінії порівняння їх рівнів (трикутник AOB). Відтак, розміри цього ризику можуть бути виражені через площу вказаного трикутника:

$$CR_t = S_{VAOB} = \frac{1}{2} \cdot \Delta AOB = \frac{1}{2} \cdot I_{CR_t} \cdot I_{DR_t}, \quad (3.8)$$

де CR_t – розмір кредитного ризику за період t .

Відтак, збільшення площі трикутника свідчить про розширення діяльності банку, зменшення – про її звуження, що само по собі може демонструвати масштабність гіпотетичного кредитного ризику, адже останній прямо залежить від абсолютних показників функціонування певного банку.

Втім, для більшої інформативності аналізу представленої моделі варто звернутися до тригонометричних методів, розрахувавши тангенс кута нахилу гіпотенузи трикутника збалансованості динаміки кредитних і депозитних ресурсів до осі абсцис $\angle \alpha$, що є відношенням протилежного катета трикутника до прилеглого:

$$\operatorname{tg}(\alpha) = \frac{AO}{BO} = \frac{I_{CR_t}}{I_{DR_t}}, \quad (3.9)$$

Цей показник поєднує динаміку двох характеристик функціонування будь-якого банку, а тому однією з його переваг є універсальність застосування. Економічний зміст тангенсу гострого кута в трикутнику збалансованості динаміки кредитних і депозитних ресурсів визначений прямим зв'язком між розміром кута α та обсягами прогнозованого кредитного ризику. Таким чином, чим більшим є тангенс (а відтак – і кут), тим більший кредитний ризик створює дисбаланс темпів зростання позичок і депозитів банку.

Обчислення можливих варіантів нахилу гіпотенузи до осі Х демонструє, що, з огляду на дилему «ризикованість–прибутковість», найбільш прийнятними значеннями тангенсу α є ті, що прямують до 1 (адже це свідчить про збалансованість діяльності певного банку). Чим більше буде зростати значення цього показника, тим більш ризикованою є кредитна діяльність. З іншого боку, значення менше 1 є неприйнятними через втрату прибутку, обумовлену надмірною консервативністю кредитної політики банку.

Беручи до уваги інтенсивність і напрямок динаміки кредитних і депозитних ресурсів, вважаємо за доцільне рекомендувати також обчислювати якість динамічного балансування діяльності банку, показником якої є, зокрема, кут перетину гіпотенуз трикутників за базисний (COD) і поточний (EOF) періоди. Розмір цього кута може бути оцінений наступним чином:

$$tg(\beta) = \frac{COЧFO - EOЧDO}{COЧEO + DOЧFO} = \frac{I_{CR_0} \text{Ч} I_{DR_1} - I_{CR_1} \text{Ч} I_{DR_0}}{I_{CR_0} \text{Ч} I_{CR_1} + I_{DR_1} \text{Ч} I_{DR_0}}, \quad (3.10)$$

де I_{CR_0} – базисний темп зростання наданих позичок;
 I_{CR_1} – поточний темп зростання наданих позичок;
 I_{DR_0} – базисний темп зростання залучених коштів;
 I_{DR_1} – поточний темп зростання залучених коштів;

Можливі два випадки напрямку значення тангенсу досліджуваного кута – від’ємний і додатній. Від’ємне значення характерне для збільшення в поточному періоді темпів зміни обсягів наданих кредитів та зменшення обсягів залучених ресурсів. При цьому, чим більшим є такий розрив, тим більш від’ємним є таке значення. Також від’ємне значення характерне для більш різкого зменшення темпів зміни залучених ресурсів у порівнянні з темпами зменшення наданих позичок.

Додатне значення характерне для зменшення темпів зміни обсягів наданих позичок та збільшення темпів зміни залучених ресурсів. Якщо оцінювати різні значення кута з погляду аналізу передбачення розвитку кредитного ризику, найбільші прийнятними є додатні значення, а неприйнятними – від’ємні.

Виходячи із вище сказаного, процедура управління кредитним ризиком на основі дослідження збалансованості

динаміки кредитних та депозитних операцій банку полягає у реалізації наступних етапів:

- по-перше, здійснюється визначення інтервалів часу, з погляду яких розглядаються горизонти управління кредитним ризиком: поточний (оперативний), тактичний та стратегічний;

- по-друге, проводиться узагальнення процесів згортання та розширення банківської діяльності, що дозволяє визначити ступінь попередження кризових ситуацій в управлінні кредитним ризиком;

- по-третє, відповідно до схеми аналізу щодо попередження розвитку кредитного ризику в банку визначаються потенційно можливі ознаки кредитного ризику та напрямки протидії [24].

3.2. Структуризація чинників кредитного ризику банківської системи України

Сучасні тенденції розвитку банків характеризуються суттєвими змінами в умовах їх діяльності, які зумовлені погіршенням якості активів, зниженням ефективності проведення операцій та викликають необхідність обґрунтування управлінських рішень у сфері оптимізації фінансових результатів і ризиків. Процеси глобалізації фінансових ринків, посилення конкуренції у банківському секторі економіки, необхідність лібералізації внутрішнього фінансового ринку стали чинниками посилення негативного впливу глобальної економічної кризи на економіку держави в цілому та її банківський сектор зокрема. Зважаючи на сучасні проблеми функціонування банків в умовах подолання наслідків економічної кризи, зростає актуальність питань пов'язаних з ризиками банківського кредитування та його основними чинниками.

Питання кредитної діяльності банків розглянуті в працях багатьох учених-економістів, зокрема таких, як В.В.Вітлінський, А.П.Ковальов, С.Н.Кабушкін, А.Б.Камінський та інших. Вчені розглядають зміст кредитного ризику, його складові та методи оцінки і прогнозування. Сучасні дослідження кредитної діяльності вітчизняних банків проводять В. Зимовець, Н. Шелудько (оцінка макроекономічних аспектів активізації банківського кредитування) [25], Н. Няньчук (аналіз тенденцій кредитної діяльності на вітчизняному ринку) [26]. Обґрунтування та вплив чинників на кредитний ризик банківських установ містяться у працях зарубіжних економістів [27, 28, 29, 30], однак подібні дослідження ризикоутворюючих чинників кредитної діяльності банків України відсутні.

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в обґрунтуванні та аналізі напрямів впливу чинників кредитного ризику банківської системи України.

Для досягнення поставлених у дослідженні завдань автором висунуто наступні припущення щодо впливу макроекономічних та мікроекономічних чинників на рівень кредитного ризику банківської системи України:

- макроекономічні – рівень економічного розвитку, фаза економічного циклу, соціально-економічні показники, уразливість до зовнішніх портясін;

- мікроекономічні – спеціалізація банківських установ, агресивність кредитних політик, рівень диверсифікації доходів, ризикованість кредитних операцій, достатність капіталу.

Враховуючи необхідність математичної формалізації зазначених вище чинників для оцінки їх кількісного впливу на дохідність та ступінь ризику кредитної діяльності вітчизняних банків, пропонуємо використовувати наступні показники.

Для оцінки макроекономічних чинників:

- темпи зростання реального валового внутрішнього продукту та інфляції дозволить оцінити рівень економічного розвитку та фазу економічного циклу розвитку економіки, загальнонаціональний рівень кредитоспроможності позичальників;

- залежність економіки держави від зовнішніх потрясінь оцінюватиметься за допомогою показника співвідношення сальдо експорт-імпорт до ВВП, який характеризує стійкість та конкурентоздатність економіки;

- стадію економічного циклу пропонується оцінювати за показником співвідношення кредитів до ВВП – чим більшим є значення показника, тим більший ризик накопичується в банківській системі;

- рівень соціально-економічного розвитку держави також характеризує рівень безробіття.

Аналіз праць зарубіжних вчених-економістів з питань факторів дохідності та ризикованості банківського бізнесу [27, 28, 29, 30] зумовив вибір показників для оцінки мікроекономічних чинників кредитних політик вітчизняних банків:

- для оцінки спеціалізації банку та його кредитної політики (агресивна, оптимальна чи стримана) показники часток високоліквідних активів та кредитного портфеля (нетто) у чистих активах;

- оцінити джерела кредитних ресурсів, та, непрямым чином, уразливість до зовнішніх потрясінь можна за допомогою показника співвідношення коштів клієнтів до наданих кредитів;

- оцінити загальний рівень ризику банківської діяльності дозволяють показники адекватності власного капіталу (співвідношення власного капіталу та чистих активів) та частки проблемної заборгованості в портфелі;

- крім того, у дослідженні висувається припущення щодо впливу присутності іноземного капіталу на ризикованість

кредитних вкладень банків України; для оцінки цього чинника перевірявся вплив на незалежну змінну таких показників – динаміка кількості банків з іноземним капіталом, динаміка кількості банків зі 100-м іноземним капіталом; динаміка частки іноземного капіталу в статутному.

Для кількісної оцінки впливу визначених чинників на показник ризикованості кредитної діяльності банків України (динаміка показника співвідношення резервів за кредитами до кредитного портфеля) використано щомісячні дані по банківській системі України – розділ «Основні показники діяльності банків України станом на 1 число місяця», що публікуються у кожному номері «Віснику Національного банку України» [31]. При проведенні дослідження висувалися припущення стосовно впливу кожного з чинників з часовим лагом в 2, 3 та 6 місяців. Придатність моделей для обґрунтування економічних висновків визначалася на основі коефіцієнтів кореляції (точність моделей), значущості F-критерію (перевірка адекватності моделі), рівня значущості окремих коефіцієнтів (перевірка адекватності чинників) та автокореляції залишків (надійність моделі). Варто зауважити, що в статті представлені результати розрахунків з виключенням незначущих чинників. Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності ризикованості кредитної діяльності банківської системи України від макро- та мікроекономічних чинників за період 01.01.2004-01.04.2015 рр. наведено в табл. 3.4.

Як свідчать дані таблиці 3.3, усі моделі є достатньо точними та надійними. Найгірші показники мають 3-я та 4-а специфікації моделей, оскільки часовий лаг для окремих чинників може відрізнятися. Так, ці специфікації моделей дозволяють визначити вплив макроекономічних чинників, хоча при цьому більшість мікроекономічних чинників є незначущими.

Таблиця 3.4

**Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності
ризикованості кредитної діяльності банківської системи України
від макро- та мікроекономічних чинників за період **
01.01.2004-01.04.2015 рр.

Незалежні змінні	Специфікації моделей				
	1	2	3	4	5
	Лінійні функції				Степенева функція
	3 лагом:				
	-	1 міс.	3 міс.	6 міс.	
Динаміка ВВП	н/з	н/з	н/з	н/з	-0,12381
Індекс споживчих цін	н/з	н/з	-1,50237	1,57210	н/з
Рівень безробіття	н/з	0,20616	0,22017	н/з	н/з
Сальдо експорт-імпорт, у % до ВВП	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
Кредити/ВВП	н/з	н/з	н/з	н/з	-0,01238
Разом за макроекономічними чинниками	х	0,20616	-1,28219	1,57210	-0,13619
Динаміка частки високоліквідних активів	- 0,19783	н/з	н/з	н/з	-0,15221
Динаміка співвідношення кредитів клієнтам до чистих активів	- 0,50293	н/з	н/з	н/з	н/з
Динаміка співвідношення коштів клієнтів до кредитів	н/з	0,34014 5	н/з	н/з	н/з
Динаміка частки проблемної заборгованості в портфелі	0,63343	0,47597	0,23610	0,34455	0,60903
Динаміка співвідношення власного капіталу та чистих активів	н/з	- 0,32141	н/з	н/з	н/з
Динаміка частки іноземного капіталу в статутному	0,04785	н/з	н/з	н/з	0,07811
Разом за мікроекономічними чинниками	- 0,01948	0,49470	0,23610	0,34455	0,53492
R-квадрат	0,71289	0,43943	0,335148	0,255274	0,72058
Значущість F–критерію	0,00005	0,00019	0,012187	0,057742	0,00002

н/з – незначуща змінна; Розрахунки автора за даними [31].

Зміни реального ВВП відображають розвиток економіки держави. Саме тому темпи зростання валового внутрішнього

продукту впливають на показники ризику позитивно (зі знаком „-”): по мірі покращання загальнооекономічної ситуації, приросту додаткової вартості, що створюють галузі економіки, зростають їх доходи, платоспроможність, що й зменшує ризикованість кредитних операцій банківських установ. Однак зміни ВВП впливають на ризик нелінійно, що пояснюється не такою значною варіацією показника зростання економіки порівняно з показником ризику.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) з лагом у 3-и місяці позитивно (зі знаком «-») впливає на рівень резервування, а з лагом у 6-ть місяців – негативно (зі знаком «+»). Зазначене дає підстави стверджувати, що у більш короткостроковій перспективі зростання ІСЦ свідчить про пожвавлення економіки та відповідно про зниження ризиків, однак збільшення часового лагу до 6-ти місяців дає змогу оцінити зростання ІСЦ як свідчення «перегріву» економіки та накопичення й зростання ризикованості кредитних вкладень.

Рівень безробіття негативно впливає на показник ризику кредитних вкладень банків України (зі знаком «+»), причому цей чинник є значущим з часовим лагом у 3-и та 6-ть місяців. Отже, рівень безробіття є індикатором нестабільності економіки та спричиняє погіршення показників платоспроможності позичальників банку, та протягом 3-6 місяців здатен значно впливати на показники ризику кредитної діяльності банківських установ України.

Співвідношення кредитів до валового внутрішнього продукту позитивно впливає на ризикованість кредитних операцій банків України. Таким чином, можна стверджувати, що в період економічного підйому (високі значення чинника), коли відбувалося накопичення ризиків, співвідношення резервів до кредитів було мінімальним, а у кризовий період скорочення обсягів кредитування (зменшення чинника) відбувалося збільшення показників ризикованості банків України.

Динаміка частки високоліквідних активів позитивно (зі знаком «-») впливає на рівень ризикованості кредитів, що надані українськими банками. Тобто, коли банки проводять більш обережну політику по розміщенню ресурсів (значення чинника максимальне),

рівень ризику знижується. Позитивний вплив динаміки співвідношення кредитів клієнтам до чистих активів (зі знаком «-») пояснюється тим, що в розрахунках використовувався показник чистих кредитів за вирахуванням резервів; при зростанні резервів показник чистих активів зменшується. Тому можна зробити висновок, що показник кредитної експансії не завжди характеризує потенційний ризик кредитних операцій банків. Аналогічно можна пояснити негативний (зі знаком «+») вплив показника динаміки співвідношення коштів клієнтів до кредитів з лагом в 1 місяць, оскільки динаміка показника пояснюється не лише зростанням/зменшенням кредитної активності, але й розміром резервів.

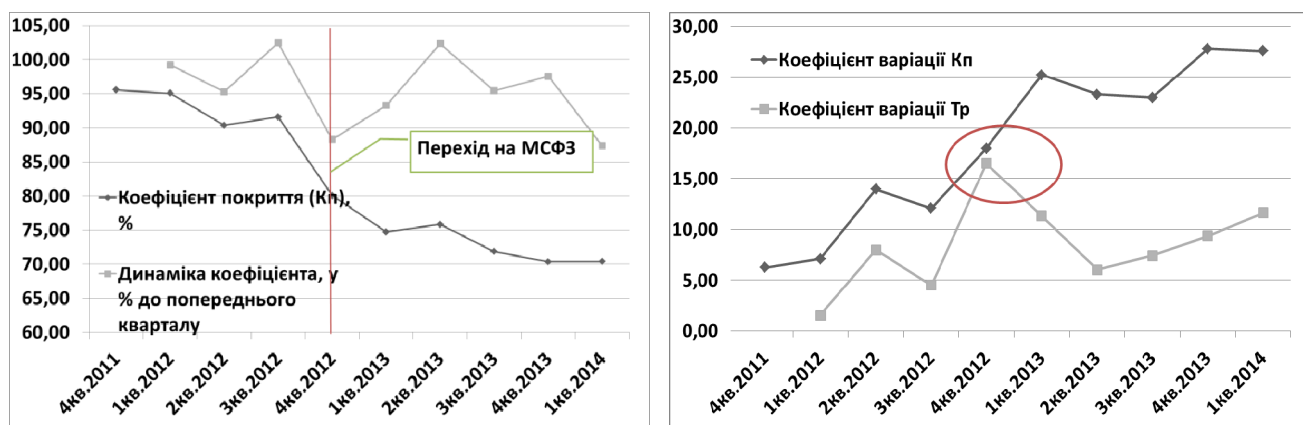
Показник, який в усіх специфікаціях є значущим зі значним негативним впливом (зі знаком «+»), це динаміка частки чистої проблемної заборгованості в портфелі, який також відображає якість кредитних операцій банків.

Динаміка співвідношення власного капіталу та чистих активів впливає позитивно (зі знаком «-») з лагом в 1 місяць. Указане можна пояснити тим, що банки передусім вирішують питання достатності власного капіталу, а при зростанні показника достатності зменшують ризик активних операцій.

Серед чинників кредитного ризику виділяють також присутність іноземного капіталу в банківській системі України – вважається, що прихід іноземних інвесторів став причиною агресивної кредитної політики вітчизняних банків. За результатами проведеного аналізу встановлено, що динаміка частки іноземного капіталу в статутному негативно (зі знаком «+») впливає на показник ризикованості кредитних вкладень банків України, хоча цей вплив є незначним та нелінійним – більшу точність демонструє степенева модель.

Для додаткової оцінки впливу чинника переходу на Міжнародні стандарти фінансової звітності на розмір резервів проаналізовано дані звітності 11-ти найбільших банків (Приватбанк, Райффайзен Банк Аваль, Ощадбанк, Укрексімбанк, Дельта Банк, Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Сбербанк Росії, Перший український міжнародний

банк, банк «Надра», УкрСиббанк), частка яких на кредитному ринку України становить більше 50% протягом усього досліджуваного періоду. При проведенні дослідження було висунуте припущення, що перехід на МСФЗ призвів до зменшення розмірів резервування. Аналіз діяльності зазначених вище банків дозволив дійти висновку, що показник покриття резервами кредитної заборгованості, що віднесена до V-ої категорії якості, є найбільш чутливим до змін порядку розрахунку та формування резервів (рис. 3.4).

Рис. 3.4 Динаміка показника покриття резервами кредитної заборгованості, що віднесена до V-ої категорії якості, за період з 4 кв. 2011 р. по 1 кв. 2014 р. (розраховано за 11-ма найбільшими банками)

Власна розробка. Складено за даними: [32].

Як свідчать дані рис. 3.4, досліджувана сукупність банків є достатньо однорідною – коефіцієнт варіації виділених показників не перевищує 33%; при чому вибірка банків характеризується значно більшою однорідністю за показником динаміки коефіцієнта покриття протягом усього періоду, що розглядається; тобто, починаючи з 4-го кварталу 2012 року певний чинник вплинув на рівень покриття безнадійних позичок резервами приблизно однаково у діяльності усіх досліджуваних банків. Указане дає нам підстави зробити висновок, що перехід на МСФЗ призвів до зменшення обсягів резервування передусім за позичками, які віднесено до найнижчої V-ої категорії якості.

Проведене дослідження дало змогу визначити основні ризикоутворюючі чинники кредитної діяльності банків України. Визначено, що співвідношення інтенсивності впливу макро- та мікроекономічних чинників є різним залежно від специфікацій моделі.

Визначено, що в цілому макроекономічні показники здійснюють вплив на ризикованість кредитної діяльності банків протягом 3-6 місяців. Зв'язок ризикованості кредитів, що наближається до лінійного, демонструють такі чинники як рівень безробіття та індекс споживчих цін; квазілінійна степенева функція характеризує вплив таких чинників як зростання валового внутрішнього продукту та співвідношення кредитів до ВВП. Серед мікроекономічних чинників, визначальними є такі, що характеризують активність (агресивність) політики банку щодо розміщення ресурсів – ризик зменшується зі зростанням високоліквідних активів банків та показником достатності власного капіталу. Прихід іноземних інвесторів припадає на період активного розвитку банківської системи України, тому вплив присутності іноземних банків негативно, хоча порівняно незначним чином, впливає на ризикованість кредитних операцій українських банків. Доведено вплив чинника переходу на МСФЗ на розрахунковий рівень показника ризикованості кредитів: зміни у порядку розрахунку резервів призвели до зменшення обсягів резервування передусім за позичками, які віднесено до найнижчої V-ої категорії якості.

3.3. Оцінка впливу кредитного ризику на фінансові результати вітчизняних банків

Потужна банківська система – це найважливіша складова сильної держави, атрибут економічної незалежності, політичного суверенітету та національної безпеки. Формування національної банківської системи, що відповідає потребам і масштабам України, є найважливішою умовою зміцнення країни та її гідного позиціонування на міжнародному рівні. Країні необхідна високо капіталізована, розгалужена і прозора національна банківська система.

Подальший розвиток системи українських банків вимагає від керівництва комерційних банків переходу від інтуїтивного, стихійного управління до виваженого, обґрунтованого та професійного, що спирається на певну аналітичну базу. У зв'язку з цим перед спеціалістами комерційних банків, їх діловими партнерами, державними наглядовими органами постає питання про необхідність застосування певних методик визначення поточного й майбутнього стану банку, його потенційних можливостей, слабких сторін тощо [33, с.361].

Починаючи з кінця XX століття, національні та світові фінансові ринки характеризуються високим ступенем невизначеності, що ускладнює процес прийняття рішень на всіх рівнях управління суб'єктами ринкової економіки. У цьому зв'язку виникла необхідність передбачити ризиковані ситуації, прогнозувати результат дій, шукати варіанти мінімізації можливих негативних наслідків. Ця ситуація ускладнюється дискусією щодо трактувань теоретичних основ управління банківськими ризиками. Процес управління ризиками охоплює різні ризики. Проте лише комплексна програма з управління ризиками комерційного банку дозволить придбати йому прибутковість і стабільність.

Прийняття банківських ризиків є більшою мірою соціально відповідальним процесом. В умовах, коли банки ризикують не тільки власними, але й залученими ресурсами, наслідки неадекватного прийняття банками ризиків стають більш гострими – втрачає не тільки банк, але і його клієнти. Банківські кризи виявляються при цьому більш важкими, ніж кризи виробництва, оскільки тягнуть за собою численні фінансові втрати учасників, зв'язаних один з одним ланцюжком грошово-кредитних зобов'язань. Як правило, основними з факторів, який впливає на погіршення стану банківської системи в цілому і погіршення стану окремого комерційного банку, є зниження якості кредитного портфелю (кредитний портфель складає більшу частину активів банківських установ) за рахунок прийняття надмірного кредитного ризику. Тому питання управління банком пов'язано з управлінням ризиками в цілому і головним серед них – кредитним ризиком – та їх

впливом на фінансові результати діяльності банку все більш потребує відповіді як банківської теорією, так і практикою.

Безперечно гальмують розвиток банківської системи країни також значні кредитні ризики, обумовлені неефективною структурою економіки, дефектами управління і низькою прозорістю діяльності багатьох підприємств.

Постійне погіршення якості активів було основною і найбільш важкою проблемою для більшості банків в період кризи. Збільшення величини проблемних кредитних активів і зниження зворотності кредитного портфелю створювали загрози для виконання банками власних зобов'язань. Основна функція комерційних банків – кредитування – служить засобом для подальшого розвитку реального сектора. Банківський сектор, власне, і повинен виконувати цю функцію – акумулювати кошти і спрямовувати їх на розвиток реального сектора економіки. Для підтримки економічного розвитку кредитування банками реального сектора повинно бути обопільно ефективним для банку і для позичальника. Глобальна фінансово-економічна криза показала необхідність диференціації інструментів управління кредитними ризиками банків залежно від якості клієнтської бази, проте, відсутність якісних комплексних розробок у напрямку оцінки кредитного ризику позичальників позначається на відсутності системних підходів до управління кредитними ризиками всього кредитного портфелю як окремого банку, так і всіх банківських установ в цілому.

Залишаються дискусійними наступні теоретичні та практичні питання: трактування природи і сутності кредитного ризику як індивідуального так і портфельного; загальні підходи до вимірювання кредитного ризику і трактуванні результатів вимірювань в умовах різних фаз економічних циклів; структура кредитного ризику та її зв'язок з результатами діяльності банку; специфіка управління кредитним ризиком банківських установ та банківської системи в цілому.

Метою даного параграфа є дослідження тенденції розвитку банківської системи України з точки зору прийнятого банками кредитного ризику і ступеня його покриття фінансовими результатами їх

діяльності в умовах значних змін української економіки та банківської системи.

В даній роботі приймаються наступні положення щодо управління кредитним ризиком банківських установ:

1. Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [1].

2. Методи оцінки кредитного ризику спираються на таке положення: величина кредитного ризику вимірюється сумою, що може бути загублена при несплаті або простроченні виплати заборгованості [34, с.61].

3. Процес управління кредитним ризиком тісно пов'язаний зі стратегією фінансового інституту в області кредитування та її дотриманням співробітниками, які беруть участь у процесі управління кредитними ризиками. У цій стратегії повинні бути чітко визначені основні цілі і політика банку стосовно кредитного ризику, а також відповідні правила і процедури ведення бізнесу [35, с. 411].

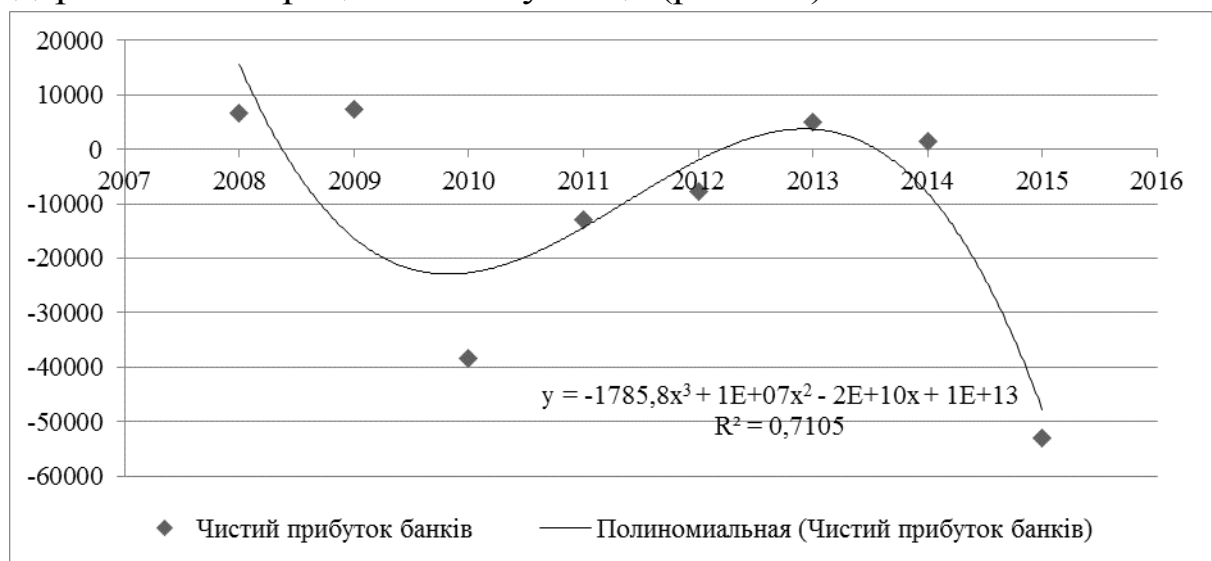
4. Система оцінки кредитного ризику, притаманного кредитному портфелю, включає наступні елементи: оцінка якості кредитів, що складають кредитний портфель; визначення структури портфеля на основі якості кредитів і оцінка цієї структури на основі вивчення її динаміки; визначення очікуваної доходності від кредитних операцій, яка має компенсувати прийнятий кредитний ризик банку; визначення достатньої величини резервів для покриття збитків за позиками на основі структури кредитного портфеля.

5. Резерви під втрати за активними операціями – частина вартості негативно класифікованих активів банку, яку банк з певною мірою достовірності, на основі попереднього досвіду, може вважати втраченою і відтак відносить на витрати своєї діяльності. Резерви під втрати за активними операціями не включаються до капіталу банку. Ці резерви складаються з резервів під кредитні збитки, резервів під нараховані

доходи, резервів під дебіторську заборгованість та резервів під кореспондентські рахунки [34].

6. Політика щодо резервування кредитних втрат може встановлюватися зверху або формуватися самим банком, залежно від банківської системи. Хоча є деяка користь в індивідуальному аналізі можливих втрат, особливо для великих кредитів, більш практично призначити певний рівень резервів по кожній окремій категорії активів. У багатьох країнах з нестабільними економіками органи нагляду встановили обов'язкові рівні таких резервів [36, с. 152].

На нашу думку, кредитному ризику схильні в основному такі банківські активи: кредити і кредитні лінії клієнтам; міжбанківські кредити; гарантії, які видані банком; цінні папери в інвестиційному портфелі; ностро-рахунки; непокриті акредитиви; передоплата за господарськими операціями банку тощо (рис. 3.5).

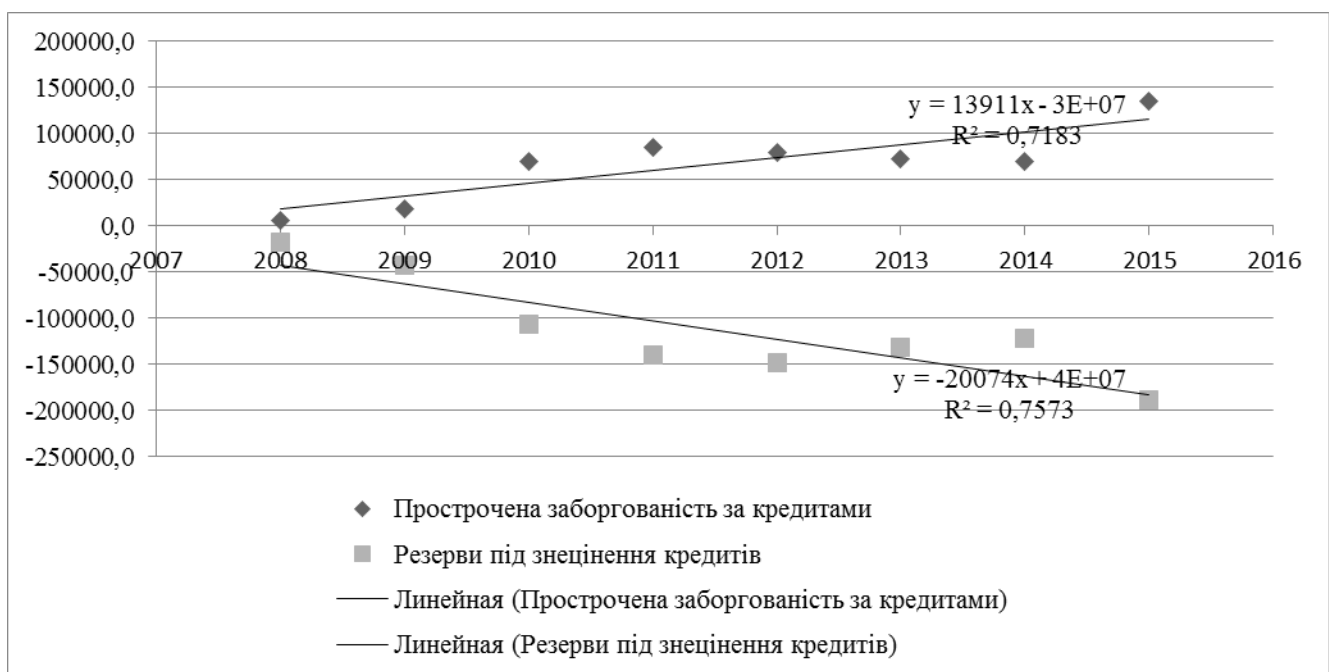
Рис. 3.5. Динаміка чистого прибутку (млрд. грн.) по банківській системі України на 01 січня 2008-2015 років (розрахунки автора за даними [31])

Рис. 3.5 показує, що чистий прибуток протягом 2007-2015 років мав значну прискорену від'ємну динаміку (лінія тренду відображає 71,5 % загальних змін показника). Така динаміка дозволяє зробити висновок про те, що протягом 2007-2015 років

чистий прибуток банків знижався під впливом зовнішніх і внутрішніх причин значних змін української економіки та банківської системи.

Рис. 3.6 показує, що прострочена заборгованість за кредитами та резерви під знецінення кредитів протягом 2007-2015 років мали значну позитивну динаміку (лінія тренду відображає 71,8 та 75,7 % загальних змін показників відповідно).

Така динаміка дозволяє зробити висновок про те, що протягом 2007-2015 років прострочена заборгованість за кредитами та резерви під знецінення кредитів банків збільшилися, що може бути причиною збитків української банківської системи. Інакше кажучи, тенденція банків до збільшення прояву кредитного ризику є найбільш вірогідною причиною збитків банківської системи.

Рис. 3.6. Динаміка простроченої заборгованості за кредитами та резервів під знецінення кредитів (млрд. грн.) по банківській системі України на 01 січня 2008-2015 років (розрахунки автора за даними [31])

Кредитний ризик згідно з нормативно-правовими актами НБУ [7] оцінюється розрахунком наступних нормативів: H_7 - норматив

максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента; H_8 - норматив великих кредитних ризиків; H_9 - норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру; H_{10} - норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам.

Дані таблиці 3.5 засвідчили, що банківська система України фактично виконувала всі нормативи кредитного ризику НБУ протягом 2007-2014 років.

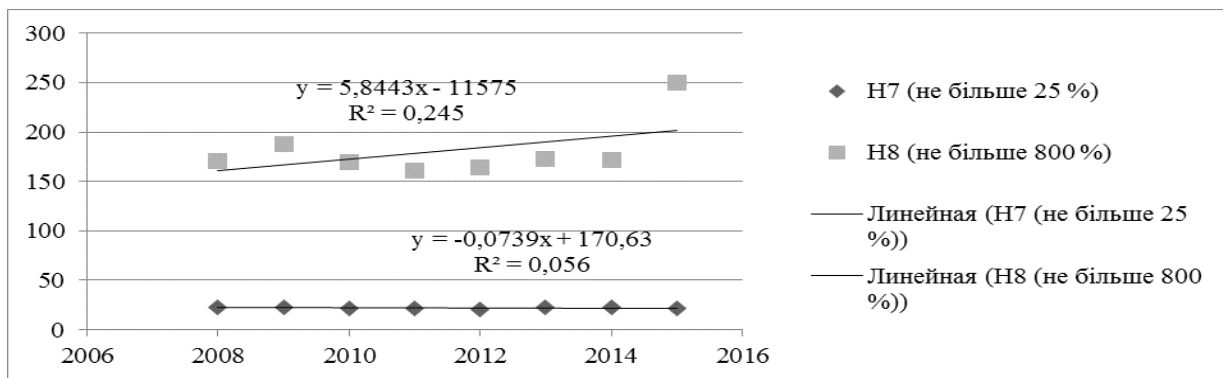
Слід звернути увагу на те, що нормативи з восьмого по десятий знаходяться досить далеко від кордонів своїх граничних значень. Сьомий норматив є близьким до граничного значення в 25,0 %, але також дотримувався. Це може свідчити про те, що кредитний ризик є досить помірним, не представляє загрози банківській системі України та перебуває під контролем як НБУ, так і самих комерційних банків.

Таблиця 3.5

Значення економічних нормативів кредитного ризику по банківській системі України за станом на 01.01, (%) (розрахунки автора за даними [31])

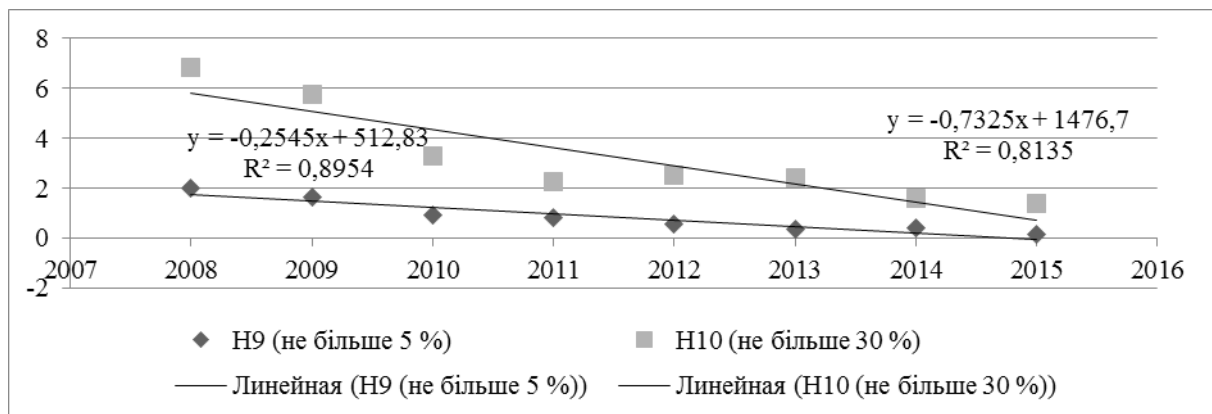
Нормативи	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
H_7 (не більше 25 %)	22,56	23,04	21,56	21,04	20,76	22,1	22,3	22,01
H_8 (не більше 800 %)	171,06	187,36	169,21	161,2	164,46	172,91	172,1	250,04
H_9 (не більше 5 %)	2,01	1,66	0,93	0,81	0,57	0,37	0,4	0,13
H_{10} (не більше 30 %)	6,84	5,76	3,31	2,25	2,51	2,41	1,6	1,37

Рис. 3.7 показує, що нормативи H_7 і H_8 протягом 2007-2014 років коливаються коло постійних значень (лінії трендів відображають 5,6 і 24,5 % загальних змін нормативів відповідно). Така динаміка дозволяє зробити висновок про те, що протягом 2007-2014 років нормативи кредитного ризику H_7 і H_8 ні як не реагували на зміни в економіці та діяльності українських банків.

Рис. 3.7. Динаміка нормативів H_7 і H_8 по банківській системі України на 01 січня 2008-2015 років (розрахунки автора за даними [31])

Рис. 3.8 показує, що нормативи H_9 і H_{10} протягом 2007-2014 років мали значну від'ємну динаміку (лінії трендів відображають 89,5 і 81,4 % загальних змін нормативів відповідно). Така динаміка дозволяє зробити висновок про те, що протягом 2007-2014 років нормативи кредитного ризику H_9 і H_{10} суттєво зменшувалися, тобто залежність банківської системи від ризику кредитування інсайдерів має тенденцію до зниження.

Рис. 3.8 Динаміка нормативів H_9 і H_{10} по банківській системі України на 01 січня 2008-2015 років (розрахунки автора за даними [31])

Таким чином, оцінка кредитного ризику на базі нормативів кредитного ризику НБУ є малоінформативною як з точки зору власне оцінки ризиків, так і з точки зору оцінки ступеня впливу кредитного ризику на фінансову діяльність банківських установ.

Як було сказано вище, оцінка фактичного кредитного ризику визначається величиною очікуваних або фактичних втрат банків в результаті списання сум непокритою безнадійної заборгованості з їх балансів. Данні таблиці 2 показують, що розрахункові суми резервів під знецінення кредитів (отримані як сума фактично сформованих резервів за попередній рік плюс витрати на резерви під знецінення кредитів поточного року) відрізняються від сум фактично сформованих резервів. Різниця цих двох показників відображає суми списання/повернення безнадійної заборгованості по кредитах у поточному році.

Як бачимо з даних таблиці 3.6, загальна сума списаної з балансів банків безнадійної кредитної заборгованості за 2008-2013 роки склала - 111 116,5 млн. грн. Враховуючи те, що ця кредитна заборгованість утворилася в результаті видачі кредитів в основному до 2009 року, можна сказати, що загальна сума списання безнадійної кредитної заборгованості за 2008-2013 роки перевищує власний капітал банків на 01.01.2008 (69 578,3 млн. грн.) на 59,7 %, тобто вплив прийнятого кредитного ризику на фінансову стійкість банківських установ є значним.

Прострочена заборгованість за кредитами у 2007-2014 роках зросла з 6 309,8 млн. грн. до 135 858,3, тобто в 21,5 разів. Сформовані резерви під знецінення кредитів зросли з 17 297,0 млн. грн. до 189 241,0, тобто в 10,9 разів. Кредитний портфель українських банків за 2007-2014 роки зріс з 430 052,1 млн. грн. до 981 621,9, тобто на 128,3 %. При цьому активи банківської системи України за цей період зросли з 599 396,1 млн. грн. до 1 316 851,9, тобто на 119,7%. Таким чином, протягом 2007-2014 років відбувався незначний ріст активів і кредитного портфеля українських банків на тлі прискореного погіршення якості їхнього кредитного портфеля.

Під впливом погіршення якості кредитних портфелів і виникнення втрат від списання безнадійної кредитної заборгованості (списання безнадійної заборгованості за кредитами накопичувальним підсумком на 01.01.2015 склало -140 900,20 млн. грн., тобто 32,8 % від кредитного портфелю та 202,5 % від власного капіталу на 01.01.2008), яке позначилося на ліквідності і на фінансових результатах банків. Українським банкам протягом 2007-2014 років довелося в терміновому порядку здійснювати прискорене нарощування власних капіталів, в основному за рахунок збільшення статутних капіталів банків (з 42 872 , 6 млн. грн. до 180 150,2, тобто в 4,2 рази).

Таблиця 3.6

Значення окремих показників по банківській системі України на 01.01, (млн. грн.)

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Активи банків	599396,1	926086,5	880302,4	942088,3	1054280,3	1127192,4	1278094,8	1316851,9
Прострочена заборгованість за кредитами	6 309,8	18 221,6	70 250,7	84 563,4	79 230,7	72 654,1	70 178,0	135 858,3
Кредитна заборгованість клієнтів (юридичних та фізичних осіб)	430052,1	741816,0	723100,0	694827,7	808206,3	770976,1	866549,9	981621,9
Резерви під знецінення кредитів	-17 297,0	-42 454,2	-107 186,8	-139 626,7	-147 762,7	-132 105,2	-122 402,3	-189 241,0
Витрати на резерви під заборгованість за кредитами	-7 256,7	-24 124,0	-65 865,7	-46 107,3	-35 483,0	-20 105,6	-24 536,2	-96 622,4
Розрахункові резерви під знецінення кредитів	x	-41 421,00	-108 319,90	-153 294,10	-175 109,70	-167 868,3	-156 641,4	-219 024,7
Списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами за рік	x	1 033,20	-1 133,10	-13 667,40	-27 347,00	-35 763,10	-34 239,10	-29 783,70
Списання/повернення безнадійної заборгованості накопичувальним підсумком	x	1 033,2	-99,9	-13 767,3	-41 114,3	-76 877,4	-111 116,5	-140 900,2
Статутний капітал банків	42872,6	82454,2	119188,5	145857,2	171864,7	176203,8	185239,4	180150,2
Власний капітал банків	69578,3	119263,0	115175,3	137725,1	155487,0	169320,3	192599,0	148022,5

Отримані результати розрахунків дозволяють оцінити кредитний ризик, який приймали комерційні банки України, як дуже значний (на відміну від висновків, одержуваних з оцінки нормативів кредитного ризику НБУ).

Для більш точної оцінки рівня прийнятого кредитного ризику зробимо розрахунки наступних відносних показників кредитного ризику (ПКР), наведених в таблицях 3.4 і 3.5:

- Відношення простроченої заборгованості за кредитами до кредитної заборгованості клієнтів (ПКР₁).
- Відношення резервів під знецінення кредитів до кредитної заборгованості клієнтів (ПКР₂).
- Відношення витрат на резерви під знецінення кредитів до кредитної заборгованості клієнтів (ПКР₃).
- Відношення списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами до кредитної заборгованості клієнтів (ПКР₄).
- Відношення простроченої заборгованості за кредитами до капіталу банків (ПКР₅).
- Відношення резервів під знецінення кредитів до капіталу банків (ПКР₆).
- Відношення витрат на резерви під знецінення кредитів до капіталу банків (ПКР₇).
- Відношення списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами до капіталу банків (ПКР₈).

Таблиця 3.7 показує, що за 2007-2014 роки показники відношення щодо загальної кредитної заборгованості клієнтів склали наступні величини: прострочена заборгованість зросла з 1,5 до 13,8 % при максимальному значенні в 13,8 %; фактично сформовані резерви зросли з -4,0 до -19,3 % при максимальному значенні в -20,1 %; щорічні витрати на формування резервів зросли з -1,7 до -9,8 % при максимальному значенні в -9,8 %; списання/повернення безнадійної кредитної заборгованості зросло з -0,2 до -3,0 % при максимальному значенні в -4,6 %. Самі цифри та їх динаміка свідчать про погіршення якості кредитних портфелів українських банків.

Таблиця 3.7

Показники якості кредитної заборгованості клієнтів по системі банків України на 01.01, (%) (розрахунки автора за даними [31])

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
$ПКР_1$	1,5	2,5	9,7	12,2	9,8	9,4	8,1	13,8
$ПКР_2$	-4,0	-5,7	-14,8	-20,1	-18,3	-17,1	-14,1	-19,3
$ПКР_3$	-1,7	-3,3	-9,1	-6,6	-4,4	-2,6	-2,8	-9,8
$ПКР_4$	x	0,1	-0,2	-2,0	-3,4	-4,6	-4,0	-3,0

З таблиці 3.8 видно, що за 2007-2014 роки показники відношення до власного капіталу банків склали наступні величини: прострочена заборгованість зросла з 9,1 до 91,8 % при максимальному значенні в 91,8 %; фактично сформовані резерви зросли з -24,9 до -127,8 % при максимальному значенні в -127,8 %; щорічні витрати на формування резервів зросли з -10,4 до -65,3 % при максимальному значенні в -65,3%; списання/повернення безнадійної кредитної заборгованості зросло з 0,9 до -20,1 % при максимальному значенні в -21,1 %.

Таким чином, розрахункові цифри та їх динаміка свідчать про надмірний рівень кредитного ризику прийнятого українськими банками та загрозі значних втрат власного капіталу. Розрахункові цифри відносних показників говорять про недостатню якість кредитних портфелів комерційних банків, якслідстві їх помилковою кредитної політики в частині недооцінки кредитних ризиків. Звідки стає зрозумілим, що існуюча система нормативів кредитного ризику НБУ є недостатньо адекватної для оцінки центральним банком і самооцінки комерційними банками якості кредитних портфелів і прийнятих банками розмірів кредитного ризику.

Таблиця 3.8

**Показники кредитного ризику до капіталу по системі банків
України на 01.01, (%) (розрахунки автора за даними [31])**

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
$ПКР_5$	9,1	15,3	61,0	61,4	51,0	42,9	36,4	91,8
$ПКР_6$	-24,9	-35,6	-93,1	-101,4	-95,0	-78,0	-63,6	-127,8
$ПКР_7$	-10,4	-20,2	-57,2	-33,5	-22,8	-11,9	-12,7	-65,3
$ПКР_8$	x	0,9	-1,0	-9,9	-17,6	-21,1	-17,8	-20,1

Для розуміння відповідальності банків в ситуаціях прийняття кредитного ризику його необхідно пов'язати з отриманими доходами. У таблиці 3.9 наведені фактичні розрахункові значення показників покриття кредитного ризику по українській банківській системі. В якості оцінок були використані традиційні показники, які пов'язують кредитний ризик, що приймається банками, з процентними доходами і витратами, тобто з чистим процентним доходом.

Таблиця 3.9

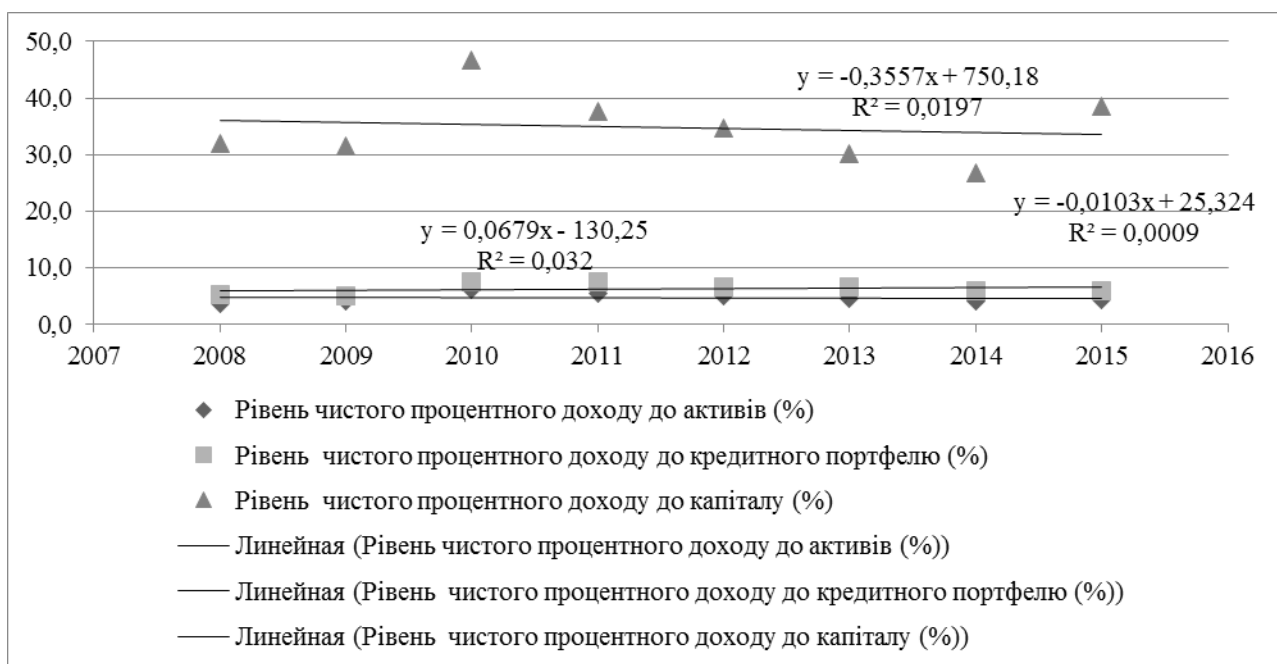
**Показники покриття кредитного ризику результатами
фінансової діяльності по системі банків України на 01.01, (%)
(розрахунки автора за даними [31])**

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Рівень чистого процентного доходу до активів (%)	3,7	4,1	6,1	5,5	5,1	4,5	4,0	4,3
Рівень чистого процентного доходу до кредитного портфелю (%)	5,2	5,1	7,4	7,5	6,7	6,6	5,9	5,8
Рівень чистого процентного доходу до капіталу (%)	31,9	31,5	46,6	37,7	34,6	30,1	26,7	38,6

Як видно з проведених розрахунків та рис. 3.9, відношення чистого процентного доходу до активів, до кредитної заборгованості клієнтів і до власного капіталу банків не відображає

тих проблем з недостатньою якістю кредитного портфеля і надмірним кредитним ризиком (лінії трендів не є значимими, тобто не відображають вагомої частини фактичних значень), які були показані в ході вищенаведеного аналізу.

Інакше кажучи, з розрахунку традиційних показників є можливим здійснити оцінку достатнього покриття фінансовими результатами діяльності банків того кредитного ризику, що ними приймається. Це не відповідає дійсності, так як чистий прибуток/збиток банківської системи України на 01 січня 2008-2015 років (рис. 3.6) мав тенденцію до прискореного збільшення збиткової діяльності українських банків. Таким чином, за 2007-2014 роки українська банківська система отримала чистий сукупний збиток в розмірі -91 891,9 млн. грн.

Рис. 3.9. Динаміка чистого процентного доходу щодо окремих показників по банківській системі України на 01 січня 2008-2015 років (розрахунки автора за даними [7])

Для вдосконалення адекватності оцінки якості кредитного портфеля та кредитного ризику пропонується введення методики, яка заснована на показнику скоригованого чистого процентного доходу

(він відображає всі основні доходи і витрати, пов'язані з прийнятими банками кредитним ризиком), та відносних показників на його основі (табл. 3.10):

Таблиця 3.10

**Скориговані показники покриття кредитного ризику
результатами фінансової діяльності по системі банків
України на 01.01 (розрахунки автора за даними [31])**

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Питома вага кредитного портфелю в активах (%)	71,7	80,1	82,1	73,8	76,7	68,4	67,8	74,5
Адміністративні та інші операційні витрати, що мають відношення до обслуговування кредитного портфелю (млн. грн.)	- 13289 ,1	- 22551 ,6	- 30095, 8	- 2885 4,8	- 3860 1,7	- 3421 1,9	- 3554 0,4	- 4289 3,4
Скоригований чистий процентний дохід (млн. грн.)	1 683	-9 123	-42 236	-23 037	-20 237	-3 278	-8 615	-82 383
$ПКР_7$ (%)	0,3	-1,0	-4,8	-2,4	-1,9	-0,3	-0,7	-6,3
$ПКР_{10}$ (%)	0,4	-1,2	-5,8	-3,3	-2,5	-0,4	-1,0	-8,4
$ПКР_{11}$ (%)	2,4	-7,6	-36,7	-16,7	-13,0	-1,9	-4,5	-55,7

1. Скоригований чистий процентний дохід дорівнює: чистий процентний дохід мінус витрати на резерви під заборгованість за кредитами та мінус адміністративні та інші операційні витрати, що мають відношення до обслуговування кредитного портфелю – для цього адміністративні та інші операційні витрати помножуються на питому вагу кредитного портфелю в активах.

Введення цього показника має наступний сенс: процентні доходи, які банк отримає від обслуговування кредитного портфелю потрібно зменшити на всі витрати, які банк несе у ході проведення

кредитних операцій. До таких витрат відносяться процентні витрати, щорічні витрати на формування резервів під заборгованість за кредитами і деяка частина адміністративних та інших операційних витрат, яка має відношення до обслуговування кредитного портфелю.

Визначення точного розміру частини адміністративних та інших операційних витрат, яка має відношення до обслуговування кредитного портфелю, потребує детального дослідження технологічних процесів та розподілу між ними загальних банківських витрат у кожному українському банку, що не має сенсу у зв'язку зі значними витратами на таке дослідження. Тому пропонується спрощена оцінка: частина адміністративних та інших операційних витрат, яка має відношення до обслуговування кредитного портфелю, приймається як пропорційна величина питомої ваги кредитного портфелю в активах.

Рівень скоригованого чистого процентного доходу до активів ($ПКР_9$) відображає скільки гривень чистого операційного прибутку/збитку від кредитної діяльності отримає банк (банківська система в цілому) на одну гривню активів.

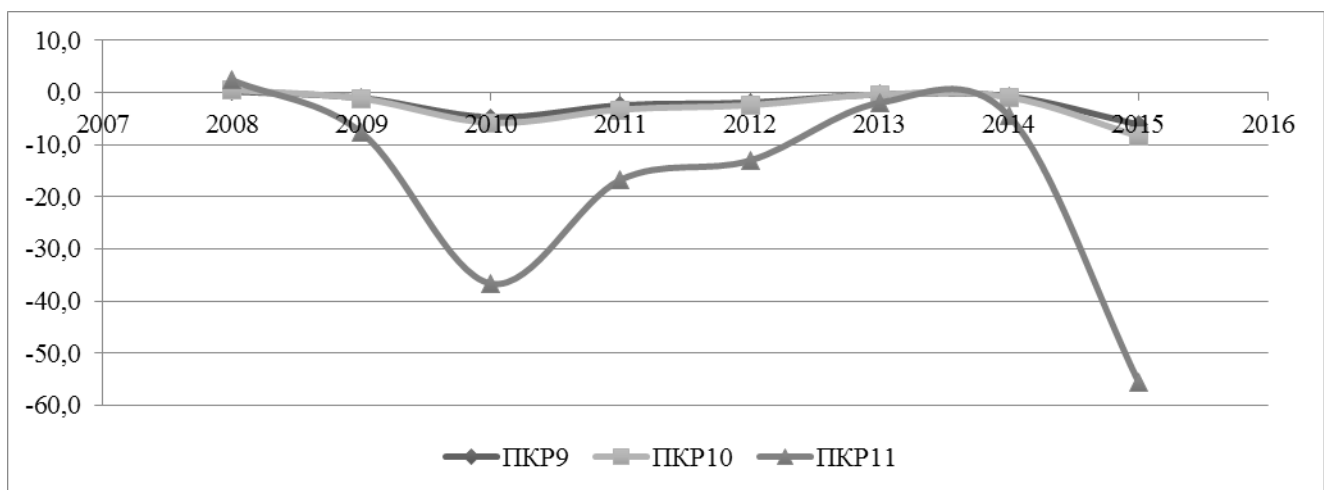
Рівень скоригованого чистого процентного доходу до кредитного портфелю ($ПКР_{10}$) відображає скільки гривень чистого операційного прибутку/збитку від кредитної діяльності отримає банк (банківська система в цілому) на одну гривню кредитного портфелю.

Рівень скоригованого чистого процентного доходу до капіталу ($ПКР_{11}$) відображає скільки гривень чистого операційного прибутку/збитку від кредитної діяльності отримає банк (банківська система в цілому) на одну гривню власного капіталу.

Як бачимо, розрахункові показники таблиці 3.9 суттєво відрізняються від показників таблиці 3.10. Причому запропоновані показники на базі скоригований чистого процентного доходу (рис. 3.10) більш точно відображають якість прийнятого банками кредитного ризику і ступінь його покриття (їх динаміка співпадає з динамікою чистого прибутку, який є відображеним на рис. 3.5), тобто їх значення та динаміка відповідають логіці змін кредитного ризику в умовах до

кризової, кризової та посткризової ситуації в банківській системі України.

Таким чином, запропонована методика розрахунку групи показників на основі скоригованого чистого процентного доходу банку більш комплексно відображає стан та динаміку кредитного ризику українських банків та рівень його покриття процентним доходом.

Рис. 3.10. Динаміка скоригованого чистого процентного доходу щодо окремих показників по банківській системі України станом на 01 січня 2008-2015 років (розрахунки автора за даними [31])

За результатами проведеного дослідження у даному параграфі є можливим зробити наступні висновки:

По-перше. Один з парадоксів сучасного стану банківської справи полягає в тому, що незважаючи на заходи регулювання та контролю (на національному рівні і в глобальному масштабі), банківська система ніколи не була настільки нестабільна, як в останні роки. Методи регулювання банківської діяльності нерідко вважаються неадекватними, що вимагає додаткових зусиль з розробки нових прийомів оцінки ризиків.

По-друге. Розрахунок фактичних значень нормативів кредитного ризику за методикою НБУ не дає повної адекватної

оцінки розміру кредитного ризику, який приймається українськими банками.

По-третє. Розрахунок традиційних показників оцінки достатності покриття фінансовими результатами діяльності банків того кредитного ризику, що ними приймається, не достатньо адекватно відображає банківські реалії.

По-четверте. Запропоновано застосування групи показників ($ПКР_1 - ПКР_{11}$), яка більш комплексно відображає стан та динаміку кредитного ризику українських банків в умовах фактичної ситуації в Україні та рівень його покриття з боку отриманих банками фінансових результатів діяльності.

По-п'яте. Проведені розрахунки показують, що українські банки протягом періоду до 01.01.2009 року взяли на себе надмірний кредитний ризик, який не покривався отриманими ними процентними доходами (з урахуванням всіх здійснених ними витрат, пов'язаних з кредитними операціями). Тільки у 2012-2013 роках банківська система Україна отримала чистий прибуток і при цьому продовжує нести від'ємні результати фінансового покриття раніше прийнятих кредитних ризиків.

По-шосте. Банківської системою України вже сформовані значні резерви під знецінення кредитів та їх розмір є достатнім для повного погашення простроченої заборгованості за кредитами клієнтів.

По-сьоме. Запропонована група показників також не повною мірою відображає реальну ситуацію із прийняттям банками кредитного ризику і може служити в якості приблизної комплексної оцінки, яка в подальшому потребує практичної перевірки та удосконалювання.

РОЗДІЛ 4

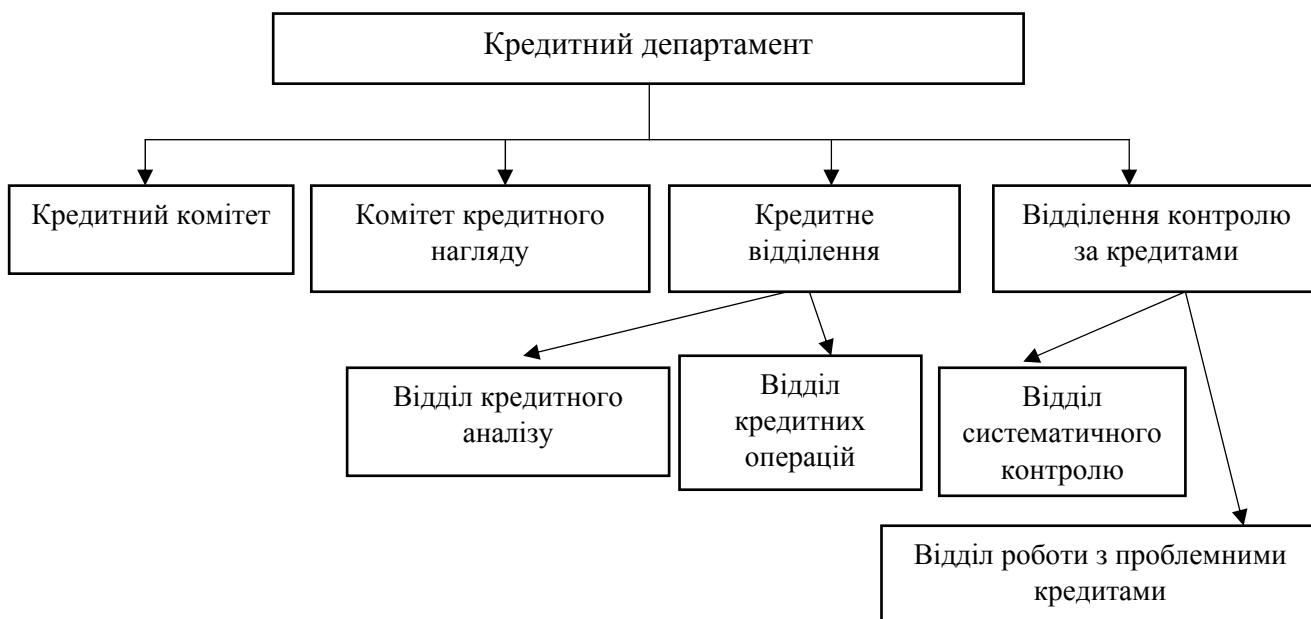
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМИ КРЕДИТНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В БАНКАХ

4.1. Місце кредитного ризик-менеджменту у реалізації стратегії мінімізації кредитного ризику

Якість та склад кредитного портфеля істотно залежить від організації кредитної роботи в банку. Організаційна структура кредитної функції в кожному конкретному банку має свої особливості, що визначаються розмірами, можливостями банку, а також потребами клієнтури. У великих банках організаційна структура може складатися з кількох департаментів, які включають розгалужену мережу відділів, секторів, комітетів, груп, економічних рад тощо. Ці структурні підрозділи спеціалізуються на виконанні певних функцій кредитної процедури, наприклад, відділ галузевого аналізу, відділ кредитної політики, відділ кредитних продуктів, відділ кредитної документації, відділ економічних прогнозів, відділення з розгляду кредитного процесу тощо. У невеликих банках виконання всіх функцій сконцентовано в кількох структурних підрозділах. Але в будь-якому разі існують загальні принципи та правила, яких має дотримуватися менеджмент кожного банку, формуючи організаційну структуру процесу кредитування.

Найзагальнішу організаційну структуру кредитної функції банку представлено на рис. 4.1.

Управління кредитним ризиком банку – це формалізований процес з чіткою послідовністю етапів, механізмів та методів, за допомогою яких банк виявляє ризики, оцінює їх рівень, здійснює моніторинг і контролює свої ризикові позиції [1].

Рис. 4.1 Організаційна структура кредитної функції банку

Процес управління кредитним ризиком банку послідовно проходить такі етапи: ідентифікація кредитного ризику; оцінка ступеня кредитних ризиків; формування методів захисту від кредитних ризиків; моніторинг і контроль; оцінка ефективності управління кредитними ризиками [2].

Кожен з перелічених вище етапів виконує певні функції, у своїй сукупності формуючи методологію кредитного ризик-менеджменту та стратегічний рівень аналізу [3].

Функції менеджменту у загальному розумінні – це спеціалізовані частини регулярної організованої діяльності, які визначаються однорідністю завдань, дій або об'єктів застосування цих дій [4, с. 26].

Найчастіше в економічній літературі розглядаються функції, які запропоновані М. Месконом, М. Альбертом та Ф. Хедоурі [5], а саме: планування, організація, мотивація та контроль (табл. 4.1).

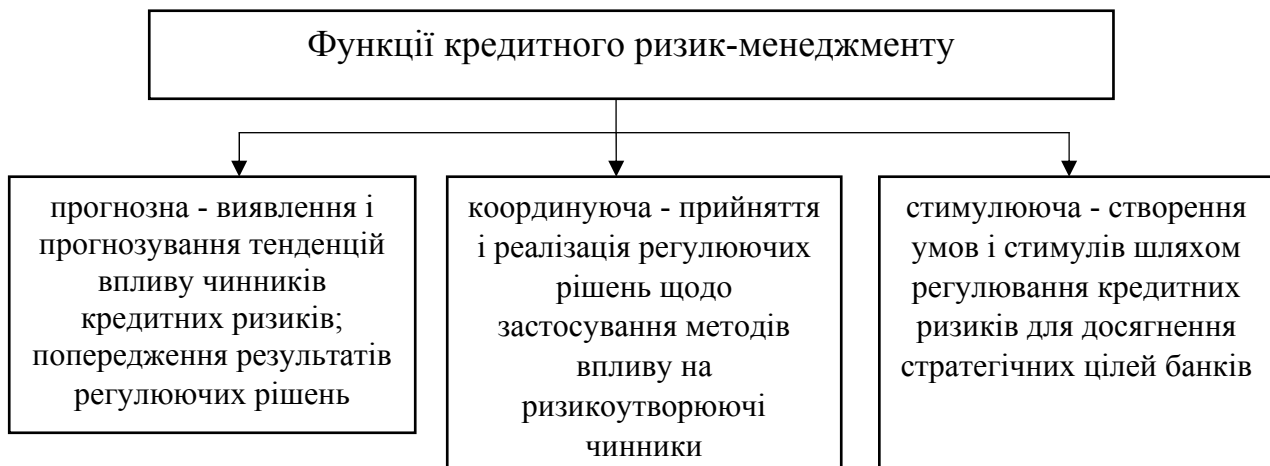
Таблиця 4.1

Зміст функцій кредитного ризик-менеджменту банку [5, 6]

Функції		Зміст функції
загальні	Планування	Передбачає розробку стратегії управління кредитним ризиком банку та забезпечує її виконання, тобто впровадження заходів щодо підтримання оптимального рівня дохідності за допустимого рівня ризиковості кредитної діяльності банку.
	Організація	Передбачає формування збалансованої структури кредитного портфеля для досягнення встановлених цілей та завдань, створення організаційної структури управління кредитним ризиком банку.
	Мотивація	Забезпечує використання матеріального та нематеріального (морального, психологічного) стимулювання та заохочення суб'єктів системи стратегічного управління кредитним ризиком банку.
	Контроль	Передбачає здійснення перевірки дотримання усіх запланованих заходів, розробку системи кількісних показників, які дають змогу перевірити ефективність виконання обраної стратегії управління кредитним ризиком банку задля досягнення поставленої мети та здійснення своєчасного її корегування у разі необхідності.
Специфічні	Позиціонування та структуризація	Передбачає проведення позиціонування кредитів та структуризації кредитного портфеля банку за клієнтами, кредитними продуктами (послугами), строками надання кредитів задля формування збалансованого кредитного портфеля та зниження рівня ризиковості кредитної діяльності банку.
	Адаптація	Передбачає погодженість та своєчасність управлінських рішень з приводу управління кредитним ризиком банку з урахуванням умов зовнішнього середовища, а також ресурсних можливостей й особливостей кредитної діяльності банку.
	Кооперація	Передбачає створення спеціалізованих структурних підрозділів та відділів всередині управління ризик-менеджменту, в якому виконуватимуться комплекс однорідних дій щодо зниження кредитного ризику.
	Прогнозування	Передбачає здійснення прогнозування структури, динаміки та якості кредитного портфеля банку на основі дослідження факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, маркетингових досліджень, які визначають зростання або зниження попиту на певні кредитні продукти (послуги).

Зазначені функції є загальними (основними), поряд з якими можливо виокремити специфічні функції управління кредитним ризиком банку: позиціонування та структуризація, адаптація, кооперація та прогнозування. Для ефективної реалізації функцій кредитного ризик-менеджменту банку вони повинні перебувати у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості [6].

Економічна сутність регулювання кредитних ризиків банків конкретизується його функціональним призначенням. Функціональне призначення регулювання кредитних ризиків банків полягає у прийнятті регулюючих рішень щодо впливу на рівень кредитних ризиків та координації дій із реалізацією прийнятих рішень, реалізується через функції кредитного ризик-менеджменту (рис. 4.2).

Рис.4.2. Функції кредитного ризик-менеджменту [7]

Запорукою реалізації успішного кредитного ризик-менеджменту є неухильне дотримання виробленим принципам. На сьогоднішній день не сформовано остаточного переліку принципів кредитного ризик-менеджменту.

На думку Л.Г. Кльоби, ризик-менеджмент передбачає дотримання таких основних принципів: зваженість, участь, безперервність, обережність.

Принцип зваженості означає що серед різноманітних альтернативних варіантів банку потрібно обрати такий, що забезпечував би оптимальне співвідношення між ризиком та дохідністю відповідно загальної стратегії банку.

Принцип участі полягає в обов'язковому залученні до процесу управління ризиками керівників департаментів, підрозділів, спеціалістів, а також фінансових служб.

Принцип безперервності полягає в тому, що управління ризиками здійснюється поетапно і не повинно перериватися, оскільки постійно змінюються стан банку та його клієнтів і ділових партнерів, відбуваються цінові зміни нафінансових та товарних ринках. Тому необхідно постійно відстежувати рівень можливих ризиків та їхній вплив на очікувані результати діяльності банку.

Принцип обережності зумовлений тією обставиною, що оцінка ризиків здійснюється в умовах невизначеності і динамічності фінансових ринків, а також прийняттям під час оцінки ризиків певних допущень, пов'язаних із вірогідним характером ризику. Кожна виконана банком операція несе в собі ризик і має супроводжуватись здійсненням операції, що хеджує, страхує або обмежує ризик цієї операції [8].

Верхуша Н.П. визначила такі принципи управління кредитним ризиком:

- «кредитний ризик має бути зрозумілим та усвідомлюватися банком і перебувати в межах, установлених спостережною радою банку;
- рішення з прийняття кредитного ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;
- очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик, а величина капіталу має відповідати розміру кредитного ризику, на який наражається банк;
- управління кредитним ризиком банку має відбуватися винятково в межах чинного законодавства;
- стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику» [10].

Що стосується принципів саме кредитного ризик-менеджменту банку, то до них належать:

- орієнтація кредитної діяльності на попит і потреби ринку, на запити клієнтів та організацію прибуткових кредитних продуктів та послуг;

- урахування фактору часу та забезпечення економічної ефективності функціонування банку;
- коригування цілей, завдань і програм банку залежно від стану зовнішнього середовища та стану кредитного ринку;
- якісний підбір персоналу та його систематичне навчання [10].

Дослідження [11-14] засвідчили, що цілями кредитного менеджменту як основної складової банківського менеджменту є забезпечення високої якості управління кредитним процесом; найбільш сприятливі умови для довготривалого стійкого функціонування і розвитку кредитної діяльності.

Під якістю менеджменту зазвичай розуміють сукупність істотних властивостей, що характеризують здатність суб'єкта управління задовольняти потреби банку, що виникають в ході його діяльності, а для оцінки якості банківського менеджменту пропонують використовувати два підходи [11].

Результати уточнення їх змісту для кредитного менеджменту - ідентифікації критеріальних показників і виявлення недоліків підходів представлені в таблиці 4.2.

Отже, визначивши функції та принципи, розглянемо етапи кредитного ризик-менеджменту, які є своєрідним підґрунтям для формування стратегії управління кредитним ризиком у банку.

Першим етапом є ідентифікація кредитного ризику. Під ідентифікацією кредитного ризику мається на увазі виявлення його специфіки, прогнозування можливостей і особливостей реалізації, зміна ризику в часі, ступінь взаємозв'язку з іншими ризиками, фіксація факторів, які впливають на ідентифікований кредитний ризик. Головна мета ідентифікації - створення умов для третього етапу управління кредитним ризиком [15].

Таблиця 4.2

Характеристика підходів до оцінки якості кредитного менеджменту

Опосередкований підхід – визначається ступінь досягнення сукупності поставлених цілей		Управлінський підхід – визначається ступінь дотримання обов’язкових єдиних вимог, які можуть бути висунуті до кредитного менеджменту
Критеріальні проказники 1-го рівня (економічні)	Критеріальні показники 2-го рівня (додаткові)	
<p><i>Показники фінансових результатів від кредитних операцій</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Прибуток – Рентабельність – Питома вага прибутку – Зміна прибутку 	<p><i>Технологічні показники</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Рівень формалізації кредитних технологій – Професіоналізм кредитних працівників – Рівень автоматизації кредитних процесів – Інноваційність кредитування 	<ul style="list-style-type: none"> – В частині загального управління кредитуванням – В частині планування і інформаційно-аналітичного забезпечення кредитної діяльності – В частині оперативного управління кредитами – В частині роботи з кадрами кредитних підрозділів
<p><i>Показники кредитного портфеля</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Обсяг кредитування – Частка кредитного ринку – Галузева належність позичальників – Терміни кредитування – Цілі кредитування – Обсяги кредитів – Дотримання термінів платежів 	<p><i>Організаційні показники</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Надійність – Організованість (у тому числі наявність кредитної політики механізму управління кредитними ризиками) – Адаптивність 	
	<p><i>Соціально-психологічні показники</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Характер стосунків з позичальниками – Стиль керівництва кредитним управлінням – Соціально-психологічний клімат в кредитному управлінні 	
<p><i>Недоліки підходу</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Неоднозначність і складність зв'язку між якістю менеджменту і економічними показниками банку – Непорівнянність цілей різних банків, а отже, оцінок якості управління в них – Неможливість інтерпретації результатів із-за оцінки не самих управлінських технологій, а лише наслідків їх застосування 		<p><i>Недоліки підходу</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Універсальність і суб'єктивність показників – Відсутність єдиної визнаної системи показників у межах банківської системи

Наступним етапом є оцінка ступеня кредитних ризиків, яка дозволяє оцінити портфельний кредитний ризик за допомогою різних методів (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Методичні підходи до оцінки якості кредитного портфеля банку [16]

Третім етапом управління кредитними ризиками є формування методів захисту від кредитних ризиків за допомогою якого можна мінімізувати кредитних ризик. В українських банках широко застосовуються такі методи захисту як: диверсифікація, лімітування та резервування.

Диверсифікація кредитного портфеля полягає в розподілі кредитів серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон).

Механізм диверсифікації базується на розподілі ризиків, що перешкоджає їх концентрації. Концентрація є поняття, яке за економічним змістом є протилежне диверсифікації. Це зосередження кредитних операцій банку в певній галузі, на географічній території або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузева, географічна і портфельна.

Галузева диверсифікація передбачає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність в різних галузях економіки. Зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи банку і суттєво знизити ризик.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів позичальниками, які перебувають у різних регіонах, на географічних територіях, в країнах з різними економічними умовами. Така диверсифікація доступна лише великим банкам.

Портфельна диверсифікація означає розподіл кредитів між різними категоріями позичальників – великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами тощо.

Метод диверсифікації необхідно застосовувати зважено і обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самого банку та рівень підготовки кадрів, тому що надмірна диверсифікація призводить до зростання кредитного ризику.

Наступний метод захисту – лімітування. Він полягає у встановленні кількісних обмежень параметрів, які характеризують той чи інший вид банківської діяльності чи проведення активних операцій банку [1].

Резервування як метод управління ризиком полягає в акумуляції частини коштів, які в подальшому використовуються для компенсації неповернених банку кредитів. Він є одним із способів самострахування банку і захисту владників, кредиторів, акціонерів [1].

Четвертим етапом виступає контроль і моніторинг кредитних ризиків, який дозволяє оперативно реагувати на виникаючі ризики.

На етапі контролю в залежності від реалій банку делегуються повноваження, розподіляється відповідальність між суб'єктами

кожного рівня управління, здійснюється моніторинг ризикових позицій, формується система управлінської звітності. Ефективність контролю прямо пропорційно залежить від прозорості структури банку, від високої корпоративної культури і дисципліни [17].

Для виявлення, кількісної та якісної оцінки, контролю ризиків в банку функціонує підрозділ з ризик-менеджменту [18].

Поряд із контролем важливим є розгляд кредитного моніторингу. Моніторинг кредитного ризику – це процедура систематичного відстеження зміни даних про стан кредитного ризику на рівні кредитного портфеля банку та індивідуальних позичальників і інших показників кредитного ризику з метою мінімізації кредитного ризику, управління та контролю, виявлення динаміки та прогнозування розвитку кредитної діяльності.

Реалізовувати процес моніторингу кредитного ризику можна як послідовність трьох етапів:

1. Моніторинг кредитного ризику на рівні окремого позичальника.
2. Моніторинг кредитного ризику на рівні кредитного портфеля.
3. Моніторинг показників кредитного ризику (визначення інтегрального показника).

Моніторинг кредитного ризику на рівні кредитного портфеля банку – це процес систематичного аналізу показників кредитного ризику, який повинен ураховуватися та базуватися на аналізі кредитного портфеля банківської установи на підставі факторів, що спричиняють його виникнення [19].

Моніторинг кредитного ризику окремого позичальника – це процес відстежування ключових елементів діяльності позичальника, який визначає його здатність до повернення кредиту та відсотків за ним для запобігання виникненню проблемної заборгованості.

Процедура моніторингу кредитного ризику з використанням інтегрального показника є універсальною та дозволяє виявити кредитні ризики за багатьма параметрами, узагальнити їх і вивести

інтегральний показник. Цим вона відрізняється від інших процедур, які враховують лише окремі прояви виникнення кредитного ризику та потребують подальшої обробки.

Однак процес управління банківськими ризиками не закінчується на етапі моніторингу та контролю. Швидше навпаки, головним принципом здійснення управління банківськими ризиками є циклічність даного процесу, де кожен з вищевказаних етапів нерозривно пов'язаний з іншими як функціонально, так і організаційно. І банк обов'язково повинен оцінювати ефективність кредитного портфелю.

Ключову роль в системі кредитного менеджменту відграє його механізм – обґрунтована, внутрішньо узгоджена і комплексно виважена сукупність засобів, за допомогою яких суб'єкт кредитного менеджменту впливає на об'єкт кредитного менеджменту [11]. Результати уточнення змісту і систематизації компонентів механізму кредитного менеджменту приведені в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

Механізм кредитного менеджменту

Елементи механізму кредитного менеджменту		Зміст
Принципи	Загальні	Спрямованість на досягнення конкретних цілей Активізація (створення атмосфери і умов зацікавленості співробітників у досягненні необхідних результатів) Відповідність результатів витраченим засобам Дотримання норм чинного законодавства Гнучкість організаційних структур
	Специфічні	Добровільність кредитних стосунків і взаємна зацікавленість банків і їх позичальників Мінімізація кредитних ризиків при заданому рівні прибутковості кредитних операцій (принцип максимізації прибутковості кредитних операцій при заданому рівні кредитних ризиків) Постійна орієнтація на кредитні інновації

Продовження табл. 4.3

Елементи механізму кредитного менеджменту		Зміст
Методи	Економічні	Дотримання планових завдань і статей бюджетів кредитних підрозділів Матеріальна відповідальність і стимулювання працівників кредитних підрозділів Дотримання процентних ставок і тарифів (винагорода за обслуговування позикових рахунків, штрафів, пені, неустойки по відношенню до недобросовісних позичальників)
	Соціально-психологічні	Переконання Дії особистим прикладом Застосуванням авторитету Залучення зверненням до певних почуттів Спонування підвищення значущості роботи
	Адміністративні	Організаційні Розпорядні
	Нормативні	Дотримання вимог зовнішніх і внутрішніх нормативно-правових документів
Інструменти	Способи оцінки кредитних ризиків	Оцінка правоздатності Оцінка кредитоспроможності Оцінка забезпечення Оцінка диверсифікованості кредитного портфеля Оцінка дотримання нормативів кредитного ризику
	Способи ціноутворення на кредитні продукти	На основі ринкового відсотка На основі середньої вартості позикових коштів На основі необхідної прибутковості банківського капіталу
	Способи кредитного моніторингу	Контроль кредитної дисципліни Контроль цільового використання кредиту Оцінка динаміки кредитоспроможності Контроль наявності і стану забезпечення Відстеження впливу зовнішніх чинників на стан позичальника
	Способи управління проблемною заборгованістю	Отримання додаткових гарантії повернення кредиту Надання позичальникові консультаційних послуг Рефінансування позичальника Реструктуризація кредиту Реалізація вторинних джерел погашення кредиту Ініціація процедури банкрутства позичальника

Елементи механізму кредитного менеджменту		Зміст
Керуючий вплив	Планування кредитної діяльності	Організація планування кредитної діяльності Видача планових завдань Моніторинг кредитного процесу на відповідність плановим завданням Коригування кредитних планів
	Економічна робота, що супроводжує кредитний процес	Координація економічної взаємодії структур, що беруть участь в кредитуванні Податкове планування
	Фінансова робота, що супроводжує кредитний процес	Організація зовнішніх і внутрішніх грошових обігів, пов'язаних з кредитною діяльністю Організація процесів капіталізації прибутків від кредитної діяльності Організація обліку і контролю кредитних операцій
	Технологічна робота, що супроводжує кредитний процес	Технологізація кредитного процесу Формалізація і уніфікація технологічних засобів, обслуговуючих кредитний процес
	Правове забезпечення кредитної діяльності	Моніторинг нормативно-правової бази кредитування Захист інтересів банку в суді і арбітражі Правовий моніторинг кредитного процесу
	Маркетингові дослідження в кредитній діяльності	Вдосконалення поточних кредитних продуктів і послуг Розробка нових кредитних продуктів і послуг
	Програмування кредитної діяльності	Розробка програмного забезпечення кредитної діяльності Оптимізація управлінських дій
	Інформаційно-аналітичне забезпечення кредитної діяльності	Збір і накопичення інформації про позичальників і особливості розвитку різних галузей Інформаційне обслуговування кредитного процесу
	Контроль і адміністрування кредитної діяльності	Обслуговування процесів оперативного управління кредитуванням Контроль виконання кредитних рішень Організація роботи підрозділів, що беруть участь в кредитуванні Розробка документів, що регламентують кредитний процес

Як відзначає В. Коваленко, для зміцнення стрес-стійкості в процесі кредитування необхідним є використання інструментарію кредитного ризик-менеджменту (рис. 4.4) [20, с. 221].

Рис. 4.4 Інструментарій стрес-менеджменту у системі кредитування [20, с. 222]

Таким чином, від стрес-стійкості, професійної компетенції, мотивованості та кредитної етики залежить спроможність кредитного спеціаліста об'єктивно оцінити рівень кредитного ризику з метою подальшого управління ним.

В цілому, кредитний менеджмент є найважливішим компонентом банківського менеджменту, роль якого полягає у налагодженні взаємодії вітчизняних підприємств і банків як важливого чинника розвитку ринкової економіки.

4.2. Кредитний ризик-менеджмент, як складова банківського менеджменту, щодо формування кредитної політики банку в умовах грошово-кредитного регулювання

Кредитні операції банку належать до найбільш прибуткових і водночас ризикових видів діяльності банку. Оскільки, банки у власній діяльності використовують кошти своїх клієнтів, то правильна оцінка ризиків, розробка стратегії і тактики управління ними та врахування людського чинника пов'язані із роботою персоналу і керівництва. Тому кожен банк має створювати таку систему управління ризиками, яка могла б ідентифікувати, оцінювати і ефективно їх нейтралізувати чи мінімізувати.

Банківський менеджмент охоплює велику кількість завдань щодо найбільш раціональної системи організації та управління всіма видами діяльності банківських установ від класичних банківських операцій до діяльності на фондовому ринку і т.ін. Спрямованість дій топ-менеджменту банку має бути узгоджена відповідно загальній банківській політиці щодо усієї мережі банківської установи у часі та просторі. Спектр стратегічних підцілей зосереджується на отриманні результату основної конкурентної бізнес-стратегії на засадах комплексного процесу управління через реалізацію основних управлінських функцій планування, аналізу, контролю, організації та мотивації.

За напрямками діяльності банківський менеджмент поділяють на фінансовий та організаційний. Фінансовий менеджмент спрямовує свої інструменти та засоби керування щодо фінансових потоків та процесів. Організаційний менеджмент охоплює процеси взаємодії, взаємовідносин щодо їх оптимізації.

Кредитна політика та кредитний менеджмент в системі банківського менеджменту

Кредитна діяльність банків виокремлює кредитний менеджмент як складову банківського менеджменту, що включає в собі як

фінансову так і організаційну підсистеми.

Фінансова підсистема кредитного менеджменту включає наступні напрями управління: управління кредитним портфелем; управління окремими кредитами; управління кредитним ризиком; процеси планування кредитної діяльності на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

Організаційна підсистема кредитного менеджменту включає такі напрями діяльності: обґрунтування раціональної системи управління кредитної діяльності; обґрунтування раціональної структури кредитних підрозділів та їх функцій; організацію ризик-менеджменту кредитної діяльності; організація безпеки кредитної діяльності.

Кредитна політика банку, в свою чергу, формується як підсистема політики банку в цілому, коли їх цілі узгоджені відповідно до конкурентної стратегії. Завдання кредитної політики знаходяться в межах ефективного розміщення залучених ресурсів, забезпечення стабільного зростання прибутків банку в процесі збільшення процентних доходів від кредитних операцій та зниження процентних витрат, підвищення якості кредитного портфелю.

До специфічних завдань кредитної політики слід віднести:

- формування системи цілей управління кредитною діяльністю банку;
- забезпечення узгодженості інтересів різних кредиторів та позичальників;
- оптимізацію окремих кредитних продуктів та кредитного портфелю банку загалом.

Кредитна політика формується кожним банком щодо банківської стратегії відповідно до умов грошово-кредитної політики НБУ. Кредитна політика банків України протягом 2003-2008 років була спрямована на розширення клієнтської бази та збільшення спектру наданих послуг.

Аналіз структури кредитного портфелю виявив наступні особливості: об'єктами кредитування виступали переважно юридичні

особи; банківські установи, як правило, кредитують позичальників на короткострокові терміни, однак почала формуватися тенденція до поступового зростання питомої ваги довгострокових кредитів; абсолютна сума і питома вага кредитів, наданих в іноземній валюті, стабільно зростають [21]; структура кредитного портфеля за галузями економіки розбалансована – значна частка припадає на кредити у промисловість і торгівлю; серед секторів економіки, які отримують кредитні ресурси, домінують нефінансовий сектор і домашні господарства. В інші сектори, зокрема – у фінансовий небанківський та в некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства, кредитні ресурси комерційних банків практично не надходять; розподіл кредитних ресурсів за регіонами дуже нерівномірний.

В період 2007-2009 років кредитна політика банків була спрямована на збільшення обсягів споживчого кредитування. Ця тенденція мала поширення й у наступні 2010-2015 рр, що постійно збільшувала кількість проблемних кредитів та нарощувала кредитний ризик з ризику окремого кредиту до ризику кредитного портфелю банку, що на наступному етапі трансформується у системний кредитний ризик.

Проблеми зростання кредитних ризиків на борговому ринку та напрямки розвитку методів управління ризиками досліджують Пернарівський О., Венерова Н. [22], Даниленко А., Шелудько Н. [23]. Саме узгодження існуючих систем стратегічного управління кредитуванням з сучасними тенденціями потребує додаткового дослідження.

Ефективність проведення кредитної політики визначається правильним вибором параметрів кредитних відносин, серед яких найважливішим є: величина позичкового відсотка; умови доступності позики для вітчизняних господарських суб'єктів; рівень кредитного ризику; термін надання позики, тощо. Параметри кредитування

мають будуватися таким чином, щоб стимулювати кінцеві результати господарської діяльності товаровиробників.

В Україні в сучасних умовах актуальною є проблема реформування системи кредитування суб'єктів господарської діяльності. Йдеться насамперед, про орієнтацію банківського сектора на першочергове кредитування пріоритетних у народногосподарському плані виробництв. Для виходу української економіки з кризи кредитні відносини мають бути підпорядковані поживленню інвестиційної та інноваційної діяльності, фінансовому забезпеченню структурних перетворень та економічному зростанню.

Споживче кредитування як об'єкт кредитної політики

Споживче кредитування населення почало розвиватися у 20-ті роки ХХ століття в США і одержало широке поширення в перше післявоєнне десятиліття у США, Канаді, Англії, Австралії, із середини 50-х років – у ФРН, Франції, Італії й інших європейських країнах, а трохи пізніше й у Японії під впливом посилення розриву між зростаючими можливостями виробництва й обмеженими рамками платоспроможного попиту населення. Проведений у роботі аналіз показав, що з розвитком суспільства роль споживчого кредиту у покритті споживчих витрат зростає, досягши в даний час відчутних значень у економічно розвинених країнах (від 80% у Франції до 133% річних споживчих витрат у Японії).

В Україні з 2000 та до початку 2008 років спостерігався бум споживчого кредитування — темпи зростання загального обсягу кредитів сягали 5% на місяць, що зумовило рекордні темпи збільшення прибутків вітчизняних банків [24]. Водночас доволі швидко зростала і прострочена заборгованість за позичками. Як свідчить практика, у деяких банків частка прострочених споживчих кредитів (за винятком іпотечних і кредитів на придбання авто) вже перевищує 10% від їх загального обсягу. Це наочно ілюструє одну з основних проблем

банківської діяльності — забезпечення оптимального співвідношення ризику і прибутковості.

В Україні частка кредитів населенню становить близько 30% від усіх кредитів, наданих банками; решта 70% - кредити банкам і підприємствам. Для порівняння: у Росії споживчі кредити становлять близько 20% від усіх банківських кредитів, у Польщі - 50%, в Іспанії — 75%, із них майже 70% - іпотечні. Іспанські банки надають їх сьогодні на строк до 35 років під 3-4% річних. Такі м'які умови, до речі, причина одного з найнижчих у світі рівнів простроченої заборгованості іспанців — (усього 0.65%). У Росії за офіційними даними, з усіх кредитів наданих фізичним особам, лише 2,6% вважаються простроченими (реально обсяг, як стверджують банкіри, може бути в 4-5 разів більшим). У Польщі обсяг офіційно визнаної проблеми заборгованості за споживчими кредитами втричі більший, ніж у Росії. В Україні видані банками споживчі кредити загалом становлять приблизно 15 млрд. доларів, або 15% від ВВП України, у Росії — 50 млрд. доларів (7% від ВВП), у Польщі — 80 млрд. доларів (25% від ВВП), в Іспанії - 850 млрд. доларів (80% від ВВП). Заборгованість середньостатистичної іспанської сім'ї перед банками сьогодні майже на 10% перевищує середній по країні рівень доходів такої сім'ї [25].

Період 2009-2010 років відзначився суттєвим спадом споживчого кредитування та боротьбою банків з портфелем проблемних кредитів. Повальне згортання програм споживчого кредитування відбулося за декількома причинами. Головна — гостра нестача ресурсів. За даними Нацбанку, загальний депозитний портфель банківської системи тільки в січні — лютому 2009 року зменшився на 37,3 млрд грн. (10,4%). По-друге, у наявності погіршення економічної ситуації й збільшення безробіття в країні, зниження доходів населення.

Та вже з 2011 року почалась друга хвиля зростання цього напрямку кредитування. Вже 2012 рік на ринку споживчого кредитування

запам'ятався великими цифрами і бурхливим зростанням. Кількість банків-кредиторів готівкою зросла майже на 80%, а число кредитних програм — удвічі. Середньоринкова вартість беззаставних кредитів збільшилася, деякі з них подорожчали майже в півтора рази [26].

Два роки поспіль двигуном прогресу на ринку кредитування фізичних осіб залишався сегмент споживчого кредитування. Якщо іпотека виявилася провалом 2012 року, а автокредитування топталася на місці, то їхній молодший брат демонстрував просто феноменальні результати під час передвиборної невизначеності і побоювань нової хвилі кризи.

Найбільш вагома подія кредитування в 2012 році – це активний розвиток напрямку споживчого беззаставного кредитування. В умовах відсутності джерел довгострокового фінансування розвиток саме такого виду кредитування є найбільш цікавим для банків. Ними є насамперед кешеві позики і кредитні картки (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Середні ставки по беззаставним кредитам у 2013 р. [27]

Строк, років	Середні реальні ставки станом на 16.05.2013, річних	Зміна за місяць, відсоткові пункти	Максимальні реальні ставки станом на 16.05.2013, річних	Зміна за місяць, відсоткові пункти	Кількість установ, що кредитують
1 рік	60,21%	1,14	107,08%	7,38	28
2 роки	60,65%	1,29	101,76%	3,83	27
3 роки	60,56%	1,37	99,89%	3,89	25
5 років	34,35%	20,83	34,35%	52,06	1

Попри більший ризик під час надання цих кредитів (вони, на відміну від заставних, не забезпечені іпотекою або рухомим майном),

фінустанови активно їх розвивають, оскільки вони є високодохідними для банку і видаються на короткі терміни.

З березня 2014 року темпи скорочення кредитування фізичних осіб зросли більш ніж вдесятеро. Зокрема, за березень-2014 банки видали кредитів населенню на 8,5 мільярда гривень — на 19,8% менше, ніж у лютому-2014. А за лютий, у порівнянні з січнем-2014, скорочення склало всього 1,85% (табл. 4.5-4.6)[28].

Таблиця 4.5

Без заставні кредити готівкою від найбільших банків

Банк	Термін	Реальна ставка,% річних	Макс. сума, грн.
Правекс-Банк	1-2 роки	39,29 — 41,49	60000
Український Професійний Банк	3-5 років	39,35 — 41,52	49999,99
Райффайзен Банк Аваль	2-3 роки	40,8 — 40,8	100000
Кредобанк	1-3 роки	49,05 — 56,46	50000
Credit Agricole	1-3 роки	51,02 — 54,2	35000

Таблиця 4.6

Без заставні кредити готівкою від менших банків

Банк	Термін	Реальна ставка,% річних	Макс. сума, грн.
Банк Кіпру	1-3 роки	44,12 — 55,03	20000
Український фінансовий світ	1-2 роки	49 — 49	20000
Радикал Банк	1-3 роки	50 — 50	30000
Банк Траст	1-5 років	53,79 — 55,68	49999,99
VS Bank	1-3 роки	60,57 — 62,86	75000

Незалежна асоціація банків України й Американська торгова палата звернулися до Голови Комітету ВР з питань податкової та митної політики щодо підтримки законопроекту Про внесення змін в Податковий кодекс з доступу до інформації про платників податків та

можливість перевірки інформації про доходи клієнта з Державного реєстру фізичних осіб платників податків та Єдиного банку даних про юридичні особи [29].

В МВФ та НБУ вважають, що інсайдерські кредити- одна з ключових проблем нашої банківської системи. Замість того, щоб кредитувати перспективні напрямки розвитку економіки, банки кредитують своїх власників [30]. НБУ збирається створити Кредитний реєстр для більш ретельної перевірки позичальників та он-лайн-контролю за сплатою відсотків та поверненням кредитів.

Внаслідок скорочення реальних наявних доходів населення знизилася кредитоспроможність та платоспроможність домашніх господарств-позичальників (ДГ). Серед кредитів ДГ, отриманих на споживання станом на березень 2015 року, скоротилася короткострокова заборгованість в національній валюті та зросла заборгованість кредитів більше 5 років в іноземній валюті. Прострочена заборгованість ДГ зросла в річному обчисленні на 53,0%, у тому числі в іноземній валюті- на 73,2%. [31].

У зв'язку з політичною та фінансовою кризою, яка сталася у 2014 році та спричинила девальвацію національної валюти в Україні, враховуючи скрутне становище, в якому опинилися позичальники – фізичні особи, які отримали споживчі кредити в іноземній валюті, 7 травня 2015 року Національним Банком України було видано Меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів в іноземній валюті[32].

Ризик-менеджмент: складові та напрямки удосконалення

Питанням кредитного ризик-менеджменту особливо активно почали цікавитися в період після світової фінансової кризи 2008 року[33,34]. Зокрема, Лисенок О.В. займався побудовою комплексної системи кредитного ризик-менеджменту в банках. За його твердженням система управління кредитним ризиком у комерційному банку, складається з об'єкта (кредитний ризик) та суб'єкта управління (Рада банку, Правління, кредитний комітет та ін.) , а також включає в себе дев'ять підсистем

(інформаційно-управлінську; організації кредитної діяльності; встановлення лімітів кредитування; визначення ціни кредиту та ін.) [35].

Сідак О.В. у своїй статті займався вирішенням проблемних аспектів щодо формування резервів під кредитні операції в період фінансової кризи. У зв'язку з незадовільним обслуговуванням боргу та пониженням класу позичальників банки змушені були формувати значні обсяги резервів, що негативно вплинуло на їх фінансовий стан. Автор стверджує, що вирішенням даної проблеми може стати послаблення вимог до забезпечення комерційними банками. Це, в свою чергу, послабить тиск на позичальників. Та використання практики операцій з векселями [36].

Запровадження ефективної системи кредитного ризик-менеджменту вважають актуальним питанням Шири Н.О., Сова О.Ю., Лисенок О.В. та ін.

Зокрема, Шира Н.О. стверджує, що з-поміж усієї сукупності ризиків, притаманних банківській діяльності, насамперед доцільно виділити, кредитний ризик, який складає більше ніж 50% в загальній структурі ризиків. Автор виділив три елементи механізму управління кредитним ризиком: розробка та реалізація кредитної політики, визначення основних параметрів кредитного портфеля та управління ним, а також управління процедурою кредитування. Автор пропонує шляхи удосконалення механізму управління кредитним ризиком як на рівні організаційно-інституційної підсистеми, так і на рівні економічної [37].

Сова О.Ю. виділив три основні завдання управління банківським кредитним ризиком: попередження ризику, підтримка ризику на визначеному рівні, мінімізація ризику за деяких заданих умов. А також розглянув три варіанти взаємозв'язку між кредитним ризиком та доходом банку при кредитуванні [38].

Актуальним питанням також залишається удосконалення процесу оцінки кредитоспроможності позичальників. О. Остафіль запропонував свій варіант комплексної оцінки кредитоспроможності

позичальника як інструмент управління кредитним ризиком банку. Даний метод оцінки автор у своїй роботі продемонстрував на прикладі ВАТ “Західенерго”. Після чого запропонував напрямки вдосконалення цієї сфери аналітичної роботи в комерційних банках [39].

Підвищити рівень управління на основі використання сучасних методів оцінки кредитоспроможності пропонує Вовчак О. Д. Автор стверджує, що останнім часом в західних банках розробляються методи оцінки якості потенційних позичальників за допомогою різного роду статистичних моделей. Мета в тому, щоб розробити стандартні підходи для об’єктивної характеристики позичальників. Прикладом такого підходу може бути «модель Зета» (Zeta model), що розроблена групою американських економістів та застосовується банками при кредитному аналізі. Також у західноєвропейських банках широко використовується різні прийоми та методи кредитного скорингу. Вовчак О.Д. пропонує використовувати дані моделі вітчизняними банками [40,41].

Таким чином, хоча в останні роки кількість досліджень у напрямку кредитного ризик-менеджменту зросла, питання управління кредитними ризиками не можна вважати цілком дослідженими. Так як умови в яких працюють наші банки постійно змінюються і система ризик-менеджменту потребує вдосконалення, особливо враховуючи, що частка прострочених кредитів у нас в країні постійно зростає.

Кредитним ризиком, як і будь-яким іншим видом банківських ризиків, можна управляти, тобто використовувати методи, що дають змогу певним чином спрогнозувати настання ризикової події та вжити заходів, спрямованих на мінімізацію збитків банку.

Кредитні ризики ідентифікують серед інших банківських ризиків (табл. 4.7).

Управління ризиками □ це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, оцінює їх величини, здійснює їх

моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки різних категорій (видів) ризиків [42].

У процесі управління кредитним ризиком банк визначає прийнятний (допустимий) для нього рівень ризику з погляду можливості отримання бажаних прибутків. Процес управління кредитними ризиками можна умовно поділити на декілька етапів [43]:

1. Аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища кредитора, який проводиться з метою виявлення потенційних кредитних ризиків, а також чинників, що можуть позитивно чи негативно впливати на рівень кредитних ризиків банку.

2. Визначення ризику шляхом проведення якісного та кількісного аналізів кредитного ризику в банку.

3. Оцінювання прийнятності кредитних ризиків для банку та визначення їхнього оптимального рівня.

4. Розробка заходів щодо управління кредитним ризиком банку.

5. Обрання прийнятного методу (чи комбінації методів) управління і мінімізації кредитних ризиків банку.

6. Оцінювання результатів та контроль за рівнем кредитних ризиків.

Таблиця 4.7

Фінансові ризики банку за методологією НБУ [44]

Вид ризику	Основні характеристики ризику
Кредитний	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. Під час оцінки кредитного ризику доцільно розділяти індивідуальний та портфельний кредитний ризик.
Ліквідності	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат (виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання).

Продовження табл. 4.7

Вид ризику	Основні характеристики ризику
Процентний	Наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Основними типами процентного ризику, на які наражається банк, є: 1) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різницю в строках погашення (для інструментів з фіксованою процентною ставкою) та переоцінки величини ставки (для інструментів із змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій; 2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності; 3) базисний ризик, який виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, усі інші характеристики яких щодо переоцінки є однаковими; 4) ризик права вибору, який виникає у разі наявності права відмови від виконання угоди, яке прямим чи непрямым чином є в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях.
Ринковий	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі.
Валютний	Наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали. Валютний ризик можна поділити на: ризик трансакції; ризик перерахування з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик); економічний валютний ризик.
Операційно-технологічний	Потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контролюваності і безперервності роботи цих технологій.

Процес управління кредитними ризиками передбачає розв'язання таких питань [45]:

— чи відповідає наявний рівень кредитного ризику кредитній політиці банку;

- чи варто брати на себе цей рівень ризику за певного рівня дохідності кредитної операції;
- які методи оптимізації кредитного ризику доцільно застосувати в цьому випадку.

Сьогодні проблема управління кредитним ризиком у банку залишається однією з найактуальніших. Досвід свідчить, що з часом рівень ризикованості банківської діяльності дедалі зростатиме. Для потреб практики необхідні чітко сформульовані рекомендації, що являють собою результат наукового дослідження. Водночас наука може ще не знати відповіді на деякі питання, а банкіру необхідно вирішувати їх на практиці. Тому побудова комплексної системи кредитного ризик-менеджменту в банках є однією з основних складових створення надійних та ефективних систем управління банком [46].

Вивчення теоретичних та практичних досліджень показало, що незважаючи на високу актуальність проблеми повернення позичок, все ще недостатня увага приділяється питанням побудови системи управління кредитним ризиком. Слід відмітити, що необхідність формування систем кредитного ризик-менеджменту у вітчизняних банках зумовлена, передусім, переходом банківської системи України на міжнародні стандарти діяльності. Більшість вітчизняних комерційних банків тільки почали підходити до розуміння культури ризик-менеджменту і необхідності впровадження комплексних систем управління кредитним ризиком. Їх рівень організації та ефективність залежать від усвідомлення вищим керівництвом банку значення ризик-менеджменту для подальшого розвитку установи в умовах конкуренції та від ресурсних можливостей банку.

Як відзначає Квасницька Р.С., на сучасному етапі розвитку питання запровадження ефективної системи управління кредитним ризиком є дуже актуальним. На сьогодні проблема простроченої заборгованості залишається однією з найосновніших для банківського сектору України. Про даний факт ґрунтовно свідчать

основні показники діяльності банків України, на основі яких можна констатувати невпинність зростання обсягу проблемних кредитів, та відповідного нарощення резервів під активні операції банків, що підтверджує значний рівень кредитного ризику.

Вовчак О.Д. констатує, що оцінка кредитоспроможності позичальника набуває особливої актуальності у формуванні кредитних відносин між їх учасниками. Існуючі методичні підходи до оцінювання кредитоспроможності позичальника потребують критичного аналізу і переосмислень на основі врахування реальної ситуації на фінансових ринках, спільних інтересів кредитора і позичальника в забезпеченні ефективності кредитних операцій [41].

З огляду на це важливим є створення єдиної нормативної бази для визначення фінансового стану підприємств і системи рейтингів надійності й кредитоспроможності підприємств. Водночас сьогодні актуалізувалася проблема необхідності вдосконалення системи показників кредитоспроможності з метою створення дієвої методики для розрахунків інтегрального показника кредитоспроможності позичальника на основі кількісних і якісних критеріїв.

Практично кожен кредитор і позичальник використовує власні методичні підходи до визначення кредитоспроможності. Це призводить до того, що вже на першому етапі кредитних відносин між кредитором і позичальником з'являються суперечності, які ускладнюють їх відносини, вимагають додаткових зусиль для того, щоби прийняти спільний компромісний варіант стосовно оцінки кредитоспроможності позичальника. Відповідно, кредитоспроможність слід розглядати як основний критерій у формуванні й розвитку кредитних відносин між комерційними банками та підприємцями-товаровиробниками. Водночас надто високі вимоги до позичальника кредитних ресурсів з боку банку призводять, як правило, до того, що позичальник знаходить інших кредиторів, а комерційний банк втрачає клієнта.

На сьогоднішній день комерційні банки, спираючись на власний і зарубіжний досвід, починають приділяти увагу оцінці фінансових можливостей позичальника. При цьому використовуються сучасні програми експрес-аналізу фінансового стану підприємств, руху грошових потоків, створюється інформаційна клієнтська база, що містить інформацію про кредитну історію позичальника, його ділову репутацію, стан рахунків тощо. Однак, аналітичні можливості такого підходу обмежені відсутністю єдиної нормативної бази, опорних (порівняльних) величин фінансових показників у відповідних галузях.

Як відмічає Аврамчук М. А., банки, виходячи на ринок роздрібного кредитування, часто не мають ефективних методик відсівання неплатоспроможних клієнтів, які в майбутньому не повернуть кредит. Дана проблема має комплексний характер: по-перше, включення в кредитний портфель кредиту неплатоспроможному позичальникові спричиняє за собою втрати банком фінансових ресурсів. По-друге, банки, прагнучи компенсувати втрати від таких позичальників, підвищують процентні ставки за кредитами. В результаті платоспроможні позичальники платять за неплатоспроможних. Таким чином, методи оцінки ризику неповернення кредиту мають не тільки економічне, але і соціальне значення [48].

Що стосується кредитування юридичних осіб, та ризиків пов'язаних з цим, то в сучасних умовах економічної нестабільності банки також ведуть зважену політику інвестиційного кредитування. Щоб отримати кредит на реконструкцію, модернізацію, оновлення чи придбання основних засобів, в більшості випадків юридичній особі замало мати ефективний бізнес-розрахунок проекту. Необхідною передумовою його отримання є стабільний прибуток від операційної діяльності, який виступає основним джерелом погашення відсотків та вагомим джерелом погашення кредиту.

Таким чином, кредитний ризик є невід'ємною складовою банківської діяльності і займає домінуюче становище в системі банківських ризиків. Діяльність ризик-менеджменту спрямована на пошук альтернатив, розробку дієвого механізму управління кредитним ризиком та визначення достатності розроблених процедур. Ефективний менеджмент кредитних ризиків окремих банків сприятиме стабілізації банківської системи країни в цілому. На сьогоднішній день система управління кредитним ризиком вітчизняних банків не є досконалою та потребує змін. А саме, удосконалення і впровадження нових, більш дієвих напрямків діяльності ризик-менеджменту як на рівні окремого банку, так і в банківській системі в цілому.

Розглянемо детально методи управління кредитними ризиками, які застосовуються банками.

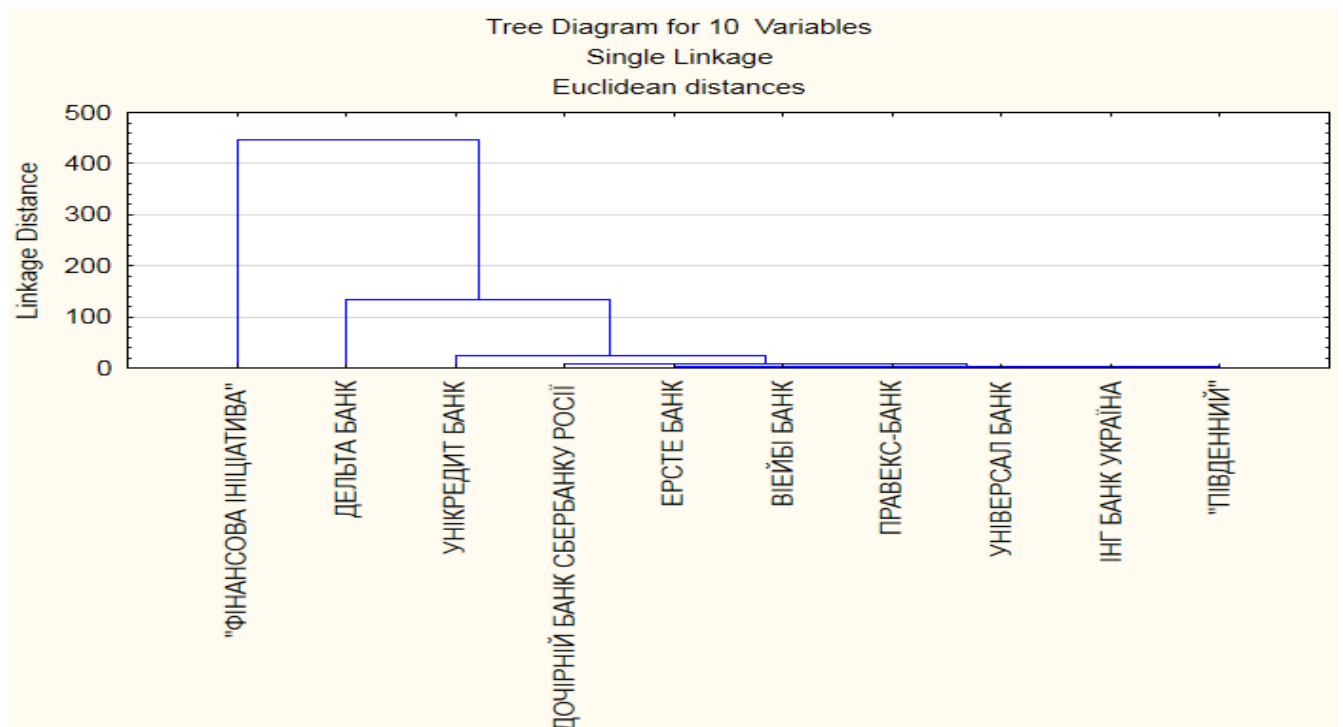
Метод уникнення ризику полягає у свідомому рішенні банку не наражатися на певний вид ризику, наприклад, ухиленням від діяльності, яка породжує ризик. Він може застосовуватися як кредиторами, так і регулюючими органами. Банківські установи використовують цей метод шляхом уникнення ризику, що пов'язаний із проблемами у діяльності позичальника (відмова у кредитуванні), та ризику, що пов'язаний з технічно-організаційними проблемами банку-кредитора (відмова у працевлаштуванні недостатньо кваліфікованих працівників, від використання сумнівних комп'ютерних технологій тощо).

Оцінка впливу зовнішніх економічних факторів на процес кредитування, як складова системи ризик-менеджменту

Під час здійснення кредитного ризик-менеджменту, важливим є врахування не лише факторів внутрішнього середовища банку, але й зовнішніх економічних факторів. А саме, яким чином вони впливають на показники діяльності банку.

Для дослідження даного питання була обрана група з десяти банків, яка представляє собою скінченну множину елементів і являє

собою групу об'єктів кластеризації. Діаграма деревовидної кластеризації представлена на рисунку 1. Діяльність кожного з банків характеризується сукупністю фінансових показників, які кількісно визначають певну сторону їх діяльності і представляють собою множину ознак або атрибутів кластеризації.

Рис. 4.5 Діаграма деревовидної кластеризації

Для кожного з об'єктів кластеризації було визначено всі ознаки з множини атрибутів в певній кількісній шкалі. Об'єкти кластеризації були розбиті на задану кількість груп (кластерів), таким чином, щоб схожість банків за ознаками в межах однієї групи була максимальною.

Отже, розглянемо ресурси комплексу банків, що об'єднані у кластери. Визначимо ступінь впливу зовнішніх економічних факторів на ресурсну базу кожного кластеру та дослідимо їх залежність.

Відповідно до результатів кластеризації було отримано три кластери. До першого кластеру увійшов банк «Фінансова ініціатива». До другого - Дельта банк. Третій кластер складає основна частина банків, а саме: Унікредит банк, Дочірній банк Сбербанку Росії, Ерсте

банк, Віейбі банк, Правекс банк, Універсал банк, Інг банк Україна, банк «Південний».

Під час виконання роботи досліджувався вплив зовнішніх факторів на такий показник як кредити надані юридичним особам.

Для проведення аналізу були обрані такі зовнішньоекономічні фактори: індекс цін виробників промислової продукції; індекс споживчих цін; ВВП, темп росту у %; облікова ставка; обсяг реалізованої промислової продукції, темп росту у %.

Проведемо аналіз впливу даних факторів на кластер 1 та отримаємо рівняння регресії.

Вільний член і коефіцієнти регресії:
 $a_0 = 218446,3$; $a_1 = 1204,3$; $a_2 = -2138,2$; $a_3 = -276,9$; $a_4 = -6129,6$; $a_5 = 240,0$. При цьому рівняння множинної регресії прийме вигляд:
 $y = 218446,3 + 1204,3 \cdot x_1 - 2138,2 \cdot x_2 - 276,9 \cdot x_3 - 6129,6 \cdot x_4 + 240 \cdot x_5$.

Значення коефіцієнтів множинної детермінації дозволяють зробити висновок про відносно високу (більше 80%) детермінованість результативної ознаки у в моделі факторними ознаками x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 .

Проведемо аналіз впливу даних факторів на кластер 3 та побудуємо рівняння регресії.

Вільний член і коефіцієнти регресії:
 $a_0 = 259915,5$; $a_1 = 871,7$; $a_2 = -2242,3$; $a_3 = -214,4$; $a_4 = -5409,1$; $a_5 = 89,4$. При цьому рівняння множинної регресії прийме вигляд:
 $y = 259915,5 + 871,7 \cdot x_1 - 2242,3 \cdot x_2 - 214,4 \cdot x_3 - 5409,1 \cdot x_4 + 89,4 \cdot x_5$.

Коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,884$ свідчить про тісний зв'язок факторних ознак з результативною. Значення коефіцієнтів множинної детермінації дозволяють зробити висновок про не досить високу (більше 70%) детермінованість результативної ознаки у в моделі факторними ознаками x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 .

Таким чином, порівняємо результати отримані для першого та третього кластеру (табл. 4.8). Так як до першого кластеру входить лише один банк, а до третього вісім, то можна стверджувати, що краще досліджувати вплив зовнішніх економічних факторів використовуючи дані групи банків.

Таблиця 4.8

Порівняльна таблиця

Характеристика	Кластер 1	Кластер 3
Рівняння регресії	$y = 218446,3 + 1204,3 \cdot x_1 - 2138,2 \cdot x_2 - 276,9 \cdot x_3 - 6129,6 \cdot x_4 + 240 \cdot x_5$	$y = 259915,5 + 871,7 \cdot x_1 - 2242,3 \cdot x_2 - 214,4 \cdot x_3 - 5409,1 \cdot x_4 + 89,4 \cdot x_5$
Значущі коефіцієнти	a1	a0, a1, a2, a4
Коефіцієнт множинної кореляції	0,92	0,884
Нескоригований коефіцієнт множинної детермінації	0,847	0,781
Скоригований коефіцієнт множинної детермінації	0,796	0,717
Статистична надійність рівняння регресії	Визнається статистична значимість регресійного рівняння, його параметрів і показника тісноти зв'язку R	

Загалом, можна зробити висновок, що на суму виданих підприємствам кредитів впливає з наведених факторів найбільше індекс цін виробників промислової продукції. При цьому чим більше його значення, тим більші об'єми кредитування. Індекс споживчих цін має зворотній вплив. Подорожчання товарів споживчого кошика приводить до скорочення кредитування підприємств. Відповідно зі збільшенням облікової ставки, тобто подорожанням ресурсної бази юридичних осіб, позик стає менше.

На другому етапі аналізу необхідно оцінити вплив зовнішніх факторів на портфельний кредитний ризик банку.

При відборі факторів враховувалися два ключові критерії:

- вагомість впливу, тобто визначалися найбільш істотні фактори, що здійснюють як прямий так і опосередкований вплив на кредитний портфель;

- кількісне визначення, бралися в розрахунок ті фактори, які можна оцінити на основі офіційних даних Європейського центрального банку, Міжнародного валютного фонду, Державного комітету статистики України, Національного банку України і т. д.

Врахування зазначених критеріїв дає змогу більш ґрунтовно і широко оцінити вплив зовнішніх факторів на портфельний кредитний ризик. У той же час вибір найбільш суттєвих факторів впливу дозволяє звужити діапазон оцінки портфельного кредитного ризику, що спрощує технологію оцінки.

Проводимо формування множини зовнішніх факторів впливу на портфельний кредитний ризик Банку. У реальних умовах банківської діяльності всі види факторів взаємопов'язані між собою – принцип причинно-наслідкових зв'язків в економіці трансформує один фактор в інший. Тому при дослідженні кожного фактора портфельного кредитного ризику, необхідно враховувати його взаємозв'язок з іншими.

Можна виділити наступні групи зовнішніх факторів впливу на ризик кредитного портфеля Банку: кон'юнктура валютного ринку; зміна ситуації на грошовому ринку та грошово-кредитної політики НБУ; зміна демографічної ситуації; макроекономічна кон'юнктура.

Кожну із зазначених груп зовнішніх факторів впливу можна деталізувати, представивши її як сукупність окремих факторів.

До групи факторів кон'юнктури валютного ринку на макроекономічному рівні можна віднести відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації).

До групи факторів грошового ринку та грошово-кредитної політики Національного банку України на макроекономічному рівні можна віднести: відношення обсягу грошового агрегату МЗ до ВВП (рівень монетизації); рівень інфляції.

До групи факторів демографічного (соціального) характеру на макроекономічному рівні можна віднести: рівень бідності; рівень безробіття (за методологією МОП).

До групи факторів макроекономічної кон'юнктури можна віднести: відношення обсягу ВВП до середнього значення у країнах ЄС; інвестиції в основний капітал; відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП.

Також у кожній групі зовнішніх факторів можна виділити підгрупи факторів чутливості Банку до даних ризиків.

До групи факторів кон'юнктури валютного ринку можна віднести наступні фактори чутливості Банку: відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів Банку.

До групи факторів грошового ринку та грошово-кредитної політики Національного банку України можна віднести наступні фактори чутливості Банку: процентна маржа; частка міжбанківських кредитів у зобов'язаннях.

До групи факторів макроекономічної кон'юнктури можна віднести наступні фактори чутливості Банку: темп приросту частки кредитів Банку, вкладених у виробництво у загальному обсягу промисловості України; темп приросту частки кредитів Банку, вкладених у торгівлю у загальному обсягу промисловості України; темп приросту частки кредитів Банку, вкладених в енергетику у загальному обсягу промисловості.

Для визначення загальної оцінки впливу зовнішніх факторів ризику кредитного портфеля Банку, використовується проста середня арифметична (формула 4.1):

$$PCR = \frac{\sum_{i=1}^n z_i}{n}, \quad (4.1)$$

де PCR – портфельний кредитний ризик;

n – кількість зовнішніх факторів;

z_i – нормоване значення зовнішнього фактора.

Виходячи з формули 1 отримане значення усередненого показника порівнюють зі шкалою нормованих значень z_{ij}:

0- значення ризику кредитного портфеля оптимальне;

0-0,5 – значення ризику кредитного портфеля нижче середнього;

0,5-1 – значення ризику кредитного портфеля вище середнього.

Таблиця 4.9

Значення ризику кредитного портфеля

Фактори впливу	Дата			
	2011	2012	2013	2014
кон'юнктура валютного ринку	0,66	0,68	0,69	0,62
зміна ситуації на грошовому ринку та грошово-кредитної політики НБУ	0,18	0,2	0,28	0,16
зміна демографічної ситуації	0,52	0,42	0,58	0,42
макроекономічна кон'юнктура	0,62	0,63	0,72	0,67
Значення ризику кредитного портфелю	0,49	0,483	0,57	0,468

При цьому 0 – це низький ступінь ризику кредитного портфеля, 0,5 – середній ризик кредитного портфеля і 1 – високий ступінь ризику.

Значення ризику кредитного портфеля Банку було нижче середнього станом на 01.01.2011, 01.01.2012 та 01.01.2013, а станом на 01.01.2013 ризик був вище середнього. При чому станом на 01.01.2014 ризик кредитного портфеля був найменший. Якщо розглядати результати окремо по кожним групам, то можна зробити такі висновки:

- в середньому по групі кон'юнктури валютного ринку спостерігалися значення в межах 0,6-0,69 для обох факторів, при цьому станом на 01.01.2011 та 01.01.2013 показник кон'юнктури валютного ринку, який стосувався відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів Банку, був найбільшим;
- група факторів ситуації на грошовому ринку та грошово-кредитної політики НБУ є найменш ризиковою порівняно з іншими групами

зовнішніх факторів. Це свідчить про те, що Банк майже не залежить від кон'юктури грошового ринку і ринку міжбанківських кредитів;

- серед групи демографічних факторів негативний вплив на ризик кредитного портфеля здійснює рівень бідності;

- група факторів макроекономічної кон'юктури в середньому має ризик вище середнього. При цьому найбільш негативний вплив має відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП, а також постійні коливання темпів приросту наданих кредитів у галузі промисловості. Тобто Банку слід постійно нарощувати дані види кредитів відповідно темпам зростання і самого кредитного портфеля.

Таким чином, при управлінні кредитним ризиком необхідно звертати увагу на комплекс зовнішніх економічних показників. Здійснюючи їх аналіз, можна спрогнозувати об'єми сум кредитування і відповідно залучати необхідні грошові ресурси для здійснення цих операцій. Можна сформувати ціну на кредит враховуючи поточні та прогнозні показники. Якщо окремий фактор ризику здійснює великий вплив на об'єми кредитування, то необхідно застосовувати заходи щодо обмеження його дії.

Практично всі фактори, що розглянуто: індекс цін виробників промислової продукції; індекс споживчих цін; облікова ставка - залежать від характеру формування та реалізації грошово-кредитної політики НБУ.

До проблемних факторів, які впливають на грошово-кредитну політику України можна віднести: нестабільна політична, економічна та соціальна ситуація у країні; проблемність взаємодії між центральним банком і урядом; відсутність достатніх умов для нормальної роботи альтернативних валютному каналів монетарної трансмісії; суперечлива ідеологія підтримки банківської системи в ситуації кризи; несприятливе інституційно-правове середовище в державі, що знижує ефективність спеціальних цільових антикризових інструментів грошово-кредитної політики (недостатня прозорість

добору одержувачів кредитів рефінансування, недостатньо жорсткі вимоги до заставної бази); неконтрольований переплив частини наданих кредитів рефінансування на валютний ринок (неефективність валютних інтервенцій в частині впливу на обмінний курс внаслідок їх доступності для обмеженого кола фінансових установ); інституційні перешкоди на шляху рекапіталізації банківської системи за рахунок приватного капіталу, що посилює навантаження на грошово-кредитну політику і бюджет; значний дефіцит фінансового рахунку платіжного балансу; юридична неврегульованість багатьох аспектів кредитних відносин; відсутність механізмів залучення довгострокових гривневих ресурсів; недостатні обсяги будівництва житла, що обмежує попит на іпотечні кредити та їх пропозицію.

Підтримуватиметься тісна взаємодія Національного банку України з урядом у питаннях узгодження грошово-кредитної та фіскальної політики, у тому числі в частині впливу на стан грошово-кредитного ринку випуску внутрішніх зобов'язань, а також активна співпраця в питаннях забезпечення стійкості фінансової системи, визначення пріоритетів спрямування фінансових ресурсів через фіскальні й структурні механізми та інструменти.

Для забезпечення реалізації окреслених завдань Національний банк України використовує наявні інституційні механізми, операційні важелі дотримуючись середньострокових орієнтирів, забезпечуючи послідовність і прозорість своєї політики.

Для українських банків корисним буде врахування досвіду країн з розвиненою ринковою економікою, в яких питанню професійної діяльності на фінансовому ринку, пов'язаної із збором і аналізом різноманітних даних про репутацію позичальників і наданням відповідної інформації комерційним банкам, приділяється належна увага. Так як, важливою причиною появи проблемних кредитів є недостатність вичерпної кредитної інформації, яка суттєво впливає на

оцінку кредитоспроможності. Правильна оцінка кредитоспроможності неможлива без такої інформації .

Глобальна фінансова криза продемонструвала, що на сьогоднішній день удосконалення вимагає, також методичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників. Це пов'язано з тим, що підходи, засновані на врахуванні тільки фінансово-господарських особливостей функціонування потенційних позичальників, виявилися недієвими в умовах економічної рецесії, оскільки успішність виживання в економіці визначається також і комплексом систематичних факторів, сформованих для всіх господарюючих суб'єктів певного виду економічної діяльності, виробничо-територіального комплексу та економіки країни в цілому .

Перспективним шляхом удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків є подальше вдосконалення єдиної рейтингової системи. Держава також має забезпечити вдосконалення механізму обміну кредитною інформацією для забезпечення точності рейтингової моделі, об'єктивності та неупередженості кредитних рішень. Цей комплекс заходів дає змогу суттєво поліпшити рівень оцінки кредитоспроможності позичальників, забезпечити вдосконалення її методики, а завдяки цьому поліпшити безпосередньо процес кредитування, принципи прийняття рішення, вдосконалити механізми управління кредитним портфелем банків, принципи кредитної політики та методи формування резервів адекватно до ймовірності дефолту позичальників та їхніх окремих кредитних операцій.

Також, з метою мінімізації кредитних ризиків, під час проведення повного фінансового аналізу позичальників банк повинен використовувати нарівні з кількісними показниками якісні, які виміряти і оцінити в цифрах неможливо. У процесі прийняття рішення про видачу позики необхідно враховувати репутацію позичальника (кваліфікація його персоналу, дотримання умов

договорів, платіжна дисципліна тощо), особливості та перспективи економічної кон'юнктури (розвиток галузі, в якій працює позичальник, його роль і місце в галузі, рівень конкуренції і т.д.), наявність попиту на продукцію позичальника, яку він виробляє чи реалізує і т.п.

Для відслідковування рівню кредитного ризику, фінансовий аналіз вимагає наявності надійної, постійно оновлюваної фінансової інформації, яка в свою чергу може бути отримана безпосередньо від клієнта (перевірені фінансові декларації), наявна в кредитному архіві (відомості про затримки в погашенні боргу та інших порушеннях) або надходить із зовнішніх джерел (від банків, з якими мав справу позичальник, його ділових партнерів, з поточної преси).

Актуальною проблемою оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ залишається вироблення системи критеріальних значень коефіцієнтів фінансового стану для їхнього порівняння, оскільки існує множина значень, обумовлена галузевою приналежністю, а приведені в економічній літературі бажані значення фінансових коефіцієнтів не враховують галузевих особливостей і специфіки діяльності суб'єктів господарювання. Тобто результати рівняння фінансових показників підприємства із їхніми оптимальними (теоретичними) значеннями можуть дати кредиторів лише оцінку загальної тенденції розвитку потенційного позичальника [50, 51].

Система ризик-менеджменту є складовою банківського менеджменту, що визначає необхідність узгодження кредитної стратегії із загальною стратегією та кредитної політики із загальною конкурентною політикою банку. Формування політики банку необхідно розглядати за загально-об'єктивними принципами: регульваності, системності, комплексності та структурними принципами.

Рис. 4.6 Шляхи удосконалення управління кредитною діяльністю банку щодо зниження кредитного ризику

Серед структурних принципів формування політики банку відзначимо принципи ресурсної обмеженості, врахування взаємозв'язку та взаємовпливу окремих складових політики банку, взаємовідносин елементів системи-банківської установи.

Принцип регульованості, як об'єктивний характеризує наявність впливу мегарегулятора банківської системи – НБУ та інструментів та важелів регулювання.

Грошово-кредитна політика за своєю суттю має макроекономічний характер і не може вибірково впливати на окремі галузі, сегменти фінансового ринку, суб'єкти господарювання, у т.ч. банки. У той же час проблема фінансової стійкості банків з одночасним контролем монетарних показників розвитку економіки залишається в центрі уваги Національного банку України. Тактика

змін норм обов'язкового резервування та ставок рефінансування, використання механізму рефінансування банків для підтримки ліквідності сприяє розширенню обсягів кредитування реальної економіки.

Діяльність банківської системи України спрямовується на поліпшення обслуговування економіки. Базою позитивної динаміки є зміцнення стійкості банків та розвиток конкуренції у фінансовому секторі. Саме системна стійкість банків забезпечує зростання довіри до них, а відтак і приплив інвестицій у банківський сектор та розширення ресурсної бази банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

До розділу 1

1. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2009. - №5. – С.20-30.
2. Коваленко В.В. Грошово-кредитна політика та її вплив на економічне зростання в державі / В.В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1(18). – С.9-14.
3. Річний звіт Національного банку України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>.
4. Макроекономічні показники [Електронний ресурс]. – Валовий внутрішній продукт. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57896. – Офіційний сайт Національного банку України.
5. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/control/uk/publish/> – Офіційний сайт Національного банку України.
6. Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>. – Офіційний сайт Державної служби статистики України.
7. Коваленко В.В. Кредитний ринок України: проблеми та перспективи розвитку / В.В. Коваленко // Регіональна економіка та управління . – 2015. – № 6. – С. 79-82.
8. Коваленко В.В. Трансформаційні напрями розвитку банківської системи України / В.В. Коваленко // Економічний форум. – 2015.– №2. – 2015. – С. 286-295.
9. Основні тенденції грошово-кредитного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id

10. Пуховкіна М. Ф. Еволюція політики рефінансування в Україні / М.Ф. Пуховкіна // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – №10. – С. 146-153.
11. Міщенко С. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування / С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – №7. – С. 75-88.
12. Банковское дело: учеб. для студентов вузов, обучающихся по экон. специальностям / Лаврушин О.И. и др.; под ред. Лаврушина О.И. 6-е изд., стереотип. – М.: КноРус, 2010. – 378 с.
13. Основы банковской деятельности (Банковское дело) / под ред. К.Р. Тагирбекова. – М.: Инфра-М, Весь Мир, 2003. – 718 с.
14. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. А.Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
15. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс. Принципы, проблемы и политика / Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю. – Т. 1. – М.: Республика, 1992. – 785 с.
16. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Долан Э. Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. / пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича. – М.: Туран, 1996. – 448 с.
17. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс]: положення затверджене Правлінням НБУ від 30.04.2009 № 259. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09>.
18. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: закон України, затверджений Верховною Радою України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>.
19. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: закон України, затверджений Верховною Радою України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/2121-14>.

20. Измалкова Е.А. Центральный банк в системе рефинансирования коммерческих банков / Е.А. Измалкова // Вестник ОГУ. – 2010. – №13 (119). – С. 168-173.
21. Монетарна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457&cat_id=71412. – Офіційний сайт Національного банку України.
22. Савостьяненко М.В. Інвестиційні проекти міжнародних фінансових організацій в Україні / Савостьяненко М.В. // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1. – С. 128–137.
23. Міщенко С. Удосконалення монетарної політики та регулювання фінансових систем / С. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2011. – №5. – С. 21 – 27.
24. Монетарний трансмісійний механізм в Україні: науково-аналітичні матеріали. – Вип. 9 / В.І. Міщенко, О.І. Петрик, А.В. Сомик, Р.С. Лисенко та ін. – К.: Національний банк України. Центра наукових досліджень, 2008. – 144 с.
25. Сулима М. Етапи розвитку вітчизняного міжбанківського кредитного ринку / М. Сулима, С. Андрос // Бізнес-інформ. – 2011. – № 7 (2). – С. 134–136.
26. Відлацький В. Сучасний стан міжбанківських кредитних операцій та їх дієвість у забезпеченні ліквідності банківської системи України / В. Відлацький, А. Олійник // Кримський економічний вісник. – 2014. – № 3(10). – С. 14–17.
27. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aub.com.ua.
28. Кузьмак О. М. Дієвість міжбанківських кредитів у розвитку банківської системи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08. 00. 08 - Гроші, фінанси і кредит / Кузьмак Олена Миколаївна ; Держ. вищий навчальний заклад "УАБС НБУ". – Суми : [Б. В.], 2008. – 20 с.

До розділу 2

1. Кугаев С.В. Противоречивый характер функционирования региональной банковской системы / С.В. Кугаев, А.В. Калтірін // Бизнес и банки. – 2000. № 10 (488). – С. 1 – 2.
2. Гомбоев А.Ц. Банковские инвестиционные ресурсы региона / А.Ц. Гомбоев, С.Н. Сахаровский – Спб.: Из-во Инфо-да, 2001. – 127 с.
3. Стойка В.С. Теоретичні підходи до формулювання поняття «регіональна банківська система» та її функцій / В.С. Стойка // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2010. – №29. – С. 327 – 332.
4. Корецька Н.І. Модель розвитку регіонального банку // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. Вип 7. Т.1 / за ред. І Г. Ткачук. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 64-67.
5. Русанов Ю.Ю. Основы банковской деятельности. М.: Инфра-М, 2001. – 239 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
7. Регіональна економіка: підручник /за ред. Є. П. Качана. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 800 с.
8. Региональные банковские системы и инвестиционные процессы / Консорциум по вопр. приклад. эконом. исслед., Канадск. агентство по междунар. развитию [и др.]. – М.: ИЭПП, 2007. – 134 с.
9. Гуляєва Л. Регіональні аспекти функціонування комерційних банків України // Вісник ТДЕУ. –Тернопіль: Економічна думка, 2006. – №1. – С. 36-41.
10. Пол А. Самуельсон Мікроекономіка [перекл. з англ.]. – К.: Основи, 1998. – 675 с.
11. Жердецька Л.В. Вплив ринкової концентрації на процеси ціноутворення в банківському секторі України // Економічний простір. – 2008. №20/1. – С. 122 – 130.

- 12.Самойлов Г.О. Банковская конкуренция / Г.О. Самойлов, А.Г. Бачалов.— М.: Экзамен, 2002. — 256 с.
- 13.Леонов С.В. Проблеми визначення вартості банківського бізнесу в Україні / С.В. Леонов, Д.В. Олексіч // Фінансові механізми сталого економічного розвитку. Збірник наукових праць. — Харків: ХІБМ, 2007. — С. 278 — 280.
- 14.Офіційний сайт Державної служби статистики України. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 15.Zavadska D.V. Definition of strategical competitiveness of the banks in Odessa region in terms of regional disproportion /D.V. Zavadska, D.A. Pelivan //Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: Зб. наукових праць Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) Харківський інститут банківської справи. — 2015. - №1(18). — С. 78-87.
- 16.Шпиг Ф.І. Банківська конкуренція під впливом іноземного капіталу : монографія / Ф.І. Шпиг. — Суми : Ділові перспективи, 2006. — 288 с.
- 17.Дяченко Т.О. Визначення конкурентоспроможності автотранспортних підприємств та стратегії її підвищення [Текст]: автореф. дис. на отримання наук. ступ. канд. екон. наук.: спец. 08.07.04 / Т.О. Дяченко. — Київ, 2002.— 120 с.
- 18.Прядко В.В. Кредитний потенціал комерційних банків у період економічної кризи / В.В. Прядко, Н.С. Островська // Фінанси України. — 2009. — №11. — С. 73-77.
- 19.Савостьяненко М.В. Інвестиційні проекти міжнародних фінансових організацій в Україні / Савостьяненко М.В. // Наукові праці НДФІ. — 2008. — № 1. — С. 128–137.
- 20.Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>. — Офіційний сайт Національного банку України.

21. Коваленко В.В. Трансформаційні напрями розвитку банківської системи України / В.В. Коваленко // Економічний форум. – 2015.– №2. – 2015. – С. 286-295.
22. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. _ Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
23. Зверяков М. І. Управління фінансовою стійкістю банків: навчальний посібник / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко, О. С. Сергєєва. – Одеса: Атлант, 2014. – 484 с.
24. Інвестиції та будівельна діяльність: Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування; Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
25. Реальний сектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/macro.htm>
26. Бюлетень Національного банку України. – 2015. – № 2 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
27. Кабушкин. С.Н. Управление банковским кредитным риском: учеб. пособ. [для студ. высш. учебн. завед.] / Сергей Николаевич Кабушкин. – М.: Новое знание, 2004. – 336 с.
28. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.
29. Промисловість: Основні показники розвитку промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
30. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Монографія. / Василь Гаврилович Андрійчук. – Вид. 2-ге без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
31. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: монографія / Ігор Олексійович Лютий. – К.: Атака, 2000. – 240 с.

32. Кредит і банківська справа: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків]. – К.: Знання, 2008. – 564 с.
33. Гроші, банки та кредит: у схемах у коментарях: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. д.е.н., проф. Б.Л. Луціва. – 3-тє вид., стереотипне. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 214 с.
34. Миллер П. Все, что нужно знать о потребителе онлайн. – 2014. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://rusability.ru/>
35. Офіційний сайт онлайн-освіти «Нетология». – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://netology.ru/>
36. Что такое входящий маркетинг (inbound marketing)? – 2012. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lpgenerator.ru/>
37. Маслова Н.О. Лідогенерація як складова клієнтоорієнтованості банку: теорія і практика. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.directschool.com.ua/>
38. Входящий маркетинг: компоненты и возможности. – 2014. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.marketing.spb.ru/>
39. Офіційний сайт ПАТ «Дельта Банк». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://deltabank.com.ua/>
40. Блог ПАТ КБ «Приватбанк». - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://privatblog.com.ua/>
41. Результаты дослідження GRAPE Ukraine «Digital Marketing Research: українські банки в соціальних медіа». – 2014. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/>
42. Сервіс моніторингу трендів в пошуковій мережі Google Trends. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/trends/>
43. Фінансовий портал ProstoBank.ua. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.prostobank.ua/>
44. Фінансовий портал «Минфин». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/>

45.Лідогенератор «Finline». – [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://finline.ua/>

До розділу 3

1. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: рекомендації, прийняті Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 – Режим доступу – <http://www.bank.gov.ua>
2. Брутян К. С. Організація та функціонування системи ризик-менеджменту в банку / К.С. Брутян, Т.О. Салип // Інноваційна економіка. – 2010. – № 3. – С. 239 - 243.
3. Вітлінський В. В. Концепція стратегії кредитного ризику / В.В. Вітлінський // Банківська справа. – 2000. – № 1. –С. 13-17.
4. Беляков А.В. Кредитный риск: оценка, анализ, управление / А.В. Беляков // Финансы и кредит. – 2000. – № 9. – С. 20-28.
5. Єлейко І. В. Особливості мінімізації кредитного ризику банківської установи / І.В. Єлейко, О.В. Сідак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21 (8). – С. 150 - 158.
6. Квасова Т. А. Кредитный риск и оценка кредитоспособности заёмщикапредприятия малого бизнеса / Т.А. Квасова // Банковские услуги. – 2006. – № 7. – С. 20 - 26.
7. Кудрявцев П. М. Управління кредитними ризиками комерційних банків / П.М. Кудрявцев // Держава та регіони. Серія. Економіка та підприємництво. – 2006. – № 2. – С. 321 - 325.
8. Соколинская Н. Э. Кредитные риски в российском банковском секторе: факторы и менеджмент / Н.Э. Соколинская // Банковские услуги. – 2006. – № 5. – С. 2-29.

9. Ковальов О. П. Методологія управління кредитними ризиками / О.П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 3. – С. 31 - 36.
10. Слобода Л.Я. Дослідження факторів кредитних ризиків банків / Л.Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 125-135.
11. Ермасова Н. Б. Управление кредитными рисками в банковской сфере / Н.Б. Ермасова // Финансы и кредит. – 2004. – № 4. – С. 16-20.
12. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко. – К.: Знання. – 2000. – 251 с.
13. Вітлінський В. Кредитний ризик та його врахування при обчисленні ставки відсотка / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 1997. – № 5. – С. 63 - 66.
14. Грушко В. І. Управління фінансовими ризиками / В. І. Грушко, О. І. Пилипченко, Р. В. Пікус. – Київ: Інститут економіки та права «Крок», 2000. – 168 с.
15. Довгань Ж. М. Управління кредитними ризиками банків в умовах економічної кризи / Ж.М. Довгань // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – С. 51 - 55.
16. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління/ Л.О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118-126.
17. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О. Примостка - 2-е вид.. – К.: КНЕУ. – 2004. – 468 с.
18. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку: навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми: «Університетська книга», 2007. – 314 с.
19. Нідзельська І. А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи / І.А. Нідзельська // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 102 - 108.

20. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 07.12.2000 №2121-III / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
21. Слобода Л.Я. Регулювання в системі управління кредитними ризиками / Л.Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 185-194.
22. Батракова Л. Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учеб. / Л. Г. Батракова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Логос, 2005. – 368 с.
23. Васюренко О. В. Збалансованість структури зобов'язань банку як фактор забезпечення ефективності кредитних операцій / О. В. Васюренко, О. М. Христофорова// Банківська справа. – 2004. – №3. – С. 3-10.
24. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.
25. Зимовець В. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні. / В. Зимовець, Н. Шелудько // Вісник Національного банку України. - 2006. – №11. – С. 54-58.
26. Няньчук Н. Сучасні тенденції розвитку кредитної діяльності банків України / Н. Няньчук // Економічний простір: зб. наук. праць. – №20/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – С. 116-121.
27. Beattie, B.R., and C.R. Taylor, 1985, The Economics of Production, John Wiley & Sons.
28. Berger, A.N., and L.J. Mester, 1997, inside the black box: What explains differences in the efficiencies of financial institutions? Journal of Banking and Finance 21, 895–947.
29. Głogowski A. (2008) Macroeconomic determinants of Polish banks' loan losses – results of a panel data study. National Bank of Poland working paper No. 53. November 2008.

30. Anna Pestova, Mikhail Mamonov Macroeconomic and bank-specific determinants of credit risk evidence from Russia // Working paper No 13/10E/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eerc.ru/paper?page=2>.
31. Основні показники діяльності банків України за період 01.01.2004-01.04.2014 рр.// Вісник НБУ. – №1-12.- 2004-2014 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=4954996.
32. Квартальна звітність банківських установ [Електронний ресурс]. Режим доступу:
- 1) <http://privatbank.ua/ua/about/finansovaja-otchetnost/>
  - 2) http://www.aval.ua/about/bank_reports/
  - 3) <http://www.eximb.com/ukr/about/report/2014/>
  - 4) <http://www.oschadnybank.com/ua/about/reporting/>
  - 5) http://deltabank.com.ua/about/financial_results/
  - 6) http://www.unicredit.ua/ip_quartrep/
  - 7) <http://www.pib.com.ua/about/report/>
  - 8) http://ua.sberbank.ua/fin_rep_national/
  - 9) http://pumb.ua/ru/about/financial_indicators/2014/
  - 10) http://www.nadrabank.ua/site/page.php?lang=RU&id_part=107
  - 11) <http://www.ukrsibbank.com/uk/pid8586/financial-reports.html>
33. Тарасевич Н. В. Види та значення комплексної оцінки фінансового стану банку /Н.В.Тарасевич //Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Зверяков; Одеський нац. екон. ун-т. – Одеса, 2014. - № 4 (51). – С. 361-365.
34. Костюченко Н. С. Анализ кредитных рисков /Н.С. Костюченко. – СПб.: ИТД «Скифия», 2010. – 440 с.
35. Энциклопедия финансового риск-менеджмента /Под ред. А.А. Лобанова и А.В. Чугунова. – М: Альпина Паблишер, 2003. – 786 с.
36. Грюнинг Х., Брайович Б.С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Пер. с

англ.; вступ. сл. д.э.н. К.Р. Тагирбекова – М.: Издательство «Весь мир», 2007. – 304 с.

До розділу 4

1. Управління кредитним ризиком банку: монографія / [О.А. Криклій, Н.Г. Маслак]. – Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2008. – 86 с.
2. Степанова М.О. Управління кредитними ризиками банку [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>
3. Ковалев П.П. Кредитный риск-менеджмент: от теории к практике / П.П. Ковалев // Банковский менеджмент. – 2011. – № 3. – С. 22-30.
4. Mil'ner B.Z., Evenko L.I. and Rapoport V.S. System approach to organization of management / B.Z. Mil'ner, L.I. Evenko and V.S. Rapoport // Jekonomika. – Moscow, Russia. – 1983.
5. Meskon M., Al'bert M. and Hedouri F. Fundamentals of management / M. Meskon, M. Al'bert and F. Hedouri // Delo. – Moscow, Russia. – 1997.
6. Латунова К.Б. Теоретико-методологічні засади побудови ефективної системи стратегічного управління кредитним ризиком банку / К.Б. Латунова // Ефективна економіка. – 2013. – № 12. – С. 45-50.
7. Переднянкін М.А. Застосування ризик-менеджменту в кредитній діяльності банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/>
8. Кльоба Л.Г. Ризик-менеджмент комерційного банку [Текст] / Л.Г. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.9. – С. 32-37.
9. Верхуша Н.П. Концептуальні основи управління кредитним ризиком банку на основі системного і процесного підходу / Н.П. Верхуша // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4 (130). – С. 11-21.
10. Кузнєцова Л.В. Кредитний менеджмент: навч. підручник / Л.В.Кузнєцова. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – 332 с.
11. Банковское дело: управление и технологии: Учеб. пособие для вузов / Под ред. проф. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.

12. Никитина Т.В. Банковский менеджмент. / Т.В. Никитина.— СПб.: Питер, 2001. — 160 с.
13. Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент) / Под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина. — М.: Юристъ, 2002. — 688 с.
14. Масленченков Ю.С. Технология и организация работы банка: теория и практика / Ю.С. Масленченков. — М.: ДеКа, 1998. — 432 с.
15. Ковалев П.П. Концептуальные вопросы управления кредитными рисками / П. П. Ковалев // Управление финансовыми рисками. —2005. — №4. — С. 12-21.
16. Тисячна Ю.С. Методичні підходи до оцінки якості кредитного портфеля банку / Ю.С. Тисячна // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 278-283.
17. Степанова М.О. Управління кредитними ризиками банку [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>
18. Шульга Н. Організаційне забезпечення ризик-менеджменту в банках України / Н. Шульга, М. Мельничук // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 1. — С. 44-46.
19. Гаряга Л.О. Оптимизация кредитного мониторинга на основании моделей оценки портфельного кредитного риска банка / Л.О. Гаряга // Бизнес Информ. — 2009. — № 8. — С. 53-60.
20. Коваленко В.В. Кредитний менеджмент в системній організації ефективної кредитної діяльності банків / В.В. Коваленко // Економічний форум. — 2014. — № 4. — С. 214-222.
21. Грищенко Т.В. Проблеми формування та реалізації кредитної політики комерційних банків / Т.В. Грищенко, О.А.Падалко //Вісник Київського національного університету ім.Т. Шевченка. — 2005.— №79.—С.12-15
22. Пернарівський О. Стратегія управління ризиками банківського споживчого кредитування / О. Пернарівський, Н. Венерова // Вісник НБУ.—2008.—№5.— С.40-43.
23. Даниленко А. Тенденції та наслідки активізації споживчого кредитування в Україні /А. Даниленко,Н. Шелудько // Вісник НБУ.—2006.—№5.— С. 36-39.

24. Інформаційний портал Реальна економіка: Рейтинг кредитної активності банків [Електронний ресурс] / Шитко Є.О. – Режим доступу до сайту: <http://www.real-economy.com.ua/publication/ratings/777.html>
25. Інформаційний портал Фінансовий агент: Споживчі кредити знову подорожчають [Електронний ресурс] / Ткачов І.М. - Режим доступу до сайту: <http://finagent.com.ua/uk/news/3086>
26. Інформаційно - аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку / Розвиток банківського сектора [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/032.htm
27. Офіційний Інтернет-сайт аналітичної компанії «Простобанк» [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://www.prostobank.com.ua>.
28. Найдешевші споживчі кредити готівкою в травні-червні 2014-Гроші в кредит. Новини світу банківського кредитування та банківських послуг[Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://groshi-v-kredit.org.ua/najdeshevshi-spozhyvchi-kredyty-hotivkoyu-v-travni-cherвні-2014.html>
29. Банкам хотят предоставить возможность проверять информацию о доходах клиента 12.10.15 [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://www.prostobank.com.ua>
30. Нацбанк устроит слежку за всеми украинскими заемщиками 29.09.15. [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: http://www.prostobank.ua/potrebitelskie_kredyty/novosti/natsbank_ustroit_slezhku_za_vsemi_ukrainskimi_zaimschikami
31. Домашні господарства. Бюлетень Національного банку України. – 2015. – №3. – С. 17.
32. Щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів в іноземній валюті Меморандум НБУ від 7.05.2015[Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://law.dt-kt.com/?p=2773>
33. Лисенко О. Банки пішли в мінус /О.Лисенко// Ділова столиця.– 2009.– №20.– С. 8-10

- 34.Лисенко О. Розплата за кризу. Ріст неповернень по кредитах і нестача ресурсів / О. Лисенко, А.Одарюк// Ділова столиця.– 2009.– №7.– С.9-11.
- 35.Лисенок О.В. Організація системи кредитного ризик-менеджменту в банку / О.В. Лисенок // Формування ринкової економіки. – 2011. – № 25. – С. 352-359.
36. Сідак О.В. . Кредитний ризик та формування резервів під кредитні операції банку в умовах фінансової кризи / О.В. Сідак // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009.– № 1. – С. 259-262.
- 37.Шира Н.О. Удосконалення механізму управління кредитним ризиком / Н.О. Шира, І.М. Кукса // «Молодий вчений».– 2014. – № 4. – С. 135-138.
- 38.Сова О.Ю. Напрями вдосконалення управління кредитними ризиками комерційних банків / О.Ю. Сова // Чернігівський науковий часопис. – 2012. – №1. – С. 120-126.
- 39.Остафіль О. Комплексна оцінка кредитоспроможності позичальника як інструмент управління кредитним ризиком банку / О. Остафіль, М. Рубаха // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 387–396.
- 40.Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа: Підручник. / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К.: Знання, 2008. – 564 с.
- 41.Вовчак О. Д. Підвищення ефективності управління кредитними ризиками банків на основі використання сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальників / О.Д. Вовчак, В.В. Пірог // Бізнесінформ. – 2011. – № 2. – С. 7-10.
- 42.Вовк В.Я. Кредитування і контроль: Навч. посіб. / В.Я. Вовк, О.В. Хмеленко.– К.: Знання, 2008. – 463 с.
- 43.Управління фінансовими ризиками банків: монографія/ Ю.П.Макаренко, В.В. Бобиль.– Дніпропетровськ: Герда, 2014.– 266 с.
- 44.Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104. – Режим доступу: [http: // liga.com.net](http://liga.com.net). -

45. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик – менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу: <http://liga.com.ua>
46. Погорєлова Т.О. Особливості функціонування системи ризик-менеджменту в комерційних банках України / Т.О. Погорєлова, Г.П. Ляшенко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 67. – С. 190–196.
47. Квасницька Р.С. Управління кредитними ризиками в банківській системі / Р.С. Квасницька, Кунда Н.В. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – С. 245-249.
48. Аврамчук Л. А. Ризик-менеджмент як метод управління кредитним портфелем банку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.1/3.pdf>
49. Терещенко О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці / О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2012. – № 9. – С. 4-8.
50. Харченко А.М. Економічна природа кредитного ризику як ключового ризику банківського кредитування / А.М. Харченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. – № 26. – С. 89-94.
51. Денєжко К.А. Поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників банками України / К.А. Денєжко, Ю.П. Жиліна // Управління розвитком. – 2013. – №17. – С. 8-11.

Наукове видання

КРЕДИТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

За редакцією професора В.В. Коваленко

Підписано до друку 6.11.2015. Формат 60*84/16. Папір офсетний.

Гарнітура TimesNewRoman. Ум. друк. арк.12.27

Тираж 300 прим. Замовлення №1107

Друкарня «Атлант» ВОІ СОІУ

65029, м. Одеса, Ольгієвський узвіз, 8

Свідотство ДК №3564 від 31.08.2009.

Тел. 728-45-71

e-mail: ev_atlant@mail.ru